

ત્રિભલાકિત-ગ્રન્થમાલા

ઈન્દુકુમાર

અંક ૨ જે : રાસ

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૨૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દંડુદુયાર

વિષય ૫-૨

પ્રેમમક્તિગ્રન્થમાલા ના

નવા ગ્રન્થો

પ્રથમાવૃત્તિની સાલ

૧, શકુન્તલાનું સંભારણું	૧૯૨૬
૨, યુગપલટો અને મહાસુદર્શન	૧૯૨૭
૩, ઉદ્ધોધન	૧૯૨૭
૪, અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૫, સંસારમન્થન	૧૯૨૭
૬, વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૭, ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ ભો, રાસ	૧૯૨૭

બીજી આવૃત્તિ
વસન્તોત્સવ

ત્રીજી આવૃત્તિ
જયા-જયન્ત

૧૯૨૮માં છપાશે

પ્રથમ આવૃત્તિ
યોધપર્વણી
બાદશાહ બાબર
અકબરશાહ
પાંચ ઉપનિષદો, સમ્રાટોકી

બીજી આવૃત્તિ
શકુન્તલાનું સંભારણું
કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧લો-૨ભો

ત્રીજી આવૃત્તિ
ઉપા

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

પ્રથમ આવૃત્તિની સાલ

૧,	કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧લો	૧૯૦૩
૨,	રાજસૂત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ ૧૯૦૩-૦૫-૧૧	
૩,	વસન્તોત્સવ	૧૯૦૫
૪,	કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨લો	૧૯૦૮
૫,	ઈન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	૧૯૦૯
૬,	નહાના નહાના રાસ	૧૯૧૦
૭,	શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી	૧૯૧૦
૮,	જયા-જયન્ત	૧૯૧૪
૯,	મેઘદૂત, સમશ્લોકી	૧૯૧૭
૧૦,	ઉષા	૧૯૧૮
૧૧,	ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨,	રાજર્ષિ ભરત	૧૯૨૨
૧૩,	પ્રેમકુંજ	૧૯૨૨
૧૪,	પ્રેમભક્તિ-ભજનાવલી	૧૯૨૪
૧૫,	સાહિત્યમન્યન	૧૯૨૪
૧૬,	વૈષ્ણવી ષોડશ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી	૧૯૨૫

પ્રેમજાગૃત-ગ્રન્થમાલા

ઈન્દુકુમાર

અંક ૨ જો, રાસ

કર્તા :—

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૮૪]

[ઇ. સ. ૧૯૨૭

કીર્મત દાદ રૂપીઆ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ ગ્રંથાલય

અધિકારક : ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
ભદ્ર, અમદાવાદ

ગુજરાતી કૌંપીરાઈટ-સંગ્રહ ક્તાનિ માટે રજીસ્ટર્ડ

દ- : ૨ આશ્રિતિ ૧ લી, પ્રત ૨૦૦૦

પ્રેમભક્તિ-અન્યમાલાના એજન્ટો

- ૧, અમદાવાદ, વસન્ત ગેસ, ધીકાંટા
રા. શંભુલાલ જગશી, માદલપુર
- ૨, મુંબઈ, 'ગુજરાતી' પ્રેસ, કેટ
રા. મેઘજી હીરજી, પાયઘોણી
- ૩, સૂરત, રા. કાલિદાસ શેલત, 'પ્રતાપ' ઓફિસ
- ૪, ગોધરા, રા. ભીખાભાઈ વ્યાસ, 'બાલક' ઓફિસ
- ૫, કરાંચી, બ્રાતૃસેવામન્દિર, નાનકવાડા
- ૬, વડોદરા, પુસ્તકાલય સહકારી મંડળ
- ૭, કલકત્તા, એસ. કુશળચંદ, ઇંગ્રા રટ્ટીટ
- ૮, રંજુન, એસ. કુશળચંદ, ૩૨મી ગલી

મુદ્રક : ચિમનલાલ ઇશ્વરલાલ મહેતા.
મુદ્રણસ્થાન : ' વસન્ત મુદ્રણાલય '
ધીકાંટારોડ, સિવિલ હૉસ્પિટલ સામે,
અમદાવાદ.

અનુક્રમણિકા

૧ દો પ્રવેશ	પાનું ૭
૨ નો પ્રવેશ	૩૫
૩ નો પ્રવેશ	૫૩
૪ થો પ્રવેશ	૮૧
૫ મો પ્રવેશ	૯૫
૬ ઠો પ્રવેશ	૧૦૬
૭ મો પ્રવેશ	૧૨૮
૮ મો પ્રવેશ	૧૪૧

નિવેદન

ઈ. સ. ૧૯૦૯ માં ઇન્દુકુમારનો પહેલો અંક છપાયો હતોઃ આજે સોળે વર્ષે એ નાટકનો બીજો અંક છપાય છે. રસરસિકોની યે ધીરજને અવધિ હોય. વાંચક ! વિલંબને માટે ક્ષમા આપજો. હું ઉધ્યો યે નહોતો કે આજસ્યો યે નહોતોઃ એ અન્તર્ગાળાના સોળ વર્ષની મ્હારી સાહિત્યસેવાનો ઇતિહાસ ગુજરાત પાસે મોજૂદ છે.

અને છેલ્લાં સોળ વર્ષો ! એ સોળ વર્ષોમાં જગત નવુંજૂનું થઈ ગયું. વીસમીસદી બાલક હતી તે પચ્ચીસ વર્ષની પ્રમદા બની છે. યૂરોપનો નકશો નવો ચીતરાયો. પૃથ્વીના ખંડ-ખંડ પલટાઈ ગયા. માનવ-ઇતિહાસે નહોતો દીઠો એવો મહાસંગ્રામ ખેલાઈ ગયો. એ જગહાકલના પડખા ભરતખંડમાં—તે આપણા ગુજરાત દેશમાં યે ગાળી ગયા. વાવાઝોડું આવે તે આંધી ચ્હડે, એમ જગતભરમાં એક વાવાઝોડું વાઈ ગયું. સંસાર નવા ધડાયા; જગત બાણે નવે જન્મ આપ્યું.

આવી જગતઉથલપાથલોમાં યે અમ્મર કોઈ હોય,તો એક કવિતા. સૈન્યો દળાયાં, નગરો અટવાયાં, પ્રજાઓ ઇંદાઈ, સંસ્કૃતિઓ પલટાઈઃ તહો યે શેલી શીલર કે દયારામ એના એ જ છે અમૃતસ્થભો—ત્હારે હતા

તહેવા આજ. કાળના પલટાતા યુગાન્તરોથી કવિતા પર છે. કવિતા કહારે ય જૂની થતી નથી. કાળની ઝાળથી ન કરમાય, એ એક કવિતા. મહાકવિ કાલિદાસ પછી કેટકેટલા યુગાન્તરો હિન્દના ઇતિહાસમાં પલટાઇ ગયા ? મેઘદૂત કે શાકુન્તલને એ સંસારવિપ્લવો ઝાળાથી ચે અડકી ગયા છે ? સંસારવિપ્લવોની તડકીછાંચડીથી કાવતા સદા પર છે.

એવી—સંસારવિપ્લવથી પર કવિતા ઇન્દુકુમારમાં છે કે નથી એ ઉચ્ચરવાનો મ્હારે હક નથી. ઇન્દુકુમાર રચાતાં રચાતાં આજ સત્તાવીશ વર્ષ પૂરાં થવાં આવ્યાં; એ સત્તાવીશ વર્ષમાં આપણો દેશ એનો એ જ રહ્યો છે ? હજી હવે છમાશે તે બીજા-ત્રીજા અંકમાંનાં ઘણાં-ખરાં ગીતો તો વીશેક વર્ષો પૂર્વે લખાયેલાં; ને પૂર્ણાહુતિનો કળશ ચૂડતાં હજી કંઇક વર્ષો તો વીતશે. મ્હારી મનોભાવનાઓનાં આ શ્વેદચિત્રો આટઆટલે વર્ષે ચે મ્હને પૂરાં સન્તોષતાં નથી, ને વાંચક ! ત્હને ચે પૂરાં એ ન સન્તોષે તો આપણે સમદુઃખિયાં છીએ એટલું સંભારજે; અને ત્હારી સુજનતા મણુવા દે તો ત્હેમને સ્તન્તવ્ય મણુજે !

જાનેવારી ૧૯૨૫

નહાનાલાલ દલપતરામ કવિ

ઈન્દુકુમાર,

અંક બીજો:

રાત્રી

સ્થળ: અમૃતપુર નામનું નગર.

કાળ: એક ગ્રીષ્મ.

પાત્રો:

સ્ત્રી પાત્રો:

પાંખડી

નેપાળી ભેગણુ

કાન્તિકુમારી

યશદેવી

પ્રમદા સુન્દરી

વસન્ત

કાંચન

તારા

કુમારી

પુરની અન્ય સુન્દરીઓ અને

કુમારિકાઓ

પુરુષ પાત્રો:

ધન્દુકુમાર

જયદેવ

ભટ્ટરાજ: યશદેવીનો પતિ

બાળો બિન્દુ

લલો

પુરના અન્ય ગૃહસ્થો અને કુમારો

મુવેશ ૧ લો

સ્થલકાલ: સાગરને તીરે સહવાર

રાસે રમે રંગધેલી,
સાહેલડી રાસે રમે રે.

(શિખરેથી જગતમાં ગીતટહુકો ટોળાય છે.)

અખિલગુલાલના સાથિયા રે પૂર્યા;
વિશ્વ ભરી છોળ એ ઉડેલી:
સાહેલડી રાસે રમે રે.

(અટાપટી રંગવદ્ધીઓનો સંસારધ્વજ જાણે અવકાશ ભરી ઉડાવતી
હોય એમ ધ્વજધારી પાંખડી ટેકરીની આલમાંડી ધાર ઉપર ગાતી ઉભી

છે. ધ્વજપટમાં નવરંગે ચિતરેલું છે 'બ્રહ્મલીલા.' અમૃતપુરની કોમારસેનાનો અગમ્યગામી સંઘ નીચે સાગરતરે ટાળે મળ્યો છે. સ્થવારનો સૂર્યરાજ લહેમને તેજગિરજોથી વધાવે છે.)

એક બાલકઃ આવો, આવો, બાલવીરો !

રેતીમાં લખિયેઃ લખો, સંસાર.

એક બાલાઃ રેતીમાં લખેલું તો ભૂંસાઈ જાય.

બીજો બાલકઃ મ્હોટા ફૂલેવાતા ઘણાં યે રેતીમાં લખે છે.

ખિન્નુઃ પાંખડી ફૂલેતી હતી કે

બ્રહ્મલીલાંનો મ્હારો સંસારધ્વજ

હું તે ખાડીશ ખડક માથે.

ખડકોમાં અક્ષર કોતરાવે

એ વીરરાજ વિરલા.

ઓ-ઓ ઉભી આલને આરે.

બીજી બાલાઃ જગતની જાણે મ્હોરેલી મંજરી !

તારાઃ એક રાજર્ષિ હતા ને

ખડકોમાં જેમણે ધર્મમન્ત્રો આલેખાવ્યાંતા ?

(જાણે આલની હવેલીઓમાંથી આવતી હોય એમ ગાતી ગાતી પાંખડી ઉતરે છેઃ અન્તરિક્ષના પગથારમાં લડરતાં ધ્વજ ને ગીત પાછળ પાછળ ઉતરે છે.)

પાંખડીઃ ચોળીમાં મોરલા ને ચુંદડીમાં ચાતકો;

અંગઅંગ ફૂલકે ફૂલેલીઃ

સાહિલડી રાસે રમે રે.

આંખોમાં ઉગિયા આશાના ચન્દ્રમા;
મુખડે શી મોહિની ચહુડેલી !

સાહેલડી રાસે રમે રે.

(સાગરતટની એક લેખડછાયામાં ખાલખેલ જમ્યા છે ત્યાં જનાન્તિકે)

ત્રીજો ખાલક: જેને સીમા નહીં તે સાગર.

બીજી ખાલા: જો ! હું તહારો સાગર ફૂદી.

(મણમણનો ફૂદકો મારે છે.)

ત્રીજી ખાલા: આ હું તહારો સાગર પી જાઉં.

(પોતાનો ખાલી ખોળણો પી જાય છે.)

ગિન્દુ: ધરતીમાંથી જાણે ઉછળતી ચન્દા !

કે અગસ્ત્ય ઋષિની ઋષિપુત્રી જન્મી ?

(આદિ ગોરંજતી ઘટામાંથી શંખનાદ થાય છે; ટેકરીપેટાજમાંથી પાંખડી ઘટાધોરવતા તે શંખનાદને શંખનાદે સત્કારે છે. સાગરગર્જના ને શંખગર્જનાના સંગમધ્વનિથી અન્તરિક્ષ ધ્રુમધ્રુમી ઉડે છે. વેરાચેલા કીમાર-સેનાનીઓ સાગરતટમાં ટોળે મળે છે.)

પાંખડી: બુકુટિ નમેલી, કંઠકળી ચે નમેલી;

નમણી નમેલી દેહવેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

(સંસારસેનાધિપતિણીને વેસે સન્નિવેશી શ્રી કાન્તિકુમારી દ્વરથી આવતી દેખાય છે.)

મહે ઢળી ચાલમાં, સોહાગલચાં બાલમાં,
કામિનીની કવિતા બૂકેલી:
સાહેલડી રાસે રમે રે.

ચોથો બાલક: (સંખનાદ સાંભળી દોડતો આવતો)
રંગરંગીલા પથરા વીણી લાવ્યો:
સાગરકાંઠે રત્નો વીણવા આવજો સૌ.
ભેરખીંછાંની જાણે નરી કણીઓ.
ઉધા આવી હતી વેરવા;
વેરીને સન્તઈ ગઈ ગગન પાછળ.

પાંચમી બાલા: પથરની હીરાકણીએ તો
ઉભરાય છે સારો યે સાગરકાંઠો.

ગિન્દુ: ઉભરા યે કોણે ને કેટલા ઝીલ્યા ?
કંકરે શંકર છે—નર્મદાના તો સૌ.
ને રત્નોની બાણ કંઈ ખેતરે ખેતરે હોય ?

(કૌમારસંઘ સંસારવૃદ્ધમાં ગોઠવાય છે.)

પાંખડી: (ટકરી ઉતરીને)

આત્માની પ્રેમબોધોતે દેહિ કીધા દીવડા;
દીપે દીપે દુનિયા દાઝેલી:
સાહેલડી રાસે રમે રે.

(કૌમારસેનાનીઓના અગમ્યગમી સંઘમાં સૈનાધિપતિશ્રીને વીરપગલે
ઠાવવાની સંચરે છે.)

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે.

(એ વીરગજનાથી કૌમારસંઘ ઠાવવાની સત્કારે છે.)

કાન્તિ: સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

(કૌમારસંઘના સત્કારનો ઠાવવાની સુમધુર કંઠે મૃદંગધીમેશથી
પ્રત્યુત્તર વાળે છે.)

પાંખડી: મેઢની ભૂલાવી, મહામાયા રમરાવતી,

ફૂંઢી ફરે છે અલખેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

રાસે રમે રંગધેલી,

સાહેલડી રાસે રમે રે.

સત્યમેવ જયતે.

(એ સનાતન મન્ત્રોચ્ચારે વન્દન વન્દતી વસન્તવેશે પાંખડી આવે છે.)

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

(એ મન્ત્રગજનાથી કૌમારસંઘ પાંખડીને પ્રતિસત્કારે છે.)

કાન્તિ: આજનો કૌમારસંઘ, કાલનો તે સંસાર.

સંસાર તહમારો છે, સાધજો !

પધારો અગમ્ય સાગરને તીર,

ને રમો સંસારની વ્યૂહરમણા.

પ્રભુએ પ્રેમકુંજ સ્થાપી પૃથ્વીમાં,
 મનુષ્યે કીધું જગતનું કુરુક્ષેત્ર.
 સંસાર એટલે સુંદરતાની વાડી:
 લોકે કીધાં પાણીપતનાં મહાસંગ્રામ.
 બગો, ઉઠો, આનન્દો સદા;
 પ્રભુને કાળે, સત્યને કાળે,
 સમસ્ત માનવકુલને કાળે.
 અગમ્યગામી સંઘનાં સન્તાનો !
 લીધ્મ તહમારા રાજરાજેન્દ્ર:
 વાગ્વિશારદ તહમારા પ્રધાન પુરુષ.
 પ્રેમ શૌર્ય ધર્મ ધૈર્ય અનુકરેપા;
 દયા દાન દીનતા સત્ય બ્રહ્મચર્ય;
 વલ્લુપૂર્યુ જ્ઞાન ને અણુડોલી શ્રદ્ધા;
 જગત સરિખું ઔદાર્ય,
 વિશ્વ સમોવડ વશાલતા:
 એ તહમારાં સાધન શસ્ત્ર ને શાસ્ત્ર.
 ઉઠો, ઉદ્ધારો, આનન્દો.
 પ્રભુ જેટલો પુરાતન છે મન્ત્ર:
 સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

કાન્તિ: પાંખડી ! રોપ તહારો સંસારધ્વજ
 સાગરને તીર, અગમ્યના બ્રહ્મચોકમાં.

(વંસન્તપાંખો ફડફડાવતી પાંખડી દેવપગલે પધારે છે, અસીમ સાગર-તીરે સંસારધ્વજ રોપે છે; દેહ બેવડી ઢાલ સમી પાંખડી પડખે ઉભે છે.)

ધૂમ્યા છે એ સંસારધ્વજ ધારીને
જગતના સાચના સેનાનીઓ.
ધૂમો ને જીતો તહમે ય તે.
એ જ છે માર્ગ સંસારના મહાવીરોનો.

(કાન્તિકુમારી ઝીલાવે છે, અમૃતપુરનો કૌમારસંઘ ઝીલતો ઝીલતો
સંસારધ્વજ લેઈને ધૂમે છે.)

સાચના સીપાઈ,
અમે સાચના સીપાઈ,
સાચ અમારી તરવારે,
ને સાચની ખાંધી સવાઈ:
અમે સાચના સીપાઈ.

(વિધવિધના સંસારબૂદ રચતા એમ કેટલીક વાર સૂધી ધૂમે છે.)

કાન્તિ: સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

કાન્તિ: જાવ, રમો, આનન્દો: કમરબન્ધ ખોલો:
હાકલ વાગ્યે આવજો.
વસન્તપાંખો ફૂટે એ વીર.

(બે-બે ત્રણ-ત્રણ પાંચ-પાંચનાં કૌમારવીરોનાં ધૂમખાંઓ સાગરતીરે
ટેકરીઓમાં ધટાઓ બીતર હોડકાંઓમાં વેરાય છે. એક બાલા બુલબુલ શા
રણરના બલન છોડે છે; એક બાલક મનુરાના ક્લેપી સાખૂના પરચોટ
હડાડે છે.)

કાન્તિ: પણ, પાંખડી ! દેવખાલે !
 આ વસન્તી વેશ શે ધાર્યો ?
 પોપટની પાંખો જેવાં પાંદડાં,
 ને આલનાં ચાંદરણાં જેવાં
 કેસૂડાંનાં અંગોઅંગે છાંટણાં.

પાંખડી: કાન્તિ જ્ઞેન ! સંસાર જીતવાને.
 કેસરિયાં કરવાને કેસૂડાં.
 એ પાંખોએ આલમાં ઉંડવું છે.
 કેસૂની એ તારાટપકીએ,
 વીરોના એ વસન્તરંગે
 જગત સારાને રંગવું છે.
 ગર્ધ વસન્તપંચમીની સ્થાંજે
 દેવ મ્હને વનખેલમાં લમાવતા'તા.
 બાહુએ ને મુગટે મ્હારે
 પાંખડીઓ પ્રગટી છે આજ,
 એમ ડાળે ડાળે પલ્લવ ફૂટતાં.
 નલનીતર્યા લીલમલીલાં અજવાળાં,
 સ્નેહ જેવાં, ઝાડે ઝાડે ફળતાં.
 વસન્તની સોહાગઝોહણી
 જગતે ઝોલી, એમ દેવ કહેતા:
 એક આંખલા નીચે અમે ઉભાં.
 ઉપર મંજરીઓમાં માખો હતા,
 મંહી મેનાપોપટ રમતા'તાં.
 મંજરીની ચાંચ લરી લરીને

પોપટજી મેનાને ધસાવતા.
 મેના મંજરીઓ સ્વીકારતી,
 આંસુની આંખડીએ પોપટને નિહાળતી.
 દેવને પૂછ્યું, આ શું ?
 દેવે વસન્તવેશનું ગીત ગાયું.

કાન્તિ: દેવે ગાયું ? પાંખડી !

પાંખડી: સાગરને ઘેરે સૂરે દેવે ગાયું.

કાન્તિ: ગા, પાંખડી ! ગા, બોલ,
 એ વસન્તવેશનું ગીત.

પાંખડી: પોપટ ઉડતો એમ ઉડું તો ગાઉં ને ?
 અલશો ઘડીક આ સંસારધ્વજને ?

(સંસારના ધ્વજનાયક શ્રી કાન્તિકુમારી સંસારધ્વજને અલી હશે છે,
 ને મેનાની પેઠમ ન્હાનકડા ફફડા ભરતી, પ્રેમપંખિણીના કંઠારેક કો અદ્ભુત
 આવ ભજવતી, પાંખડી વસન્તવેશનું ગીત ગાય છે.)

મેના પોપટજીને વીનવે રે,
 કેસડાં શાં અલિયાળાં નાક
 પોપટ ! ત્હમે ક્યમ કીધાં રે ?
 લીલાં આંખલિયે પાંદડાં રે,
 વીણી મનોહર પાંખ
 પોપટ ! ત્હમે ક્યમ ધરી રે ?
 અમૃતકંઠની માધુરી રે,
 નયણાંમાં નેહ હસન્ત:
 પોપટ ! ત્હમે ક્યાં પામ્યા રે ?

કાન્તિ: તું ચ માનવમેના છે સ્તો !

દેખ તે ભૂલે કે

પ્રેમપંખિણી કે ભૂલી પડી છે

વનમાંથી જનમાં.

પોપટજી શું આચર્યા પછી ?

અધીરી મા કર, પાંખડી

અધીરપે ઉર ફાટશે.

પાંખડી: પોપટ પાતળિયાનો તો એક—

પ્રેમનો જ ઉત્તર હોય.

કહે: બાણ્યાંબાણ્યાં મેના રાણી !

વળતા પોપટજી બોલિયા રે,

એક દિન લાગ્યો તો થાક:

મેના બહાણું બહુ વીત્યાં કે ?

ઉડતો થઈયો આ આંખલે રે,

લાગી તમ રસભરી આંખ:

મેના ! ત્હમે નવ બાણો કે ?

આવી બેઠો સુખસ્થાનમાં રે,

પછી લીધો વેશ વસન્ત:

મેના ! ત્હમે વીસર્યા કે ?

પછી પોપટજી આકાશે ઉડયા,

મે મેના રાણી ગગન નિહાળતાં બેઠાં.

કાન્તિ: ભગવાન રામચન્દ્રજીનાં વારાથી
 પુરુષો એવા જ છે—કઠોર કાળજીના.
 એટલામાં યે રિસામણાં ?
 એવડા શા વસ્ત્યા મેવાના વાંક ?

પાંખડી: પુરુષ કાળમીટનો છે કટકો,
 તો સ્ત્રી છે સરિતાનું પૂર:
 તરતાં ન આવડે તહેવા કંઈ—કંઈને
 હેયે ઝીલી-ઝીલીને યે ફૂલાડે.

કાન્તિ: જવા દે ને—છોડને છાલ.
 રોજ ને રોજ શી એ
 સ્ત્રીપુરુષની જગડહોળામણી રામાયણ ?
 ફૂલ દે, ને વાર્તા ફૂલે તહારી.

(ફૂલડાનો અભિષેક કરી ફૂલબળમાંથી પાંખડી એક ફૂલ આવે છે.
 સંતત નયનપાંદડીએ એ ફૂલપાંદડીઓને ચાંપી કાન્તિકુમારી એ ફૂલ ચોળીના
 હાથેના બારિયામાં પરેવે છે.)

પાંખડી: સ્ત્રીપુરુષની જગરામાયણ તો
 જગત પૂરું થયે પૂરી થાય ત્યહારે.
 આજે તો લખાય છે એના અધરા કાંડ.
 —ને એમે નહીં, કાન્તિ પહેન !
 દેવે કહ્યું: અખત્ર મેનાએ ન ખત્રું
 કે વસન્તવેશ પ્રેમવેશ હતો.
 એ પ્રેમરાણીજીને પોતાને જ કાળે.

મેનકાની અડપડિયાળી આંખડલીએ
 ન આજખ્યે પ્રેમ,
 કે ન પારખ્યે પ્રેમી.
 વીરના કે બહાવાના હોય વસન્તવેશ.
 પ્રેમપરિવેશના ધારી એ પંખીરાજ
 ઉડ્યા જગતના ઉદ્ધાર કલ્લોલતા.
 હું એ પછી સબુ હું
 વારંવાર આ વસન્તી વેશ.

કાન્તિ: પ્રેમનાં પ્રગટ્યાં કે પ્રભાત ?
 કે વીરત્વનાં વાયાં કે વાવાઝોડાં ?
 પાંખડીના શા કારણે આ વસન્તવેશ ?
 કીયા સમરાંગણમાં ઉતરશે ?
 સંસારનાં કે સ્નેહનાં ?
 યોગમાયાની આ કુંવરી !
 તું તો પન્દરે તિથિએ નવરી.
 ને નવરીના આ તુજ નુકેતા.
 —પણ ના, ભૂલતી ભાસું છું.
 વેલીને કુંપળો પ્રગટે,
 એમ પાંખોનાં પીછાં પ્રગટે છે
 પંખિણીને ને પ્રેમપંખિણીને.
 પાંખ ફૂટે તે પાંખડી.

પાંખડી: ત્યારે કાન્ત ફૂટે તે કાન્તિના.
 કાન્તિ પહેલે! સાચું કહું છું હો !

રોમરોમની રેખાઓમાંથી ત્હમારા
કોડામણા કાન્ત પ્રગટે છે:

(સહસ્રા વજ્ર વાગ્યા શી કાન્તિકુમારી ચમકે છે.)

રજનીને ઓઢણે તારલા તરવરે તેમ.

કાન્તિ: (સ્થેજ સ્વસ્થ યજ્ઞને, સ્મિત વર્ધાવતી)

અસંખ્યજીવવાળું જગત

અસંખ્ય નામે ઓળખે છે ત્હને.

કૂલને પાંદડીઓ, એટલી ત્હારે કાજે જીવા.

ખીજું નામ સાર્થક કીધું આજ:

પાખંડી તે પાંખડી.

બા, કૂલતરસ્યાંઓ વાટ જીવે છે ત્હારી.

(જગતરાણીનો સુકોમળ આજ્ઞાભાવ કરનિર્દેશથી ભજવતી હસતી કાન્તિકુમારી દિશા દાખવે છે. આજ્ઞા સન્માનતી પાંખડી ગાતી ગતી સાગરતીરની જળગ્રાડીઓમાં સિધાવે છે.)

પાંખડી: મેદની ભૂલાવી, મહામાયા સ્મરાવતી,

કૂદડી ફરે છે અલબેલી:

સાહેલડી રાસે રમે રે.

કાન્તિ: યોગમાયાનો જાણે અવતાર!

ભગવાને ભાખ્યું કે મમ માયા દુરત્યયા:

આટલી ઢીંગલી યે દુસ્તર છે ઓળખતી:

મ્હારા યે પોપટજી આકાશે ઉડ્યા

વસન્તના વાધા સંજીવે.

આશઅલિલાપની પાંખોનાં એ ઉડવાં.
જગતના ઉદાર થશે—કે આશમશે,
મ્હારે તો અન્ધકાર ઉતર્યા:
સ્મરણેા. એ શોષાર્થ ગયાં.
ગતાંસુનગતાંસૂંઝ નાનુશાવન્તિ પંડિતા:
પંડિતો એવા અલેદ્ય આત્માના હશે ?

(ધડક વિચારને દ્વેરખે ચડે છે.)

પાંખડી ! તું સાર્થી છે હો !
વસન્તપંચમીએ યશદેવીને શણગારી,
સ્નેહમન્દિરે લગ્નપર્વણીનો મહોત્સવ ઉજવ્યો,
રોમ-રોમ રટે છે ત્પહારથી
મ્હારા અન્તર્યામી પ્રેમદેવને;
રોમરાણી છુલ્વાઓ જપે છે
'નાથ' 'નાથ' 'નાથ.'
ઉરનો સાગર ઉછાળે ચડુડયો છે,
મંહી આત્માનો હિંડોલ ડોલે છે.

(પવનપન્થે પરવરતી પંખિણી ચમકીને પાંખ સકેલી થલે એમ કાન્તિકુમારી ચમકે છે, સ્હોડે વાળી મૌનશાળી થલે છે. મંથાવટીએ, હૈયાપાલવડે, સાડીની સ્હોડમાં કંઈક શોધે છે. આંખામ્હોરની મંજરીઓ ભ્રમે એવી દેહદેશે તેજબાયાની મંજરીઓ ઝબકે છે.)

શેના એ પડછાયા ?
આલસમાં વાદળી નથી.
ઝાડની ડોલતી ડાળખીતું એ

નથી છત્ર માથે.

અંગોઅંગે મંજરીઓ મ્હારે છે મ્હારે.
ભાગ્યદેશે તેજરેખા બાણે દોરે છે કે,
ને અદૃશ્યની ખીજ અંગુલિ ભૂસે છે તે.
વિધાતા આલેખે છે અમૃતાક્ષરી,
ઓળાઓ ઓપે છે એને અન્ધકારે.
જીવન એટલે જ તેજછાયાના અટાપટા.

(વળી ધડક થાંભ છે, વિચારે છે.)

વસન્તપંચમી એટલે સ્નેહની જન્મતિથિ.

(ઉરસાગરના ગર્ભમાં ડૂબી ગયેલી બાણે તરી આવીને, ચમક્યા સરખડી)

વિરહ એટલે શું ?

વિરહિણી એટલે શું ?

હોલવાયેલા દીવાના ધૂમાડા શી
કવિઓ ગાય છે વિરહકવિતાઓ.

એ ગીત છે કે રૂદન ?

વિરહ એટલે કોયલનો ટહુકાર.

ચિત્રકારો ચીતરે છે કોઈક

એકાકિની, આશાભંગ, ઝડાવરી,

દિશદિશની સૂની વનવાટોને દૂંઢતી.

એ રંગચિત્ર નથી, છાયાચિત્ર છે.

એ કવિઓ ને એ ચિત્રકારો તો

વિરહની વાડીમાં નથી, વાડે છે.

વિરહિણી એટલે પપૈયા શી રસતરશી.

વિરહ એટલે અમૃત નહીં, પણ અગ્નિ.
 વિરહ એટલે પરમ ચિતાસ્નાન.
 રઘુવીરજીની સમક્ષે લંકાના ચોકમાં
 સીતા માતાએ કીધું હતું તે.
 પ્રેમપાવકની એકબંધોતમાં જલતી,
 વિરહિણી એટલે પરમ સતી.
 વિરહ એટલે આત્મનૃપકવલો પ્રેમાશિઃ
 વિરહિણી એટલે મજની નાર.

(મેઘખંડને ધીરગંભીર પગલે ભટ્ટરાજ પચારે છે.)

રાજ: સત્યમેવ જયતે.

(ખડખડાટ હસી પડે છે.)

કાન્તિ: (ભરી ભરી વાદળોની સવિશેષ ગંભીરતાથી)

સત્યમેવ જયતે, નાડનૃતમ્.

રાજ ! તહમે ય તે ?

—ને જગગંભીર વાતોની મશ્કરી ?

રાજ: ઉપહાસ કે આદરે ત્યહારે

દલીલના લંકાર ખૂલ્યા રહમજવા.

જગન્માતા જોગણે આદેશ આપ્યો

ને નગરવિધાત્રીએ કૌમારસંઘ સ્થાપ્યો,

ત્યહારથી સાગર ઉછળે છે એમ

અમૃતપુર ઉછળે રહડયું છે.

કાન્તિ: મણુમણુના દેવ ને મણુમણુની દેવીઓ.

એ દૂધ નથી, ઉભરા છે.

રાજ: સનાતનવાદી ભારત તો ભણ્યું છે.

સત એટલે પ્રભુ, અસત એટલે માયા.

સતના પયગમ્બરો યે અસતખોળે ખેલે છે

દેહમાયાના અંચળા ઝોલ્યા છે ત્હાં સૂધી.

સતિયા હોય કે જનક વિદેહી.

—પણ સમુદ્રશીલ્પ ઔષધિ છે અવનીવાસીઓને.

સંસાર સારો યે છે બાલખેલ

મનુબાલની બાલકતાનો.

આધેડો બાલખેલ ખેલે છે ત્હાં

કૌમારનો તો હક્ક જ ને બાલખેલનો ?

જગગૂંથણી એટલે જ

સતઅસતની ધૂંચાયેલી બાજી.

ધૂળરોળ્યાંને નહવરાવે, ઉજળા વાઘા સખવે,

ધૂળેટીની ઘેરને એમ અજવાળી છે.

એ વસ્ત્રો છે ? કે અન્તર્યામીના પાકા રંગ ?

અંગ ઉજળાં કીધાં; આત્મા આવશે—કચ્છારેક.

અમૃતપુરનો કૌમારસંઘ તો છે

અમરાપરના ફિરિસ્તાઓનો.

બાલસૂર્યના ને બાલચન્દ્રના

સંગજન્મ્યા એ બાલગોકિયઓ

નવસ્કહવાર સોહવશે સંસારમાં.

વૃન્દાવનના બાળગોવાળિયાઓનો

યુગે યુગે થતો એ નવઅવતાર.

કાન્તિ: ત્હમે ભેયું એવું કોઈએ નથી ભેયું.

ભેયાં છતાં યે ઉપહાસશો ?

રાજ: ભેઉં છું માટે જ હસું છું.
 ચન્દ્રનાં અમૃત ઉકરડે ઢાળાય છે,
 પુણ્યવર્ષાથી પાપનાં ખાળોચિયાં ભરાય છે.
 વાવ્યાં નહીં ઉમે એ.
 ત્હમારે સજવા છે સંસારતારાઓ,
 અગમ્યમાં બહામ ભરતા આત્માઓ.
 યુગના યુગથી ઉપનિષદ ઉચ્ચારે છે કે
 નાડયમાત્મા બલહીનેન લભ્ય.

કાન્તિ: રાજનો આ જ નિષ્કામ રાજયોગ કે ?
 નહીં, રાજ ! નહીં.
 આંખે મ્હોર એટલાં ફળ ન ફળે.
 વાવણિયાનો ધર્મ એક જ,
 વાવણીની ઋતુમાં વાવવું:
 વિભુ વર્ષા વર્ષશે એ શ્રદ્ધાથી.

રાજ: ખરાબો કે ખેતર પારખીને વાવજો.
 વાવો, વિશ્વ વિશાળ છે.
 પ્રેરણા પાવ, ઓજસૂ સીંચો;
 ઉત્સાહ વધો, ઉછરંગનાં પૂર આણો.
 જીવાનિયા યે આજના ઘેડિયા છે;
 ઘરડેરાંને યે યૌવનધ્યાલા પાવ.
 પણ ભૂલશે મા લણણીનાં જગસૂત્રો:
 વાવશે એવું લણશે;
 વાવશે એથી અદકેરું લણશે.

કાન્તિ: રાજ ! વિરહ એટલે શું ?

રાજ: વિરહ એટલે બેઠી છે એ ઋતુ:
લૂનાં દહેરખાં ને વગડાના વંટોળ.
વિરહ એટલે વ્રજની નાર:
ગોખતાં'તાં ને તહમે જ હમણાં ?
ભોળીઓની ડુંગરમ્હોટી ભૂલ.
કેટકેટલા વેગળા હતા
વ્રજથી કે ગોકુળથી મથુરાના રાજમહેલ ?
વિશ્રામઘાટને સ્હામે આરેથી ચે
વેણુ સંભળાત ને દર્શન થાત.
કીયા પડચા'તા સાત સાયર વચ્ચે,
કે માંડી'તી અણુઓળંગાતી અગમ્યતાઓ ?
યુગ આથમીને ઉગ્યા, ને
વૃથા ફળેત કીધો ફૂહાનડને.

કાન્તિ: એ જ વિરહની વિરાટગાળ.
મળે ને ન બોલે એ અબોલડા:
નિરખું-નિરખું ને ન ઉતરાય
પ્રેમજમનાને સ્હામે તીર:
પ્રેમવિયોગની એ પરાકાષ્ટા.

રાજ: કહું ? ક્ષમા છે મ્હને ?
આજની તો પ્રત્યેક સ્ત્રી વિરહિણી છે.

કાન્તિ: હોય સ્તો.
એમાં શાં આશ્ચર્ય ઉગ્યાં જગતે ?

વરલાને વરવા દેતો નથી સંસાર,
 ને વરલો વરવાનાં કેટલીકનાં છે ફાંફાં.
 પરણીને ફાંફાં મારે તે ફસાય;
 ને ઢૂંઢે નહીં તે સોહાગણ સંન્યાસિણી.
 સંસારના ને સંસારીઓનાં ઉરના
 મેળ જ નથી આજ જગતમાં:
 સંસારનો તંબૂર બસૂરો બોલે છે.
 —ને પુરુષના મનોરથો તો
 મ્હોર્યા સર્વે એ ફળતા હશે ને ?

રાજ : સૃષ્ટિમાં પુરુષ જ છે પાપસ્રષ્ટા.
 સ્ત્રીસોહાગની છે આંખાની અમરાઈઓ.
 મંજરીએ મ્હોરે ને ફળે નહીં,
 પુરુષનાં એ સાગ વન.

કાન્તિ : કુલવાસના ત્હો એ પીઢિયાં ને થાંભલા.

રાજ : પણ વિરહનાં પાનાંઓ
 કચ્છાંથી ઉઘડયાં આ આજ !

કાન્તિ : ત્હમને નહીં ઉકલે વિરહનાં રસશાસ્ત્ર.
 રત્નેહસંયોગનાં જોગીજોગણ
 કચ્છાંથી જોળજો વિયોગના વટોળને ?
 ત્હમે છો વસન્તનાં પંખેડ્ડોઃ
 શ્રીમ્મના ધોમ ધખ્યા ન પ્રીછો.

(અદરશ્યથી ચોક્કર આવે છે :)

ક્રિયાદ, ક્રિયાદ સેનાધિપતિણીને.

રાજ: (સ્વગત)

અજબ નથી આજના આ ખેલ ?

પરણ્યાંના વિરહ વાંચ્યા છે.

આ તો કુંવારાંને થયા કોડ,

ને વિરહના ઓરતા સાંપડ્યા.

(ખિન્દુ ને બે બાલિકાઓ આવે છે.)

કાન્તિ: તોફાનને ઘોડે ચડાવ્યો છે કે ? ખિન્દુ !

ખિન્દુ: મ્હારે નથી મનદુઃખ, કાન્તિ જ્ઞેન !

નહાનકડી બાળકીઓ બબડે છે.

ફેલે છે: ઉપર દેખાય છે

એવું અન્દર નથી દેખાતું.

એક બાલિકા: ઉંચામાં ઉંચી ડાળે ચઢી ખિન્દુ

ઉંડામાં ઉંડું નિરખી રહે છે:

કહે છે મોરે એમ કરે છે.

બીજી બાલિકા: અન્ધારામાં આગિયા ઉડતા'તા:

જગતની તાપણીના તણખા જેવા.

સળગે ને હોલવાય,

હોલવાય ને વળી સળગે.

ઝાલવા બઉ તો ઝલાયે નહીં.

કાન્તિ: પણ ક્રિયાદ છે શી ?

પહેલી બાલિકા: ઉપર દેખાય છે
એવું અન્દર નથી શે દેખાતું ?

કાન્તિ: એ તો જગત જેવડી ફરિયાદ છે,
કાળજીની ને સનાતન.
રાજ ! સાંભળો ને સ્હમજાવો.

બીજી બાલિકા: આરસો માંડી તારા ઉતાર્યા:
વીણવા બાઉ તો વીણ્યા વીણાય નહીં.
કથરોટમાં પાણી ભરી આભ ઉતાર્યું:
તારલિયા તગતગે ને ઉડી બય.
દેવમુદ્રિકામાં ભેયું તો મ્હાઈ મ્હોં:
વાતો માંડું તો હોંકારો યે ન ભણે.

પહેલી બાલિકા: પાંખડીની પાંખડીઓ યે એવી છે:
એકેકે યે નથી ઝીલતી ગવરાવ્યાં ગીત.
અમારી સંગાથે યે અમને
હજી નથી આવડતી વાતો કરતાં.

રાજ: જગત એટલે જ માયાના છાયાચિત્રા.
દેખાય ને ઝલાય નહીં તે જગત.

કાન્તિ: ધીરી, બાળાઓ ! જરા ધીરી.
આત્માના સન્દેશા યે સંભળાશે.
ને સંભળાય ત્હારે કલ્યાણના હોળે સૌ.
આવ; મ્હારે હૈયે વિરાજ; હુંક લે.

(પહેલી બાલિકાને કાન્તિકુમારી તેડે છે, હેયે માંધે છે. બાળકી ધણીક કાન્તિકુમારીની આંખલડીમાં બંધું નિરખી રહે છે. પણ ચન્દ્રક ચૂમે છે.)

ખિન્દુ: ચન્દ્રક ન બોલિયે, બાળા !

ચન્દ્રક બોલવાની દેવની આણુ છે.

બાળા: (ન સાંભળતી જવી)

કાન્તિ જ્ઞેન ! બડાં પડકાં છો હો !

આંખડલીમાં તારામંડળ જળકે છે,

ચન્દ્રકમણિમાં મ્હને પૂરી કરો છો.

કાન્તિ: ન્હાનકડાં નયનનયનોમાં સૌનાં

પ્રહ્લાંડ સંકેલેલાં છે, બાલા !

ત્હારાં ચે લોચનિયાંમાં

પ્રહ્લાંડ જળહળે છે.

મ્હોટી થજે ને નિહાળજે.

ખિન્દુ: હરિના મુખમાં જળહળતું તું ત્હેવું ?

કાન્તિ: (સ્વગત) અવધિ, ભગવન્ !

બાલકોના બોલ તો કારમીક

અમ્મર વાણુ ઉચ્ચરે છે,

આત્માને ચે બહુલોવી નાંખે છે.

મ્હારા ચન્દ્રક બોલાયા—

(દૂર-દૂરથી ગાજતો-ધૂમતો-ઉછળતો પાખંડીનો સંખનાદ આવે છે: દિશાઓ ધણુધણી ઉઠે છે. ઉલ્લાસની લહરીઓ વછળે છે. એ ઉર્મિઝૂલે કાન્તિકુમારી ઝૂલે છે.)

ઉઠો, સંઘ જમાવો, સંસારધ્વજ રોપો
 ભગ્યવિશાળા સાગરચોકમાં.
 શંખનાદે પ્રારબ્ધને જગાડો.
 સાયની હાકલ ગંભવો પૃથ્વીપુરાણી.
 મહામૈયાનું મન્દિર મંડાય ત્યહારે
 ઘંટાના કલઘોર ગોલાવળે,
 શંખની સિંહગર્જના ઘોરાવળે,
 સત્ય શબ્દની નેકી પોકારળે.
 સંસાર એટલે પ્રકૃતિના રાસ.
 પાંખડી પ્રકૃતિને ખોળે ખેલે છે.
 બવ; આનન્દો; ઉઠાવો
 પાંખડીના પુણ્યમન્ત્રોની આણ.

(સાગરના સંસારચોકમાં કૌમારસંઘ ટોળે મળે છે. બ્રહ્મહીલાનો સંસારધ્વજ ફરકાવતી પાંખડી કૌમારસંઘને સિંહાસને આવી હમે છે. મુખડે મુખડે ઉત્સાહ ને દેવચીરત્વ ગળહળે છે.)

પાંખડી: સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘ: સત્યમેવ જયતે, નાડનૃતમ્.

પાંખડી: અગમ્યઓળંગતો આજનો કૌમારસંઘ
 આવતી કાલનો એ સંસારસંઘ.

કાન્તિ: કરમાય નહીં તે કુમાર.

કૌમારસંઘ છે બજરંગ શ્રી બલવન્તો:
 સીતાજીની સાથ તે લાવશે.

કાળપાયેલાં એ ઉછળતાં પ્રહરણાણ,
 પ્રહરણારીઓના ઉર્ધ્વગામી આત્માઓ,
 યુગયુગના એ લવ ને કુશ,
 રામસેનાને યે મૂર્છા પાય.
 મનુષ્યપગલાંમાંથી કાંટા નીન્દવા,
 જનમાર્ગના ભાગ્યા ચીલા સમારવા,
 વિષવદ્વીઓ ઉખેડી અમૃત ઉગાડવાં:
 એ આપણા પુણ્યમાર્ગ,
 એ આપણા ભાગ્યપન્થ.
 ન્હાનકડી નથી એ સંસારસેવાઓ.
 મહાશય છે, મહાનુભાવી છે:
 વેદવાટે વિચરતા પ્રહરણારીઓ !
 ઓળંગજો અગમ્યની યે પાળ.
 કાલીને માથે બાલકૃષ્ણ નાચ્યા,
 નાચજો એમ કાળને મસ્તકે.
 કાલીને નાચ્યો એમ કાળને નાચજો.
 કૌમાર છે કાળનું વિધાતા.
 બોલો સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘઃ સત્યમેવ જયતે, નાઽનૃતમ્.

કાન્તિઃ સંસારબ્ધૃહ ખેલવા સ્હેલા નથી.

પાંખડી ! ગવરાવ એ સાચની ઋચાઓ,
 ને શીખવ સંસારરમણાની દેવલીલા.

(સંસારબ્ધ રાપી પાંખડી કૌમારસંઘને સાચની ઋચાઓ ગવરાવે છે.
 વિધવિધના સંસારબ્ધ રચતો કૌમારસંઘ સંસારબ્ધ સંનુબૂધ ધૂમે છે,

સપથ લે છે, ને સાચતું સતત જીત કરે છે. રસના રસાવતાર શી પાંખડી વચ્ચે વચ્ચે દેવમુરી જલતરંગ બંસી અધરે ધરી એ બંસીબોલથી પ્રભાંડમંડળ ડોલાવે છે.)

સાચના સીપાઈ,
અમે સાચના સીપાઈ;
સાચ અમારી તરવારે,
ને સાચની બાંધી સવાઈ:
અમે સાચના સીપાઈ.

(ઉપર આકાશઆલેખી ટક્કરીઓની ધારે બુંડમાં નેપાળી નેગલ્લુ દર્શન દે છે.)

સાચ અમારા લહડવૈયા,
તે લહડશે સાચલહડાઈ;
સુણો, અમારાં ખ્યૂંગલ વાળે,
સાચની હાક છવાઈ:
અમે સાચના સીપાઈ.

જૂવો, અમારી ધબા ફરફરે,
સાચની લહરો વાઈ;
બામે સાચતું લશ્કર સઘળે,
આવો તહમે ય, સાઈ !
અમે સાચના સીપાઈ.

(કાન્તિદુભારી સંસારસેનાધિપતિશ્રીનો મહાધ્વજ વગાડે છે. ટક્કરીઓમાં, બુંડોમાં, જલજાડીઓમાં એનો મહાધ્વાર ધૂમી વળે છે.)

કાન્તિ: (બે વીર ડમ આગળ થરી સિંહધ્વને સખ્તે ગાજતી)

બરખા-આ-રત. સત્યમેવ જયતે.

કૌમારસંઘઃ સત્ત્વમેવ જયતે, નાઽમૃતમ્.

(અમૃતપુરનો કૌમારસંઘ વેરાઈ-વિખરાઈ ઉભો છે.)

કાન્તિઃ (હુંહુબિનાદે સાગરતરંગ થાં સખ્દમોજાઓ ઉછાળતી)

સંસારની એક ફેડી નથી;
એક માર્ગે સહુ સંચરતા મા.
વૃક્ષને શાખાઓ-પ્રશાખાઓ છે,
એટએટલા છે સંસારના પુણ્યમાર્ગ.
વડલાને પાંદડાં છે,
અમૃતપુરનાં એટએટલાં છે કુલધામ.
ભૂલશે મા, શ્વાસોચ્છ્વાસે સ્મરજો:
સંસાર છે અનેકશાખાળો પ્રહ્લવડો.
ને એક જ પ્રહ્લવડલાની છે
અસંખ્ય આ શાખામહાશાખાઓ.
જીવ; નિજનિજને રાજમાર્ગે સંચરજો !
સંસારને પ્રહ્લમાર્ગે વિહરજો !
અંગારા વેરતા મા; ફૂલડે વધાવજો.

(જગતની દીવાદાંડી સરિખડી કાન્તિકુમારી તર્જનીકિરણે અમૃતપુરની દિશા દાખવે છે. દૂધપરબમાંથી પાંખડી સૌને દૂલડાં બહેચે છે.)

ધારમતા સાગરની ગર્જનામાં નિજનિજનો ન્હાનકડો સંખનાદ ગળવતો કૌમારસંઘ નિજનિજના દિશાદેશમાં સંચરે છે. સંસારસ્થળ ફરકાવતી પાંખડી બેગણના કુંડમાં શિખરે ચઢે છે. અપાર સાગરની અગાધ જલ-લીલા નિહાળતી, યોગમાયાની મૂર્તિ સમી કાન્તિકુમારી સાગરને તીરે એકલડી, જગતના અણીઅગની ભૂશીર સમી, ઉભો છે.

શિખરે, કુંડની ઝાડી નીચે, અમૃતદીવડાની એકજથાત શિખા શ્લે
હરેલી નેપાળી ભેગણુ ભગવદ્ગીતાના શ્લોક ઉચ્ચારે છે.)

નેપાળી ભેગણુ:

યથાદ્વિભૂતિમત્સર્વં, શ્રીમદ્વૃજિતમેષ ચ,
તત્તદેવાવગચ્છ ત્વં મમ તેજોશસંભવમ્.

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થલકાલઃ યશદેવીને સૌભાગ્યઆશ્રમે પહેલો પહોર.

યશઃ જાવા દો જોગીરાજ ! અળખા રહો, નાથજી !

આમ શું માયા લગાડો રે ?

સરિતાને કાંઠડે કે વનની મરૂઢીમાં—

કચ્છાં તમ કુલરોપ રોપશો રે ?

જાવા દો, જોગીરાજ !

લેખ હસાવશો ને ચુંદડી લબ્ધવશો,

રત્નોને રજ તો ચઢાવશો રે;

હું તો છું બાલુડી ને આપ દેવદેહી,

આંખડલી રાજ ! મા ન્યાવશો રે:

જાવા દો, જોગીરાજ !

(ધડીક રસકૂદી ફરે છે.)

કાન્તિ: નવાં ગીત ને નવી જ ગાથા.

રોજ રોજ આવા ચન્દનીના મેઘ

યશ ! કચ્છાંથી પામ છે ?

આત્માની ઔષધિઓ લાધી તહને તો.

યશ: મ્હને જડી છે સંસારની જડીબુટ્ટી.

એક દિવસ આંખ ઢાળી,

ને ઉઘાડું તો સ્વર્ગંગંગાને તીરે.

અઢળક રસઝડીઓ વર્ષે છે, કાન્તિ ખેન !

તમ દીધો એ પ્રાણુમણિ તો.

રોજ ઉછળે છે મહાતરંગ

સફલાવનાની એ સુરગંગાના,

ને રોજ ઉતારે છું હું ય તે

અન્તરનો એક એક મળનો અંચળો.

કાન્તિ: ઓચિન્ત્યું લાઘ્યું તુજને, યશ !

ને અણુઆથમ્યું તપજે તે:

સદાયની સ્વર્ગવસન્ત સમોવડું.

પણ સૌભાગ્યઆશ્રમનાં સંસારસૃજનારને

ભોગીનાં ગીત કેમ ભાવ્યાં ?

યશ: એ કથા યે સાંભળો અનેરી.

અગાસી ભરી એકદા પૂર્ણિમા ઢાળાતી,

ત્યાં ચન્દનીચોકમાં તહમારા વીરે

માયાવાદની પોથી ઉઘાડી,
 ને કા તવ કાન્તા ? વાળું ગાયું.
 નયણે નીર ઉલરાયાં,
 ને મહને ઓછું આવ્યું.
 એક આંખે શ્રાવણ વરસે,
 ને બીજી આંખે ભાદરવો.
 હું તો રિસામણે મહડી.
 ઘડીક તો રાજે પોથી ફેંદી.
 પછી ચન્દ્ર શુ મીટ માંડી.
 અમારી અગાસીમાંથી ઉડીને
 આકાશની અગાસીઓમાં ધૂમી આવ્યા.
 અન્તે મહને ફૂલ માર્યા,
 અરીસાનો ઓળો પાડી
 તેજથી આંખડલી આંજી,
 ફરી ફરીને મહને ફેસલાવી
 કે માયા એટલે તો સ્નેહ.
 ઉઠીને ઘો ઘો કીધો,
 વદનચન્દ્રે ચન્દન ચર્ચ્યા,
 ભાગ્યદેશે કાશી તીર્થેનાં કુંકુમ ચર્ચ્યા,
 વળી વળીને વેણી બાંધી,
 પાલવથી હૈયું ઢાંક્યું.
 વિધવિધનાં મનામણાં મનવ્યાં.
 અન્તે અમે ઉઠ્યાં
 શાંકર પાઠની સદાની બાધા લઈને.

મહારા ઉત્તરોને ગૂંથી ગૂંથી
વળતે દિન આ ગીત આપ્યું.

કાન્તિ: ત્યહારે તહમારાં અદ્વૈત કેટકેટલાં ?
કેવલાદ્વૈતનાં રસયોગીઓ તહમે નહીં ?

યશ: ના, અમે એક જ નહીં.

અમે બે, ને અમે ત્રણ.

રાજે સામ્ય; ને હું એ સામ્ય;

ને અમારું રસઅદ્વૈતે સામ્ય.

અમે તો દ્વૈતઅદ્વૈતનાં રસરસિયાં.

કાન્તિ: યશ ! તહમે એ અદ્ભુત સ્તો.

કેટલાંક પરણે ત્યહારથી પાંગરે;

કેટલાંક પરણે ત્યહારથી ઓસરે;

નાટક ને વાર્તામાંની પેઠે.

કેટલાંકનાં લગ્ન એટલે પ્રેમની પૂર્ણાહુતિ.

તહમે તો નિરન્તરનાં સ્નેહીઓ,

સંવનનની વાડીઓમાં સદા વિહરતાં.

ભૂમ્મર તો ભાગેલી ને ભાગેલી,

ને પોપચાં તો મલકતાં પોપચાં.

કચમાં સોહાગ જ અનેરો,

ને પાટલી ઉછાળતાં પગલાં

તો બાણે શરમાતાં સસલાં !

એ કય્હાં પામી ? યશ !

યશઃ રસની નિશાળે બેસાડીને
તહમે જ પૂછે છે એ પ્રશ્ન ?
કાન્તિ ખડેન ! તહમને ય તે
ગંગાતીરે એવો ગુરુ લાધ્યોઃ
શીખવે, સોહાવે ને ઉદ્ધારે.

કાન્તિઃ રસગંગાને તીરે, યશ !
વસિષ્ઠે મળે ને દુર્વાસા ય તે.

યશઃ પણ જ્યોત્સ્નાને પ્રમદા ભાભીને જ.

કાન્તિઃ ભાઈભાભીનું તો પૂછવું જ નહીં
રાશી-કરાશીના મેળનું, યશ
બાલપણમાં ચે એ તો
ઘર ઘર રમતાં.
હું ય તે એકની સાથે
નીકની નદીઓમાં નાવ તરાવતી,
ને નયન નમાવી નમતી.
ગગનના ઘુમ્મટમાં નિગૂઢ
એ પ્રાણપોષન્ત પ્રતિમા-
વીજલતાના કો ઝળકારા જેવી-
એક મીટ માત્ર ઝબૂકે જો !
મેઘલી અમાસે ગુરુનો બહુ પલકે,
ભૂતકાલની ભવાટવીની ગુફાઓમાંથી
પલકે છે મુજ હૃદયે

એવા એ રસના શુરુદેવઃ
 દુનિયાની દીવાદાંડીનો બાણે દીવડો.
 નયન ઉઘડો કે મીચાવ,
 વાદળ ઘેરાવ કે વેરાવ,
 અન્તરે તે આથમતો નથી.
 ચન્દ્રક ચ્હોડવાનો, દેવિ !
 ત્હને અધિકાર મળ્યો;
 મ્હારે તો મનમનામણાના આ ચન્દ્રક.
 કચ્હારે મળશે મ્હને એ મનમોહન ?

યશઃ મુક્તા માતાના મહેલમાં રમવાં
 ને મોતી માટે જ રુદન ?
 લાંબાવો હાથ ને દ્યો,
 ગૂંથો ને ખેરો એકાવળ હાર.
 વર વરવાના ત્હમારા કોડ-

કાન્તિઃ ત્હમારા સૌભાગ્યઆશ્રમનાં
 કારમાં કામણ છે એ કોડ તો.
 રસદૃગિયાં જગદ્રષ્ટાઓનાં
 સ્વમાં ત્હમે સાચ્યાં પાડ્યાં, કે
 વર ને વહુ એટલે અનન્તનાં પ્રેમીઓ.

યશઃ અમારે રસયોગીઓને તો સં-અં-સાર,
 જગતનો સોહામણો સાર
 એ જ રસરઢિયાળો સંસાર.

દેવ કહેતા'તા, સંસાર કડવો લાગે
ત્હેની જીભ કડવી.
રાજ કહે છે, સંસાર ખારો લાગે
ત્હેને મનગમતી સુન્દરી પરણાવવી
કે અમીની મધુરપો પાય.

કાન્તિ: સંસારનાં વિષનો ઉતાર
કાં સ્નેહ, કાં સંન્યસ્ત.
તુજ ગૃહકુંજે કિરણો ચમકે છે, યશ !
એ તો પ્રેમદેવનાં છે બાણ:
આવશે ત્હેમનાં વીધાશે હૈયાં,
ને પતિના કોડવન્તાં પધારશે પાછાં.
હું ચે આવી છું ત્હારે ઉઘાને
ફૂલ વીણી પ્રભુજીને કાજ મુગટ ગૂંથવા.

યશ: કીયા પ્રભુને કાજે ?
આવ્યા ?—પ્રાણપ્રભુ પધાર્યા ?
વાટડી નિહાળો છો તે
હૃદયવાસી પરદેશીને આમન્ત્રી આણ્યા ?
સાંભળ્યો કે દેશપરદેશમાં એમણે
જીવનભરનો તમ આમન્ત્રણટહુકાર ?
વાડી સારી ચે વીણા ને ગૂંથો,
ને વધાવો હૃદયવલ્લભને.
ત્હમે ચે પૂરોને પતિના કોડ ?

કાન્તિઃ ભૂલી, યશ ! તું ભૂલી.
 પ્રેમનાં સન્તો તે ભૂલતાં હશે ?
 સૂરજમાળામાંથી ચન્દ્રરાજ
 નથી શોધવાના રહ્યા પૃથ્વીને.
 ચિત્તના ચન્દ્રક તો મહારે
 દીધા લેવાના છે હવે,
 શિલ્પિઓ મૂર્તિ ઘડે દેવની,
 તે માંડવાની દેવને સિંહાસન.
 એથી તો સારી પાર્થિવેશ્વરની પૂજા,
 કે પૂજનદેવ હાથના તો ઘડેલા.
 રડતી આંખે હસવાનું,
 ને સ્વજનોને હસાવવાનું;
 એવું સદ્ગોષ્ઠે છે સહુ હમણાં.
 —પણ એમે હશે સ્તો કે
 એકલા હૈયાનો ભરોસો નહીં,
 કેાઈને સોંપીએ એટલે સાચવે.
 તું સાચવીશ ? યશ ! ત્હને સોંપું ?
 તું કુમાર બે હોત,
 તો તો ત્હને જ પરણત.
 પિતા કુળ શોધે છે,
 ને માતા તો લક્ષ્મીનાં અક્ષયપાત્ર.
 પ્રમદાને તો દિલના દેવ જ છે
 મદ, યૌવન ને પ્રતાપ.
 આત્મજ્યોતિઓનો રસયોગ એ લગ્નઃ

એ વ્યાખ્યા તો કવિતામાં રહી.
 સંસારે દેશવટો દીધો છે સ્નેહલગ્નને
 કાવ્યોમાં, નાટકોમાં, કાદંબરીઓમાં.
 સદ્ભાવનાને માનતા નથી સાચી
 અર્ધશ્રદ્ધાળુ આજના યુગવાસીઓ.
 પ્રમદા પૂછે તો શો ઉત્તર આપું ?
 યશ ! એ વિચારીશું જીવનપ્રશ્ન ?
 આવીતી તો એ પૂછવા,
 શો ઉત્તર આપું પ્રમદા લાલીને ?
 સૂરજનો થાળ કૂટે,
 કણકણ જેવડા કડકા વેરાય,
 ને ભાસ્કર અન્ધારસાગરમાં ડૂબે;
 એવો લાગે છે મહને, દેવિ !
 આત્માનો અમૃતથાળ
 ફૂટતો, ફૂગતો, વેરાતો.

યશ : શા આ અધૂરાના ઉછળાટ ?
 પ્રભુ છે, ને કોડ પૂરશે.

કાન્તિ : મહારો પ્રભુ આથમ્યો ભાસે છે, યશ !
 જો ! મન્દિરધ્વજની પાટલીઓ શો
 કેવો ઉડે છે રસપ્રકુદ્ધ તહારો સાથુ ?
 હલેતી રમતિયાળ તહારી ગતિ
 લજ્જાભારે હવે લજ્જામણી લાગે છે.
 રસભારે હૈયું ચે લચેલું છે.

તહારો આંખો મહાર્યો, દેવિ !
 હિંગળોકવર્ણો તહારો વદનચન્દ્ર,
 કુંકુમપૂરી તહારી સેંથીરેખા,
 કમલદલ શો ભાલપ્રદેશ,
 કેસરછાંટી તહારી રંગચોળી,
 ઢળી-નમી જતું ઉભરાતું ઉર,
 સૌભાગ્યની કંકાવટી જેવી હથેળીઓ,
 સોળે કળા અગમગતું તહાડે શરીરઃ
 યશ ! હું તહને કૂલડે તોળતી,
 ને કિરણથી યે કુમળી નિહાળતીઃ
 આજ પ્રભાપૂર ઘમઘમે છે
 તહારી સૌન્દર્યની વસન્તકુંજોમાં.
 તહાડે દર્શન પીતી આંખડલી
 નવદર્શન પામે છે દુનિયાનું.
 અંઝરવન્તી તું લક્ષ્મીધેનુ લાગતીઃ
 અડવી તો બાણે કુંજની કુંજરી;
 કુંજરની લગનીમાં ઝોલાં ખાતી.

યશઃ કાન્તિ જહેન ! સાંભળો તો ખરાં.
 એક સન્ધ્યાની સન્ધિકાએ અમે
 પ્રેમજોગીની પવનપાવડીએ બેઠાં,
 ને સિંધાવ્યાં રસલોકમાં.
 સૂર્યભર્ગ દેવઓજસુ પ્રહ્લવર્ચસુ
 રસલોકનાં રસાત્માઓનાં નિહાળી નિહાળી
 સૌભાગ્યસંકલ્પ કીધો અમે કે

પૃથ્વીલોકમાં અમારે યે માંડવી
 પ્રાણની ધનવન્તરીશાળાઃ
 ને રસનાં રસાયનો વડે
 સાધવાં આત્માનાં આરોગ્ય.
 જોગણુ વિમાસે છે કે
 આજકાલ તો રસ એટલે અનાચાર,
 અને પ્રેમ એટલે પાપાચારઃ
 સંસારીઓનો સંસાર એટલે
 દેવનાં મન્દિર નહીં, દૈત્યોનાં ધામ.
 પુણ્યસ્નેહના કોડ જગાડતો
 આશ્રમ સ્થાપવો છે અમારે તો.
 આપધિઓ સંઘરીએ છીએ.
 સંસારના રસાયનશાસ્ત્રી કે લાધે
 તો પાઠવજો અમ આશ્રમે.

કાન્તિઃ પ્રેમમોઘેરો છે માંડવડો તહમારો.
 ને એ રસના રસાયનીઓ છે
 કાં તો દેવમન્દિરે, કાં તો કાવ્યમન્દિરે.
 આત્માનાં મીઠું મીઠું આશ્વાસન
 ને પ્રાણની ચેતનવન્તી પ્રેરણાઓ
 કાં તો છે સાધુતામાં,
 કાં તો છે કવિતામાં.
 પૃથ્વીમાં નથી બીજે તે,
 જે ફૂટેલા આત્માને સાંધે,
 થાકેલા આત્માને સચેત કરે.

તહમારાં જીવનઝરણાંના નદ વિસ્તર્યા.
 મહાપૂરે ગાળે છે એ નીર.
 પડઘો કુંજકુંજમાં ખાલે છે
 ઘેરો, બિડો ને મધુરો.
 સંસારનું અમૃત છે સ્નેહ.
 એ સ્નેહના મેઘ વરસે છે અંહી,
 ને નવઅંકુરો પ્રગટે છે ઊરઊરમાં.
 ભાવનાનાં એવાં પ્રગટે છે ઝરણાં
 યશ ! તહારે સૌભાગ્યઆશ્રમે.
 ભવોભવના જાગે છે પોઢેલા ભાવ.

યશ : એકને બદલે બે આત્માઓ
 દીપે છે મહારે દેહ, બહેનાં !
 પ્રાણુસિંહાસને પ્રેમી પધરાવ્યા હતા,
 હવે દેહમન્દિરિયે પધરાવ્યા છે પતિને.

કાન્તિ : અને ત્રિવેણીતીર્થે મંડાશે :
 પ્રાણુનાથ પાંગરશે સ્તો પુત્રપાંખડીએ.
 તહમારો કુલવાસ તો જાણે
 વસન્તનો ફૂલમાંડવડો :
 અને તહમારાં લીલાં ઉદ્યાન
 તો જાણે પંચવટીની પ્રેમકુંજ.
 રસની ગોદાવરીને આરે
 અનેરો જ છે તહમારો સૌભાગ્યઆશ્રમ.

(પદ્મવદનામાંથી ભટ્ટરાજ આવે છે.)

રાજ: પધારો, કુમારી ! અમ સૌભાગ્યઆશ્રમે,
 ને અખંડ સૌભાગ્યવન્તાં થાવ.
 રસરસિયાંની અમ આશિષ છે.
 કૌમારવ્રતની અવધિ આવી ભાસે છે જો !
 જગતમાંથી કૌમાર આથમ્યું બાણ હવે.

કાન્તિ: કુમારિકાઓએ શો વાંક કીધો છે
 તહારો ? રસના રાજવી !
 કે કૌમારને દીઠિ-દાખવ્યે
 ગદાએ જ પ્રહારો છો ?
 એકલડી યે ચન્દ્રકલા
 અમૃત નિઝરશે જગતે.
 કહો; સન્તાપ-જ્ઞપાઠને
 શી શી વાતો સાંભળી લીધી

રાજ: તહમે તો પરીક્ષાના સવાલ પૂછો છો.
 પોતાના ઘરમાં રહેવું,
 ને પોતાની વાતો સાંભળવી:
 એમાં યે વાંક વશ્યા ?
 સહિયરની કથામાંથી શું શું શીખ્યાં ?
 શીખ્યાં લગ્નનાં વ્રતમન્ત્રો

કાન્તિ: એક તો શીખી, રાજ !
 તહારો નિષ્કાંમ કર્મયોગ.
 જગતજોગણના પ્રવચનપાઠમાંથી
 ઝડપ્યું છે તહમે બિન્નેએ

ગીતાજીનું એક જ પરમ વચન:
 તસ્માત્ યોગી ભવાઽર્જુન !
 રસનાં તહમે રસયોગીઓ.
 ને બીજું; જગતભરમાં નહોતું બેયું
 તે બેયું આ સ્નેહના આશ્રમમાં:
 સુન્દરીના સૌભાગ્ય સમા સ્વામિન,
 ને પુરુષની પ્રભા સમી પત્ની—

રાજ: ને ઉભયને આશીર્વાદ આપતાં
 કલ્યાણમૂર્તિ સમાં શારદસહિયર.

યશ: રાજ ! અમૂઝવશો મા
 એમ કાન્તિ જહેનને.
 નહીં તો નહીં પધારે
 અમૃતપુરને સૌભાગ્યઆશ્રમે.
 બોલતાં જ બાંધો છો: બવ.

(હસતી હસતી મીઠા મર્મનો જણુકો કરે છે.)

રાજ: સાંભળ્યું સંસારસેનાધિપતિણીજીએ ?
 જાણતાં તાર્યો—

કાન્તિ: કોણે ? કોને તાર્યો ?

રાજ: અમૃતપુરના રાજઅતિથિએ,
 સાચના એક સેનાનીને.

કાન્તિ: સાચ્યેને જાણતો તાર્યો ?

રાજ: સાચના સેનાનીને હૂબતો તાર્યો
અમૃતપુરના અતિથિદેવે.

યશ: અધૂરું ભાળી જિજ્ઞાસા જ્યોતને અઠોથે છે-
કહી નાંખોને સૌ યે અફલુતતા ?

રાજ: બાણીશ તે સૌ યે કહીશ.
સુન્દરી સુન્દરતાથી સોહાય
કે પુરુષ પુરુષાતન દાખવે
એમાં અફલુત શું ?
આજ તો સાફ અમૃતપુર શોધે છે
અમૃતપુરના એ અતિથિદેવને.

યશ: અહોહોહોહો ! ભટ્ટરાજ !
કેટકેટલા પુરુષોએ દાખવ્યાં પુરુષાતન
-પગારથી સિપાઇઓ શિવાય ?
આજ તો વીર વિરલા છે જગતમા.

કાન્તિ: બાઈ, ને શોધી કહાડું સાગરતારાને.
કૌમારસંઘ વતી પહોંચનાં વચને--

રાજ: બે-બે, પેલું નાટકના જેવું ન થાય પાછું.
પહોંચ એટલે પ્રેમનું પહેલું પગથિયું.

યશ: લોક શોધે છે, પણ જડતા નથી
જગતના એ ભોગીરાજ.

રાજ : જગના જોગીરાજ કે ભવના જોગીરાજ
એ તો જોગખું ત્હારે જોગખાવું.
આજ તો અદૃશ્યની ઝાઢીઓમાં
ઝીલે છે કચ્છાંક.

કાન્તિ: અબાણ્યા ચે અતિથિને
અમૃતપુરનાં છે આદર.

રાજ : સાગરના મહાતારા ભાસે છે કે.

કાન્તિ: તરનારો ને તારનારો તો
એક હતો સંસારના સાગરનો.
ફૂંચકી મારી ગયો એ જળમહેલોમાં.
—યશ ! ત્હારે આશ્રમે તો ને
સ્વર્ગ ઉતર્યો અન્તરિક્ષેથી.
સુભાગી સહુ ચે આવશે અંહી
જીવનનાં અમૃત ઝીલવા,
રહવારના ઉદય સરિખડી
ભાગ્યોદયની ભવ્યતામાં હોંચકવા.

રાજ : અમે તો શોધિયે—સંઘરિયે છીએ
આત્માની ઔષધિઓને.
પણ, આ યશદેવી જેવાં,
જીવનનાં આવ્યાં અમૃત પાછાં ઠેલતાં

કેટલાં યે વસે છે ધરતીઓળે.
 રસ રમતાં ય રિસાય
 ને રૂસણાંનાં ગીત રચાય.
 બન્ને ય સહિયરો એવી છો,
 આવ્યાંને અનાદરો-એક વેળા તો.

યશ : રસનાં રૂસણાં ન હોત જગતમાં,
 તો કવિતા અધૂરી રહેત, રાજ !

કાન્તિ : જગતની અધૂરી કવિતા યે પૂરાત
 સ્નેહપાંગર્યાં સૌભાગ્યઆશ્રમનાં
 તમ અણુમૂલાં કથાગીતોથી.
 સાચ્યે જ લાધી છે તહમને, યશ !
 સંસારની જડીબુટ્ટી.
 બન્ને ઉભાં જ છો કેવાં ?
 બાણે કવિતાની સૌન્દર્યભૂર્તિઓ !

યશ : અમારે આશ્રમે તો અમૃત વરસ્યાં,
 ને સ્વર્ગ કોળ્યાં સોહામણાં.
 પણ તહમારે તો હજી, ખંડેનાં !
 જોગીનાં ગીત ગાવાં છે ને ?

કાન્તિઃ જોગી જ છે જગતના મહાસોગી,
મહીતલના મનમ્હાલ્યા માણીગર.

યુક્તઃ બવા ઘો જોગીરાજ ! અગગા રહો નાથજી !
આમ શું માયા લગાડો રે !

(રાજ પ્રત્યે હાવભાવ બજવતી ગાતી ગાતી સખીઓ રમે છે.)

મુવેશ ૩ જો

સ્થલકાલ : અમૃતપુરનાં ખંડેરોમાં સહવાર

જોગણુ : જગતની ધૂંચો અટપટી છે.

નાથ ! ધૂંચો ઉકલશે ? કે તાર તૂટશે ?

દેવમોતીનાં જૂમખાં સરિખડાં

તારકજૂમખડે ઝગમગતો

પ્રહ્લાંડનો પ્રહ્લવીંઝણો રમણે સહડયો છે.

(એકતારો વગાડે છે ને ત્હેની રમઝટમાં ફૂળી તલ્લીન થઇ જોગણુ એકાકી ગાય છે ને નાચે છે.)

નીલો કમલરંગ વીંઝણો, હો નન્દલાલ !

રઠિયાળો રતન જડાવ, મોરા નન્દલાલ !

પ્રહ્લા વીંઝે પ્રહ્લવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

સોનાનો સૂરજ ચોભિતો, હો નન્દલાલ !

રૂપેરી ચન્દની બિછાવ, મોરા નન્દલાલ !

અક્ષા વીંઝે અક્ષવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

કોરેમોરે ભર્યા હીરલા, હો નન્દલાલ !

ઝાલરે ઝીક કેરી વેલ, મોરા નન્દલાલ !

અક્ષા વીંઝે અક્ષવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

દાંડી અક્ષાણના હાથમાં, હો નન્દલાલ !

માનવીના ભાગ્યના એ ખેલ, મોરા નન્દલાલ !

અક્ષા વીંઝે અક્ષવીંઝણો, હો નન્દલાલ !

બુદ્ધિના પાય થાકે છે,

અગમ્યનાં પગથિયાંની પાયરી નિહાળીને.

ધરતીનાં કષ્ટ જેટજેટલાં મનુષ્યો,

ને પ્રત્યેકનું પૃથક પૃથક ભાગ્યથક.

સૌનાં ભાગ્યસમન્વયે ધરતીનાં ભાગ્ય ઘડાય;

ને ધરતી સરજે સૂરજમાળનું ભાગ્યથક.

અભિમન્યુના ચક્રાવાથી ચે કોટિધા;

અટપટો છે આ જગચક્રાવો.

ને જોબનમૂલન્ટા કંઈ કંઈ સૌભદ્રેયો

હોમાય છે એ દેવવ્યૂહના જયપરાજયમાં.

એ ચક્રચક્રનો છે અધિદેવ.

વંબુકુંજ શી ઉગમતી

ને વટઘટા શી ફાલતી

જોઈ હું અમૃતપુરની અધિદેવજોડણી;

એક પ્રાણ પ્રકુલ્લેલા ભટ્ટરાજ,
 ને બીજા પાંખપ્રગટેલા ઇન્દુકુમાર,
 રાજયોગના એ મહારાજવીઓ.

(મ્હોરેલા મોગરાના છાંડ જેવા ભટ્ટરાજ આવે છે. વિશાળપત્રાળા કદળી-
 સ્થંભ સરિખડા પડખે દેવ પધારે છે. સ્મિતવદનથી જોગણુ તહેમને સ્પર્શી
 છે. પરસ્પર વન્દન વન્દી વડવાઇઓની હિન્ડોલા લેતી જડાઇના નીચે છાંબન્ધ
 ઓટલે સહુ બેસે છે. આસપાસ દર્શાસન પડયાં છે.

આથે ખડેરમાં એક મોરલો કલા પામરી નાચી રહ્યો છે.)

જોગણુ: રાજ ! સંસારમાં પ્રવેશ્યા; શુભ થાવ;
 સંસારને ઓળખ્યો-પારખ્યો ?

રાજ : સંસાર એટલે સર્પની કાંચળી :
 ઓઢી, ઉતારી, ઉથેટી દેવાની.

જોગણુ: તો તો સંસાર નિર્વિષ કહેવાય.
 સોહામણા સંસારસરોવરિયાની
 એક પાળ છે કૌવચખાંધી,
 ને બીજી પાળ છે ચન્દનપગથિયાંની.
 એક પાળે કાંટા પાંથર્યા છે,
 ને બીજી પાળે જડયા છે મણિ.
 કમલપ્રકુલ્લેલી કમલિનીનું
 સંસાર છે જળબાળું.
 તરતાં આવડે તે કમળ વીણે,
 ને અન્તરના ઈંદ્રને ચુડાવે;

ન આવડે તે ધૂંચમાં ધૂંચવાઈ રૂળે.
ભૂલભૂલામણીનો પ્રહાખેલ તે સંસાર.

(નણે સૌન્દર્યની વેલીઓ ડાહ્યતી આવતી હોય ત્હેવાં પ્રમદા, યશદેવી
ને કાન્તિકુમારી પધારે છે. એમને આવતાં ચેખાને)

દેવ : કેમ પાછળ રહી ગયાં કંઈ ?

રાજ : ઇન્દ્રની પાછળ ઇન્દ્રાણી,
ને પ્રહાની પાછળ પ્રહાણી.
સંસારમાં સ્ત્રી મોખરે કચ્છારે હતી જે ?

કાન્તિ : ચોરીમાં ચોથું મંગળ ક્યારે? તા ત્યહારે.

રાજ : ચોથું મંગળ ફરો પછી કહેજો, સાંભળીશું.
કોઈ યુગનો ઇતિહાસ તો ઉચ્ચારતો નથી.

પ્રમદા : એ ઇતિહાસના આંકડા વિધાત્રી ભૂંસશે.
ઘડાતા નવઇતિહાસ ઉચ્ચારશે કે
સંસારની હરોલ સીબતિએ સોહાવી.

રાજ : લખાશે ત્યહારે ભણીશું એ ઇતિહાસો.
નિજનિજના વરથી ઉચેરડી
કેટકેટલી સ્ત્રીઓ જગતમાં રૂપગવિંદી છે ?

કાન્તિ : સીતાની પાછળ રામ,
ને રાધાની પાછળ શ્યામઃ
આર્યકુલની તો એ આર્યતા.

માણના ચરણકમલમાં વિરાજ્યા છે
ત્યહાં જે એવું ઉચ્ચરશે ?
મબકમાં જે મીઠપ હોય.
અમૃતપુરની આ ગુરુપીઠિકા—

જોગણુ: આપ સૌ મહારાં ગુરુઓ છો:
શીખવું હું તેથી શીખું છું વધારે.
પધારો, સૌન્દર્યની પાંખડીઓ !
પધારો, સંસારની સજનારીઓ !
મનુષ્યની ધાત્રી ને પ્રારબ્ધ ઘડનારી,
સંસારની વિધાત્રી સુન્દરી છે.

દેવ : સુન્દરી એટલે પુરુષની પ્રતિભા ને પ્રેરણા.
કુમાર એટલે વણપંખાળો પંખેડ.

કાન્તિ: માણ ! શી ચાલતી'તી સદ્બોધવાર્તા ?

જોગણુ: વત્સે ! વિશ્વના ભાવિની.
અમે જગતનાં જોગીઓ :
અમારે ત્યહાં જગતકથા જ હોય.
વર્તમાનવાડીમાં વિહરતા સંસારશાસ્ત્રી
એક આંખડીએ નિરખે છે
અનંતકાળની વેરાચેલી કાળ પાંખડીઓને,
ને બીજી આંખે છાંટે છે
ભવિષ્યની કૂટતી કળીઓને.
ભૂતભાવીની ભવવાડીઓ ભાળતાં ભાળતાં
અમે જે વહતાં'તાં વર્તમાનનાં બેઠુમાં.

પ્રમદા: નથી એની અમુંઝણો આજથી શી?

ને ગયાંની શોચના તો

ગીતાકારે એ મિથ્યા લાખી છે.

વર્તમાન એક જ છે સાચો.

રાજ: 'આજનો લ્હાવો લીજિયે રે,

કાલ કોણે લીડી છે? :

એ સંપ્રદાયના સંપ્રદાયી કચ્છારનાં થયાં ?

ભોગણુ: બાનૂ! કચ્છાંક ભૂલતાં તો નથી ને ?

આજ એક જ સાચી હોત,

સંચમાં તો કે સંચત નહીં,

કે કુલધામ કે માંડત નહીં.

આંખમાં સમાય એટલું જ જગત નથી.

દ્વિપથમાં પાથર્યો છે

એટલો જ કલ્યાણમાર્ગ માની

કોણે કોણે યાત્રા આદરી ?

આજ ને કાલના ભેદ નથી,

આજ ને શાશ્વતના ભેદ છે, બાલે !

કાન્તિ: એટલે? માણ ! ન સ્હમબાયું.

ભોગણુ: જમણા ને ડાબા સરિખડા

શુક્રલ ને કૃષ્ણ બે છે જગતના રાજમાર્ગ.

પાપપુણ્યનો પ્રશ્નભેદ એટલો છે કે

આજ માણવી, કે શાશ્વત માણવું.

પાપ એટલે આજની જ લ્હાણ,

પુણ્ય એટલે શાશ્વતની માણ્ય.

પ્રમદા: પણ આને ઉગ્યો

એ કાલ નહીં કાં ઉગે ?

જોગણુ: જીવનને જ પૂછી જૂવોને.
 ઉમે ને આથમે, આથમે ને ઉમે
 એને નિત્યપ્રકાશ ભાખશે?—
 જીવનનો કે જગતનો ?
 સૂર્યને છે અસ્તોદય,
 આભનાં છે નિત્યઆચ્છાદન:
 તેથી સૂરજથી આભ મ્હોટેરો:
 એક આભમાં અનન્ત સૂર્યો રમે.

યશ: ત્યહારે જગત શું છે ?
 ને શા છે જગતના સન્દેશ ?

રાજ: જગત એટલે જૂવો છો તો:
 અહં બ્રહ્માસ્મિ ને તત્ત્વમસિ:
 ને સદ્ગુણિને સન્દેશા તો સ્હમજણના.

કાન્તિ: જાવ, જાવ, રાજ ! લજવાવ જરીક.

જોગણુ: નહીં, રાજ ! એમ અવરોધો મા.
 પૃચ્છાના પંખીને ઉડવા દો.
 દીકરા ! જગત એટલે જીવન.
 જીવનઆદેશ એ જ સૌસૌનો જગત્સન્દેશ.

કાન્તિ: ન પૂછવા શું પૂછ્યાની ક્ષમાચાતના છે.
 પણ માણ ! આપના જીવનઆદેશ—

જોગણુ: સાધુને સન્તાડવાનું શું હોય ?

ઘોળે દહાડે ચે મથાલ ધરવાની,
 કે પડછાયામાં ચે કાંઈ ન આચ્છાદાય.
 સાધુજનના હોય સાધુતાના આદેશ.
 ગામગામને ગોંદરે ધર્મવેદિ સ્થાપવી,
 નગરનગરને ચોક અગ્નિહોત્ર માંડવા;
 મહાજનની મહાનુભાવિતા મજોરવવી,
 સુન્દરીઓની સૈન્દર્યવેલ કળાવવી,
 સંપ્રદાયોના અગ્નિ સંકોરવા,
 ધર્મજવાલાઓમાં પરનાળે ઘી હોમવાં,
 સદ્ધર્મને ઇન્ધન સીંચવાં,
 કલ્યાણપન્થની કંટાળી નીન્દવીઃ
 સંસારીનાં સજ્જન, સજ્જનનાં સાધુ,
 સાધુના ધર્મસ્થંભ રચવા;
 પર્ણકુટીરમાં રાજમહેલો
 ને મહેલોમાં મન્દિર બાંધવાંઃ
 એ અમારો બન્ધમોક્ષનો સંપ્રદાય.
 પણ આંખડલી દેખે છે
 એટએટલે ચે ઉડાતાં નથીઃ
 એવી છે પ્રારબ્ધની સીમાઓ.

રાજઃ ને ભારતમાં તો પાળો પડી છે.

ભોગણુઃ હા; પર્વતપાળ ને સરિતપાળ.

પ્રમદાઃ ભારત તો ખંડેર છે ને ?—ભૂમંડળનું ?

જોગણુ: ભણુતર તો ભલ્લેરૂં ભણ્યા
 નિજનું સહુ નિન્દવાનું.
 નિરખો અમૃતપુરનાં આ ખંડેર,
 ને મંહી નાચન્તો પેલો કળાયેલ મોરલો.
 ભારત છે જગતસમૃદ્ધિની ખાણ,
 એ ખંડેરોમાંથી બોલશે જૂના જોગીઓ,
 ને ભણુશે કાળના મન્ત્રો,
 ને ઘટાવશે જીવનમાં પ્રકુલ્લિતી પ્રભ,
 ત્યહારે આભ શા અન્તરાયો સંકેલાશે,
 ને ઉઘડશે ભીડ્યાં જગતનાં વજ્રખાર.
 નગરખંડેરોમાં મહિધર પોઢ્યા છે,
 વનખંડેરોમાં સાવજ સૂતા છે:
 ત્યહાં છે જગતના જોગીરાજ.
 એ જગખંડેરો સચેત થશે,
 ત્યહારે ધરતીકંપ થશે.
 સંસાર સમગ્ર ડોલવા માંડશે.
 ભારતના ખંડેરને અપમાનશે મા કો.
 કાળજૂના એ ખંડેરોમાં
 ભાર્યા છે અનન્તના અગ્નિઓ.
 બેટા! ગેબની વાતો મા પૂછ.

પ્રમદા: ગેબનાં ગપ્પાં—

જોગણુ: અણુદીકને અપમાનો મા.
 દીકાંના હાથકા છે,
 અણુદીકની અનન્તતા છે.

ગિરિદેશના અમ હિમાદ્રિશિખરેથી
 દિશાચક્રનું જગદર્શન કરતાં
 કંઈ કંઈ પડદા સંકેલાય છે,
 અણુદીઠના આગળા ઉઘટે છે.

પ્રેમદા: પણ ભારતનો મહાપ્રજ્ઞ તો
 સ્વરાજ્ય જ છે ને ?

જોગણુ: સ્વરાજ્ય ? સન્તાનો ! કે પ્રજારાજ્ય ?

સહુસહુનાં સ્વરાજ્ય સરખાં,
 ને સર્વહિતનું સત્યાનાથ વળ્યું.

ભારત પ્રજારાજ્ય વાંછે છે.

સહુ મહાપ્રજ્ઞઓ પ્રજારાજ્ય પામશે.

ભારતની મહાપ્રજ્ઞ એ પ્રજારાજ્ય પામશે.

વિશ્વવ્યવસ્થાનાં વિધિનાં નિર્માણ છે એ.

દુર્લભ દીસતું એ સુલભ છે કંઈ કંઈ;

અધરાં તો છે આત્માનાં અધ્યાત્મરાજ્ય.

ભૂખ્યાંને ભોજન વિના ચાલે,

તરસ્યાંને પાણી વિના ચાલે,

મહાપ્રજ્ઞને તો પ્રજારાજ્ય વિના ચાલે.

—પણ દેહને જીવ વિના કેટલું ચાલશે ? .

અન્નપાણી મનુષ્યનું સર્વસ્વ નથી,

પ્રજારાજ્યે મહાપ્રજ્ઞનું સર્વસ્વ નથી.

મહાપ્રજ્ઞઓનું કલ્યાણકેન્દ્ર ઔર છે.

ધરતીનું ભાગ્યવિધાતા ભારત છે.

પ્રજારાજ્ય તો એનું આજનું ધ્યેય.

ભેગીઓ ભુલું જ લાગે છે
એતું અનન્તનું ધ્યેય.

કાન્તિ: ત્યહારે, ભગવતિ !
ભારતનું નિત્યધ્યેય ક્ષીણું ?

રાજ : કાળની કલ્યાણનન્દિની !
ભાષો ભારતનું નિત્યકલ્યાણ.

ભેગણુ: સાંભળો ત્યહારે કાળની મહાવાર્તા.
પ્રજ્ઞાડધેરતા આશના પડદા લટકે છે,
ને એ પડદાઓનાં પ્રચંડ ટિપ્પણીઓમાં
પ્રજ્ઞાએ આલેખેલી છે એ પ્રજ્ઞાક્ષરી.
ભારતની પ્રજ્ઞાક્ષરી અફલુત છે.

દેવ : ભાષણો ભારતની એ પ્રજ્ઞાક્ષરીમાંથી કંઈક ?

ભેગણુ: કાળની ગુફાઓમાં જ્યહાં
પ્રજ્ઞાંડનું ભાગ્ય ઘડાય છે,
ત્યહાં ઘડાય છે ભારતનું એ ભાગ્ય.
જગતકલ્યાણના છે એ સૌભાગ્યમન્ત્રો.
• આભઆભમાંથી કિરણો ફેંકતા
દિશદિશમાંથી તારલિયા ઉગે,
મહાપ્રભઓ ફેંકે છે એમ બાણ
અવનીનાં આભઆભમાં.
એ છે પ્રકાશ ને અન્ધારની ધરણીઓ.
પ્રગટતા પ્રજ્ઞાતને આરે

તેજઅન્ધારના ભાલાઓ ઉછળે,
 એવી ઉછળે છે પૃથ્વીભરમાં
 મહાપ્રજાઓના ધ્યેયમન્ત્રોની એ વજ્રસાંગો.
 White Men's Burden,
 Black Men's Burden,
 Yellow Peril, Pan-Islamism,
 Russo-phobia, Germano-phobia,
 Armed Peace, Open Sea,
 Superman & Super-civilization theories,
 Asia vs. Europe,
 The East vs. the West,
 The Old vs. the New Hemisphere;
 જાણુને, ઓ જગતના લોક !
 સેનાઓનાં કરતાં સંસ્કૃતિઓના સગ્રામ,
 અદૃશ્ય છે માટે, મહાઅધોર છે.
 મહાપ્રજાઓના મહારાજાઓ ઉછાળેલી
 એ ને એવી છે રાજમન્ત્રોની સાંગો.
 પ્રજાજનના રાજપ્રાદાણોએ છોડેલાં
 એ છે ધૂધવતાં પ્રદાસ.
 સહુમાં સત્યાંશે છે, નિષેધાંશે છે.
 સત્યના સાગરમાં
 કેવળ અસત્ય કાંઈ તરે જ નહીં.
 પણ સર્જક કરતાં ઘાતક છે એ,
 રાજર્ષિઓ સમા રાજસ છે એ.
 ભારત છે જગતનો પ્રદર્શિ,
 ને ભારતના છે જગતને પ્રદાસન્દેશ:

સાત્ત્વિક, સર્વક, કલ્યાણક.

ભારત તો પ્રલસાગર છે પ્રલાંડનો.

સાગરનો જે છે પ્રલસન્દેશ,

ભારતનો છે તે જગત્સન્દેશ.

સાગરનો જીવનમન્ત્ર છે સરિત્સમન્વય,

ભારતનો જીવનમન્ત્ર છે સંસ્કૃતિસમન્વય:

સર્વ દિશાઓનો સામયો.

યુગયુગથી મહાપ્રભાઓના મહાનદ

ભારતસાગરમાં ઠલવાય છે:

કાંઠાઓમાં ઘડીક છલકાઇ

એ પ્રભાપૂર મહાજલમાં સમાય છે.

તહાસ લાખે છે એમને

પરદેશીઓના હુમલા:

દષ્ટાઓ લાખે છે એમને

મહાસરોવરમાં ઝરણું ઝરવા.

ભારતમાં છે જગત્સંસ્કૃતિઓનાં ગુરુત્વાકષેણ.

સિન્ધુ, ગંગા ને પ્રલપુત્રા,

ગોદાવરી, કૃષ્ણા ને મહાનદ,

નવસે ને નવ્વાણું નદીઓ

નિત્ય નિત્ય નીર ઠાલવે,

તહો એ મહાસાગર છે

એકનિષ્ઠ, અણુઉભરાતો ને માઝાવન્તો

આપૂર્યમાણમ્ અચલપ્રતિષ્ઠમ્.

એવા છે ભારતના ભવ્ય ભાગ્યલેખ.

ધ્વજપટે ઇન્દ્રચાપમાં જકાર માંડી,
 કરકમલમાં સાસસજ્જ ચર્મ,
 સાત્ત્વિકવર્ણી ત્રિપુંડધારી,
 પ્રજ્ઞાભિમુખ પ્રજ્ઞાચોખરાએ
 ‘સંસ્કૃતિઓનો સમન્વય’ પોકારતા,
 વેદદ્વષ્ટા પ્રજ્ઞર્ષિ સરિખડા,
 વનાટવીમાંથી જનાટવીમાં ઉતરશે,
 જગતે ત્યહારે ભારતનો જયધ્વજ રોપાશે.
 વત્સે ! અધીરાં મા થાવ.
 આજ ભલે અન્યની હો,
 ભૂતની પેઠે ભવિષ્યે ભારતનું છે.
 ‘સંસ્કૃતિઓનો મહાસમન્વય’
 એ જ પ્રજ્ઞાહાકલમાં છે
 ભારતનો જગત્ત્રિગૂવિજય.

પ્રમદા: પણ જગત્સંસ્કૃતિઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ,
 કાળસાગરના લક્ષ્મીકમલ શી,
 આજની પાશ્વિમની સંસ્કૃતિના જયધ્વજ—

કાન્ત: માણ ! સંસ્કૃતિઓની સમગ્રતા—

જોગણુ: સંસ્કૃતિઓની સમગ્રતા એટલે
 પૃથ્વીપ્રાચીન ઇતિહાસના સાર સારવવાના.
 અવરૂં છે, આદર્યો માઃ
 આદરે તો અવગણ્યો મા કોઈને.

સવેચાહી એ આંખડલી કોકની છે,
ન્યાયનેકીલી એ હાંધી ચે કોકને છે.

પ્રમદા: તોજે તો છે સહુએ ચ તે
પૂર્વ ને પશ્ચિમનાં છાગડાંને.
એવી તો આણુ કોણે પાળી? શ્રોએ ઉથાપી.

જોગણુ: તો માંડો સંસ્કૃતિઓની તુલા
પૂર્વ ને પશ્ચિમનાં પહાંઓમાં.
જગસરખામણીએ લારત નહીં ઝંખવાય.
ઉત્તર આપશે જગત્પ્રતિહાસને
અગમ્યપૂછી પ્રશ્નાવલિનો.
માનવીને બહાલામાં બહાલાં છે
ધર્મ, દ્વિલસુણી, કવિતા ને લક્ષ્મી.
ઉત્તર દો, આહવાન ઉચ્ચરતાઓ
માનવબળતના મહાભાસ્કર
પાશ્ચિમઉચ્ચા પયગમ્બરો કોણુ કોણુ ?
સનાતન સંસ્કૃતિનાં સાચા
પશ્ચિમભાષ્યાં આગમનિગમ ક્રિયાં ક્રિયાં ?
પશ્ચિમગાંધુ સર્વોત્કૃષ્ટ કાવ્ય ઈલિમડ.
વીરોની મહાકવિતા છે,
બાણે ખડ્ગના તેજ ઝળહળે.
આજના ગ્રીસને ઘડતી નથી
એ મહાકાવ્યની પ્રાણુપ્રેરણા.
પ્રાણસ્થ પ્રાણનાં ચે પ્રેરણા છે આજ

ભારત ભાગવત કે રામાયણ,
 કે ફિરદૌસ્તીની સાઠ હજાર સ્તોત્રસંહિતા.
 હેલન ને સીતાના શીલભેદ
 એ છે ગુણભેદ ઇલિયડ ને રામાયણના.
 —અને શ્રી હરિનાં પત્ની લક્ષ્મીજી ?
 ભારત પ્રણયધામ હતું,
 ભારત હતું તેથી જગતનું લક્ષ્મીમન્દિર.
 ત્રિખંડમાં ઢળતી'તી એની સોનારેલો.
 યૂરોપને આંખલે વસન્ત બેઠી,
 ને લક્ષ્મીજીના મ્હોર મ્હોર્યા,
 ભારતનો જલમાર્ગ જડ્યા પછી ?—કે પહેલાં ?
 પ્રભાતે ને પ્રભાતે પ્રભુજી ચે
 પૂર્વજોળે પ્રગટાવે છે સૂર્યદેવને,
 ને પૃથ્વીમાં વરસે છે પ્રકાશના મેઘ.
 પૂર્વ એટલે જગતની ઉદયદિશા,
 પશ્ચિમ એટલે જગતનો અસ્તાચળ:
 એ વ્યાખ્યાઓ ભૂંસી કેનાથી ભૂંસાશે ?
 આર્યને તો દશે દિશાઓ છે દેવની;
 આ તો આપના આહ્વાનના ઉત્તર.
 ચારે દિશે માંડ્યાં છે તીર્થધામ,
 ને શંકર ભગવાને માંડી'તી શારદાપીઠો.
 દુનિયાના દશ દિગ્ગંધો છે,
 ને પ્રણાંડધુરન્ધર છે એ દશે દિગ્ગંધો.
 આર્યાવર્તનો આર્ય તો,

હિમાદ્રિ ચોદિશને ઝરણે વધાવે છે તેમ,
દિશદિશના દેવને વન્દે છે.

જગતસંસ્કૃતિઓના મહાસમન્વય ઉપર
સ્થપાશે ભાવી જગતનાં માનવમન્દિરો.
મનુવંશ મેળે મળી ઉજવશે
સંસ્કૃતિઓના સમન્વયનો વસન્તસમૈયો.
ભારત આચાર્ય થશે
જગતસમન્વયના એ મહાયજ્ઞનો.

પ્રમદા : ભારતના એ તો જૂતકાલ;
સૂર્યાસ્તના એ તો આથમેલા મહિમા.

રાજ : ત્યહારે હોમર ગોઈથે કે શેક્ષપિયર,
એરિસ્ટોટલ જ્વેટો કે કેન્ટ
ક્રિયા વર્તમાન કાળે તપતા'તા જે ?
નેપોલિયન શાર્લમેઈન સીઝર કે સીકન્દર ઉપર
ક્રિયો આજનો સૂરજ કિરણો વરસે છે ?
અપમાનશે મા, આછકલા ઇતિહાસનવેશે !
ભારતને કે ભારતના ઇતિહાસને
તહમારા અજ્ઞાનને છાબડે તોળીને.
અપમાનના અંગારાની ઝાળોમાં
કુંઈ કુંઈ ભસ્મ થઈ ગઈ
મહાપ્રભઓની પ્રભલક્ષ્મીઓ.
અપમાનના ઉત્તર શી શાપની સિત્કારીઓ
ચિતાથી ચોગણી છે ચેતનવન્તી.

યશ : માણ અમને કાંઈ આદેશ ?

જોગણુ : ત્હમે દ'પતીદેવ છે

મૂર્તિમન્ત સંસારના સફળોધ :

ત્હમને તે સફળોધ શા ?

સન્તજનો ! સુણજો સહુ—

રાજ ! ઘડીક કાન ઢાંકજો—

સન્સુખ સ્તુતિ યે નિન્દા છે—કચ્છારેક તો.

દેવો નિરખે છે તે બાપુ' છું.

ભટ્ટરાજ ને યશદેવી તો છે

દેહ ને દેહીનાં આચ્છવિયાં.

પાઠશાળાથી આત્માને પોષે છે,

અન્નસત્રથી દેહને પોષે છે.

ઉભય છે મનુષ્યત્વનાં માળીઆ.

એમને ઝોરડે હરિવર છે,

એમ આંગણે હરિઆચ્છવ છે.

એમની પરસાળે છે પુણ્યતેજ,

એમના ચોકમાં છે દેવચન્દની.

એમનાં કર્યાં કોક આદરશે,

એમનાં ઉજવ્યાં કોક ઉજવશે.

દેવ : ને કૌમારસંઘનું ભાવી ?—

જોગણુ : દેવથી શું અભાણું છે કે કહું ?

કૌમારસંઘ છે સંસારસંઘનાં થડમૂળ.

રાજ : એ દૂધ છે ? કે દૂધનો ઉભરો ?

કાન્તિ : મા દેશો ઉત્તર, માણ !

એ જગજગવીતરાને.

(ભટ્ટરાજ સ્થામું નિહાળીને)

બાવ.

ભોગણુ : બેટા હસનારાં સંગાથે હાસજે:

હસવામાં હુલ્લાસ છે.

રાજ ! ઝીલતાં આવડે તો તો

એ જગતવર્ષા છે;

કુમાર એટલે આંખાનો રોપ.

ન આવડે તો છે અમસ્તાના ઉભરા.

વર્ષે વર્ષે વર્ષા વરસે છે;

જગજગનો અધૂરિયાં નથી ?

જગત ઝીલતું નથી પૂરું,

ને અડધઝાઝેરી વર્ષા એળે બાય છે.

વરસતાં પાણી નહીં પીવાય.

સરોવર ને સરિતાની અંજલિઓ

ઝીલશે ને સંઘરશે, તે જગત પીશે;

• અણુઝીલ્યાં પાણી ખારેવાટ ઢોળાશે.

યશ : માણ ! કાન્તીકુમારી તો ગાય છે કે

અમૃત અંજલિમાં નહિ ઝીલું, રે ખડેન !

ભોગણુ : અમૃતપુરનાં જેવાં ભાગ્ય.

વૈરાગ્યના વાયરા વાયા હશે.

કોડીલો કોખારસંઘ તો છે
 પ્રણયર્થ ઉત્સાહ સાહસની મેઘવટા.
 જલજરી કે જ્યોતિભરી
 વર્ષા વર્ષવી છે દૈવાધીન;
 વર્ષાનાં ંહેણુ વાળવાં છે મનુષ્યાધીન.
 વાળશે ત્હેમનાં વળશે લંકમીના ફાલ;
 ને વર્ષાનાં સરજાશે ધન ને ધાન્ય.

રાજ : તીરથવાસી છો, દેશખોળે ખૂંદાં છો:
 મ્હારે એક છે પૃચ્છા :
 દેશ આગળ ધપે છે? કે પાછળ ?

ભોગણુ : રાજ ! ધૂપદાનમાં ધૂપ સળગે,
 યજ્ઞકુંડમાં દેવવહ્નિ બલૂકે :
 એવો ભડભડતો સળગે છે તમ હૈયે
 પ્રભકષ્ટ્યાણુનો નિત્યહોમ.
 તમ મુખડે શોભે એ જ વેણુની વીણા.
 પૃચ્છામાં છે પૃચ્છકની વિચારકક્ષા.
 રાજ ! દુર્લભ છે સમગ્ર દેશદર્શન.
 વિરલાએ દીઠો છે એ કાળપુરુષ.
 યાત્રીઓને આછીપાતળી ઝાંખી થાય.
 પ્રભદિશ પારખવાના મન્ત્રો છે જે :
 એક તો : સંસારસંઘને પૂછજો કે
 સંસારમાં સર્જન વધારે છે, કે વિસર્જન ?
 ને બીજું : પોપચાં ને પડળ ઉઘાડીને

નિહાળજો, અનુભવજો ને ચિન્તવજો :
 બાય તેથી સવાયા સાંપડે
 તે મહાપ્રભ છે પ્રગતિને પન્થે.
 જો હાથમાં જો જો મશાલો લેઈ
 ક્ષિતિજની પરક્રમ્મા ફરી વળજો,
 ને પારખી લેજો ભારતનાં પ્રારબ્ધ.
 ભારતની ઝોટની અવધો ઉતરી ગઈ.
 ઇચ્છ્યાં પાણી નહીં ચૂડ્યાં હોય;
 ઉલ્લાસ, આનન્દ, સાહસ આછાં હશે;
 લક્ષ્મીની વેળ નહિ વાધી હોય;
 પણ પૂછજો પ્રારબ્ધના જ્યોતિષીને કે
 ઉર્મિઓ ઝોટની ઉછળે છે, કે ભરતીની ?
 ભારતમાં આજ ભરતીના ઘોર ગાજે છે.

પ્રમદા : એ મોઝાં ફાડશે તો નહીં ને ?

રાજ : તમ જેવાંને એટલી ચે ભારતચિન્તા
 એ ચ ભારતીઓનાં છે મહાભાગ્ય.

જોગણ : મહાસાગર માઝા મૂકે
 તો ધરતીને ચ ઝળકોળે.
 એ જ છે સીમાસ્થલો
 રાષ્ટ્રીય ને આન્તર્રાષ્ટ્રીય પ્રભતસ્વોના.
 જગતને ઝોલે ચૂડેલી મહાપ્રભઓનાં
 રાષ્ટ્રીયત્વ ને આન્તર્રાષ્ટ્રીયત્વનાં પલ્લાં
 સમતોલ રહે તે પૃથ્વીસમતા :
 નહીં તો પૃથ્વીસંઘામ.

શું ભારતમાં, કે જર્મનીમાં, કે ઈંગ્લાંડમાં,
 પ્રજાપિતૃઓના પ્રજાત્વભાવનાના
 વિષ ને કાંટા વેડાવા જ લેઈશે.
 પ્રજાપિતૃઓ ! એ ત્રાજવું સમતોલ રાખજો.
 તન્દ્રા નિદ્રા જડતા જગ્યાં બામ્યાં હોય,
 ત્યાં રાષ્ટ્રીયત્વની વીજળીઓ પ્રેરજો :
 રાષ્ટ્રીયત્વની જવાલાઓ જગ્યાં જળકૃતી હોય,
 ત્યાં આન્તરરાષ્ટ્રીયત્વના મેઘ છાંટજો.
 પ્રજાપરીધથી મનુવંશ સદા મ્હોટો છે.
 પરસ્પરની દોષનિવારક છે એ ઔષધિઓ.
 પ્રજાત્વભાવની અવધિઓ ન ઓળખી
 એ મહાપ્રજાઓ પૃથ્વીપટમાં ये નથી આજ.
 ઇતિહાસમાં ઉગી ને ઇતિહાસમાં સમાણી.

કાન્તિ : ત્યહારે સંસાર કે સંન્યાસ ? માણ !
 આ પુત્રોને કંઈ આદેશ ?

ભેગણુ : બેટા ! પ્રજાંડ પ્રજાપિઓનું છે,
 જગત ભેગેશ્વરોનું છે,
 સંસાર સંસારીઓનો છે.
 મા પૂછ એ અવળવાણીના અર્થ.
 તું શું શોધ છ ? શોધે છે તે પામજે.
 સંસારની ये નહીં, સંન્યાસની ये નહીં,
 ત્હારા વહનક્રમળની પાંખડીઓમાં
 એવી અદ્ભુત કે પ્રજાકિરણાવલિ રમે છે.

જનજનની જૂદી છે જન્મકુંડળી,
સહુસહુના નિરનિરાળા છે જીવનપ્રેનો.
અનોખાં છે એનાં જગતજ્યોતિષ.

રાજ : તો થાવ ઘડીક જગતજ્યોતિષી,
માંડો જગતની જન્મકુંડળી,
નાંખો રમલનો પાસો,
પૂછો પ્રારબ્ધને ઉત્તર,
ને લાખો જગતના મહાપ્રેનો, માણ!

જોગણુ : ‘પૂર્વપશ્ચિમ એ પાંખે ઉડે છે પૃથ્વિપંખિણી.’
પૃથ્વિપંખિણીની એ પાંખપાંખના,
ને પાંખપાંખનાં પીંછાંપીંછાંના
મહાપ્રેનો છે નિરનિરાળા.
જાગે તેનું છે જગત.
સોળમી સદીમાં દ્યૂથર જાગ્યો;
સત્તરમી સદીમાં ઈંગ્લાંડ જાગ્યું;
અઠ્ઠારમી સદીમાં ફ્રાન્સઅમેરિકા જાગ્યાં;
ઓગણીસમી સદીમાં યુરોપજાપાન જાગ્યાં;
‘વીસમી સદીમાં જગત જાગ્યું’ છે.
દેશેદેશ ગાજે છે હુંહુભિનાદ.
વીસમી સદીનો ખેડો ફાટ્યો મહાસંઘામથી;
ને પા આયણુ માંડ વીત્યું ત્યાં તો
વિશ્વસંહારનાં પગલાં સંજળાયાં.
આજના જગતનો પરમ પ્રશ્ન છે

મહાસંહારોના સંહારનો-
 ડોઘને ચે નથી દીધાં જગન્નાથે
 આગમ ભાખવાના અધિકાર :
 સન્તજન હો ! ત્હો ય ભાળું છું તે ભાળું છું :
 જગત ! કાન માંડજે ને સાંભળજે :
 પુદ્ગભૂમિમાંથી જ વિસ્તરશે
 જગત્શાન્તિના ચિરંજીવ જગત્સન્દેશ.
 દુનિયાએ સાધવાના છે વર્ણભેદના સમન્વય;
 યૂરોપે સાધવાના છે રંકરાયના સમન્વય;
 એશિયાએ સાધવાના છે સ્થૂલસૂક્ષ્મનાં સમન્વય;
 ભારતે સાધવાના છે મહાસંસ્કૃતિઓના સમન્વય.
 આ સદીનાં જન્મકળ સધાશે તો
 ઇતિહાસ ભાખશે વીસમી સદીને
 સમન્વયોનો મહામનવન્તર.

કાન્તિ : પ્રહ્લાંડચક્રની લોકધૂમડી ચે
 અજબ જ છે ને ? માણ !

જોગણુ : પુદ્ગ ભગવાનનું ભાગ્યચક્ર,
 કૃષ્ણ ભગવાનનું રાસમંડળ,
 વિશ્વરાનીઓની વિરાટ ચક્રાવલિ,
 ગીતાભાખ્યો કાળપુરુષ:
 વિધવિધનાં એ સર્વે ચે છે
 એકનાં જ અનેક નામનિર્દેશ;
 પરબ્રહ્મના પ્રહ્લાંડરાસનાં નામવિશેષ.

શિખરે શિખરે મોરલા નાચે છે,
 કૈલાસ માથે નટરાજ નાચે છે,
 કૂદડી ફરતી વાદળીઓ નાચે છે,
 માનવી માનવીનાં ભાગ્ય નાચે છે,
 સૂર્ય ચન્દ્ર તારલા નક્ષત્રો
 એમ નાચે છે અક્ષાંડનો મહારાસ.
 ગાવ, સન્તજન ! અક્ષાંડરાસનું એ મહાગીત.

(સન્તજનો સંગીતનાં સાજ લે છે; કાન્તિકુમારી ધીમું
 મેઘમીડું ઢોલક વગાડે છે; પાંખડી જલ્લતરંગ ઝંસી; બોલાવે છે;
 જોગણુ એકતરૈ શુંજરે છે; દેવ કરતાલ ઝમકારે છે; યશ ડમર
 ઘોરાવે છે; પ્રમદા વાંસળી વાય છે; બાળકો મંછરા ને ઝાંઝોના
 તાળ દે છે; એમ પ્રચંડ સંઘસંગીત જામે છે. ખંડેરમાંથી
 કાળજૂના પડધા નવપડછન્દે જાગે છે. વચ્ચે વચ્ચે ભટ્ટરાજ
 અક્ષાંડજગાડતો શંખ પૂરે છે, નટરાજ રો નાચે છે.

એમ નેપાળી જોગણુ ગવરાવે છે, ને અમૃતપુરની સન્તમંડળી
 અક્ષાંડરાસનું ગીત ઝીલે છે.)

જોગણુ : નિરખો આ રાસ લોકલોકના રે,
 રમે સૃષ્ટિ ને સૃજનાર;
 રમે સૃષ્ટિ ને સૃજનાર;

અંશુલિમાં અંશુલિ પરાવીને
 ખેલે તેજ ને અન્ધાર;
 ખેલે તેજ ને અન્ધાર :
 રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

પુરુષ ને પ્રકૃતિની જોડણી રે
કરે કૂંઢડી અનન્ત;
કરે કૂંઢડી અનન્ત;

તણુખા વેર્યા નયનતેજના,
ત્હેનાં જનિયાં પ્રલ્યાંડ;
ત્હેનાં જનિયાં પ્રલ્યાંડ;
રસનાં ઉછળે રંગહોલિયાં.

પૃથ્વી ફરતો ફરે ચન્દ્રમા રે,
પૃથ્વી સૂર્યને ઘેરાટ;
પૃથ્વી સૂર્યને ઘેરાટ;

સૂર્યે ચોપાસ મહાસૂર્યની;
એમ ધૂમતો વિરાટ;
એમ ધૂમતો વિરાટ;
રસનાં ઉછળે રંગહોલિયાં.

રાજા પ્રજા ને મહાપ્રજા રે
બ્યપ્તિ સમપ્તિ સમસ્ત;
બ્યપ્તિ સમપ્તિ સમસ્ત;

દેહી ને દેહની લીલાકલા:

સૌના ઉદયો ને અસ્ત;

સાના ઉદયો ને અસ્ત:

રસનાં ઉછળે રંગહેલિયાં.

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થલકાલ : કાન્તિકુમારીની અડારીએ ઉઠી જવું ખરોડ.

કાન્તિ: મહારી ભરછક હેલ છલકાય રે,
સખિ! નમતાં હું નીતરે;
મહારે અઢળક ઉર ઢળી બાય રે,
સખિ! નમતાં હું નીતરે.

મહારી હેલ, તહેવું રૂપ;
મહારા રૂપ જેવું ઉર:
મહારા હૃદય સમું હશે લલાટ કે?
સખિ! નમતાં હું નીતરે.

મહારી ભરૂછક હેલ છલકાય રે—

હા કહું? ના કહું? શું કહું?
આપાઢની રસોન્મત્ત વાદળી.

અન્તરિક્ષમાં ઝૂમતી હોય
 ને વિચારે જાણે વરસું કે ના વરસું:
 મહારા હૈયાની વાદળી ચે
 એવી છલાછલ છલકાતી ઝઝમે છે.
 નમું? ને નીતરું? કે ન નીતરું?
 હાથણી કળશ ઢાળવા ચુડી છે,
 ને ટમટમી રહ્યાં છે જગજ્જનનો
 નિરખવા રસનાં એ કુતૂહલોને.
 ખડો છે મહારી સન્મુખે
 મહારા સમસ્ત જીવનનો મહાપ્રશ્ન.
 સ્ત્રીકાર કે નકારે ?
 તોફાન ઉછળે છે, દિશા સૂઝતી નથી.
 સંસારસાગર મહાજલ્લારિયો વિસ્તરે છે.
 ઝકાવું કે નહિ મહારે નાવડું
 જીવન્યાત્રાના મહાપ્રયાણને કાજ ?

(કુંજની કાયલના સમો ગીતટહુકો ગાજે છે.)

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિકાં જ્હલોવજો.

કાન્તિ: શું શું કરી ન નાંચું ? બંડ કરું ?
 સંસારને સળગાવી મૂકું ?
 જવાલામુખી જગાડું હૈયે હૈયે ?
 દવ લગાડું ડુંગરે ડુંગરે ?
 નહિ તો શે વળાશે કોઈથી ચે

યુગયુગના આ નિશ્ચિતકરકા ?
 આજનું અધાર જગત એટલે
 અસુન્દરેષુ સૌન્દર્યકથા,
 ને અરસિકેષુ રસકથા.

—ના; ગાવડી જેવી ગરીબડી
 હિન્દુ દુહીતાઓ ખંડ નહિ માંડ.
 સંસારિયાની આમન્યા પાળશે,
 મહાજનની માઝા નહિ મૂકે.
 ઝંખશે, ઝૂસશે, વિનવશે, વિલપશે,
 લખાચિતાએ વ્હડશે સ્મિતવદને;
 પણ સંસારની સુવર્ણલંકા નહિ સજગાવે
 દિલદુઃખથી દૂલાચેલી દુહીતાઓ.

(વદનમંડળના ઉત્તર અગ્નિ કુમળા પડે છે)

પ્રહ્લાંડશાયી પ્રહ્લદેવ !
 અરુણમાં ઉગતા કાલવિધાતા !
 વિશ્વતોમુખી વિરાટમૂર્તિ !
 આયુષ્યના પ્રશ્નનો ઉત્તર શીખવો.
 લણ્ણું સહુ ભૂલી છું
 આજના આ લીડને અવસરે.

(પ્રભાતનો મંડપ લરી દૂરથી પાંખડીતું ગીત ગાળે છે.)

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિલાં વ્હલોવળે,
 મહિલાંની રીત ન્હોય આવી રે લોલ.

કાન્તિ: જગતનું પ્રભાત પ્રગટયું.

કુલકુલમાં, આત્મનુઆત્મનુમાં,
સંસારની કાળમ્હોરી કુંજે કુંજે
મંડાયા છે મહામન્યન.
તહો ય આશાની કુંકુમવર્ણી ઉપા
નથી ઉગતી હજી મ્હારે હૈયે.
નથી ગમતું-નથી ગમતું ક્યંદાંઈ:
નહિ જનમાં કે વિજનમાં,
નહિ રસટપકતી આ અટારીએ,
નહિ સહિયરમાં, નહિ એકાન્તકુંજે.
ક્યંદાં ગમશે હૈયાસૂની હરણીને?
બૂલી પડી હોઉં એવી ભરું છું.
રસસેવા, દેવસેવા, કુલસેવા, સંસારસેવા,
માનવકુટુમ્બની સેવાની આશ!
ભાગી રજની જેવી વિસર્જન થાવ.
ગૌપુત્રી ઘાણીએ જોડાશે.
બ્હારે ધાવ, હો નાથ!
મ્હારી બ્હારે ઓ! ધાવ.
ભારે હૈયાં હળવાં કરો.
આમ નયનનાં ખંજર બોડી—
અહહહહ! ધીરી, હહવા! ધીરી થા.
કોને બોલાવ છ? જોયા તહે?
અદૃષ્ટના પડદાની પાછળ
ક્યંદાં વિરાજે છે તહારા દેવ?

(અમૃતપુરને જગાડતી, ઘેર ઘેર ફૂલ આપતી, ગાતી ગાતી પાંખડી આવે છે)

પાંખડી: હજવે હાથે તે નાથ ! મહિડાં પ્હોવોવને,
 મહિડાંની રીત નહોય આવી રે લોલ;
 ગોળી નન્દાશે, નાથ ! ચોળી છંટાશે, નાથ !
 મોતીડાંની માળા તૂટશે રે લોલ;
 ગોળી નન્દાશે ને ગોરસ વહી જશે,
 ગોરીનાં ચીર પણ ભીંજશે રે લોલ:
 હલકે હાથે તે નાથ !

(સાગરસ્નાને સંચરતી રાજ્યાર્ગે ભોગણુ આવે છે, ગીત સાંભળવા ચલે છે.)

ન્હાની શી ગોરસીમાં જમનાલુ ઉછળે,
 એવી ન નાથ ! દોરી રાખો રે લોલ;
 ન્હાની શી ગોરસીમાં અમૃત ઠારિયાં,
 હજવે ઉઘાડી નાથ ! ચાખો રે લોલ:
 હલકે હાથે તે નાથ !

ભોગણુ: સંસારની વાછરડી સમી
 ન્હાનકડી શી બાળકી,
 ને મન્યનનાં ગીત ગા છ ?
 પ્હરોડમાં ? મહાસાગરને જ માર્ગે ?

કાન્તિ: માલ ! એ જ નિહાળું છું સ્તો.
 નારદલની સાર્વિકી પ્હેન
 ભણે અમૃતપુરમાં ઉતરી આજ

ભોગણુ: પાંખડી ! બેટા ફૂલડાંકુમારી !

(કબકીને ભગ્યા ભેવી પાંખડી ચમકે છે.)

પાંખડી: (નિનિમગ્ન મલગણતી)

પ્રભાતના પહોરમાં સ્તોત્ર !

બાણે સૂરજ ઉગાડનારી બાદુગણ !

આ બડકા શી કંદની

એમને દગાડતી યે નહિ હોય ?

ભેગણ: દીકરી ! અમસ્તી ડર છ જેડથી.

સંન્યાસને તેમ જ સુવર્ણને

જેડ જ ધૂવે છે સંસારમાં.

અમારાં વૈરાગ્યવજ્રનાં હૈયાં

સ્નેહરસિયાંથી યે કુમળાં હોય, હો !

આવ, ચાંપ, ને પારખ.

પાંખડી: (ચામેર ડોળા ધૂધાવતી સ્વમત)

જગતની અટારીએ કાન્તિ પહેન

શશિચર મુખડે સોહાય છે:

બાણે ઈન્દુનો અમૃતથાળ.

એમની છાયા પડે છે ત્યહાં

ભેગણ શી ભૂરકી નાંખતી'તી જે ?

ભેઉં છું સ્તોત્ર જગતને ચોક:

ભેગણનાં યે બાદુ પી બાઉ: હા—આ.

(બચ વામતી હરિશ્ચંદ્રને પગલે પાંખડી ભેગણ કને બચ છે.
ઉપર અટારીમાં કાન્તિકુમારી ક્રોડવતી હલી છે.)

પાંખડી: શા આદેશ છે ? માણ !

ભેગણ: આવ, વત્સા ! સાંભળ ને સ્હમજ.

મહી વહલોવી માંખણ તારવ્યાં છે તહે ?

પાંખડી: ના, માણ ! એવું ખરોડ નથી પડતું.

દેવ કહે છે 'ત્હને ન આવડે.'

આશ્રમે રાજ ગોરસ લાગે છે,

પણ છાશનાં પાણી.

ભટ્ટરાજ ને યશદેવી પધારે,

તો માંખણ ઉતરે ને ખાવા મળે.

ભોગણુ: પુત્રી પાંખડી ! વત્સે કાન્તિ !

કહો, કર્મકથા કહું ? કે શાસ્ત્રકથા ?

પાંખડી: ભોગીની કથા હોય ભોગ જેવી:

વનવનની વાતોના વૈરાગ્ય.

શાસ્ત્ર મહારાં સારાં, દેવ જેવાં,

કે જોળે પરિચે ત્હો ચે તારે.

ભોગણુ: અમ ભોગી લોકનાં જીવનપુરાણમાં

પ્રભુજી ધર્મસૂત્રો જ આલેખે છે

મણિઓ શા અક્ષર માંડી-માંડીને.

ભોગીના ઇતિહાસનાં પ્રકરણે પ્રકરણે

આદેશ જ ઉઘડે છે શ્રી હરિના.

પણ શાસ્ત્રકથા જ સંભળાવું ત્હમને.

શાસ્ત્રમાં બહોળાં કેટકેટલાં છે ? પાંખડી !

કાન્તિ: (ઉપર અટારીમાં સ્વગત)

સંસારની સૌન્દર્યકુંભોમાં

ભોગનો શો હશે મહિમા ?

ભોગકથા જ જગતનો જીવનદિવાસો ?

છલ્છલ્લી છાતીની અબોનો
આ ભોગણુ જ' બનિતાઓનો વિશ્રામ ?
રસકુંજે વૈરાગ્યના કન્યાધારી—

પાંખડી: શાસ્ત્રવાર્તા તો તહમે બણો, માણ !

પણ દેવને આશ્રમે તો
ઢલોણાં બગડે ને ઢલોણાં સુધરે.

ભોગણુ: અણુઅંખવી રહેજો એ આંખલડી.

સૃષ્ટિમાં સદસદના લેહ
ચિરસ્થાયી છે ને સકલસંચારી:
બગતું જગત બૂવે છે એ.
એક વેળા ક્ષીરસાગરને તીર
દેવદનુજનો સમૈયો મળ્યો.
કચ્છપ ભગવાનની બેસણી ઢાળી,
મન્દરાચળનો રવૈયો માંડ્યો,
એવી મહાસામગ્રીએ મન્યન આદર્યું,
ત્હારે પામ્યા અમૃત ને હાલાહલ.
વર્ષોની વાદળછાયાઓ પછી વીતી ગઈ.
જમનાણને તીર વૃન્દાવનના ગોપગ્રામે
કૃષ્ણગોપીએ ગોરસ મન્યાં,
ને નિરન્તર ઉતાર્યા નવનીત.
પાંખડી ! મન્યનની એ બુગલબોડલી.
કીયું મન્યન તહને ગમશે ?

પાંખડી: ગોરસનું સ્તો, માણ !

અમૃત તો મિકું લાગે,

પણ ઝેરની કટોરી પીવા
નિત્ય નિત્ય શિવજી કંઠાંથી સાંપડે ?

ભગવાન: અમ્મર રહો, મ્હારી માતા !
સ્મશાને સ્મશાને કંઈ શિવ નથી
કે ઝેર પોતે પી જગતને જીવાડે.
માયાની મોહિનીની ભૂરફીથી
આંખને અંબવા દેતી મા.
પૃથ્વીનાં અંજનનાં પડળો.
તો પડદા છે સત્યદર્શનની આડેના.
સંસારવિશાળ ક્ષીરસાગરે
દેવોએ દોરી ખેંચી વિષ તારવ્યાં:
દેયા જેવડી ન્હાનકડી ગોળીમાં
ગોપગોપીએ જીવનદૂધ મન્યાં
ને પામ્યાં પરમ નવનીત.
કુટુંબની કુંજ સમોવડો
સંસાર હજી શોભતો કાં નથી ?
કુમારો સંસાર સુધારે છે,
દંપતીએ સંસારસુધારણા આદરી નથી હજી.
એકલે હાથે પુરુષો મથશે,
અમૃતનાં ઝેર કરશે અમસ્તાં.
સુન્દરીના સુન્દર ભાવ પ્રેરશે,
ત્હારે જીવનમાં કવિતા ભગશે.
અધૂરાં છે એક સંસારતત્વનાં અવલમ્બન.
દેયાદેયાનાં ગોરસ લ્યો,

ગોપગોપી મન્યન માંડો,
 સાં જનકુલ નવનીત પામશે.
 ‘અન્ને સકલ સંસાર ઉલો-છે,’
 ને અન્નનું અમૃત છે નવનીત.

કાન્તિ: પણ ઘેરઘેર કૃષ્ણગોપી કચ્છાં ?

પાંખડી: ને એક કૃષ્ણને અનેક ગેત્રીઓ—

ભેગણુ: પુષ્પપુષ્પમાંથી સુવાસ દ્યો;
 સાં સૌ સંઘરો.
 કૃષ્ણગોપીની અતીન્દ્રિયો બાળી-પ્રબળી
 સ્નેહયુગલ સીતારામ સરભે,
 દ્વાપરનાં દ્વષણ જ્વાલને પ્રાયશ્ચિત્તે સંશોધી
 ત્રેતાની પુણ્યલીલા પ્રગટાવો.
 વ્રજ ઘોષ ઘોષ પંચવટી પમરાવો,
 ને કુલકુલમાં માંડો સીતારામનું સિંહાસન.
 દંપતી સંગાથે યજ્ઞ આદરો,
 જીવનચરનાં કે સંસારચરના હવિ
 તો જ દેવો સતકારશે.
 દેહ દેયાં કુલ દેશ જગત
 સુજવાં શણગારવાં સોહવવાં
 એ છે મનોરમાની મનોરમ રમણા.
 જ્ઞાનચાવીએ વિજ્ઞાન ગહનતા જોલે, છે,
 પ્રકૃતિના લેહની આભગુફાઓ ઉઘાડે છે.

આવતી કાલનો યુગ છે
 સાન્દર્ભનો, લબ્ધતાનો, અફલુતવાનો.
 સંસારસોહામણો સુંદર થશે,
 કે આલસોહામણો અફલુત થશે,
 એટલો પુરૂષ રહેશે યુગઅધિષ્ઠાતા.
 નહિ તો સુંદરી જ છે
 આવતા યુગની યુગદેવતા.
 સત્કારણે, વિશ્વનાં વારસ !
 કાલે સૌન્દર્યનો યુગ ઉગે છે.
 —સાગરસ્નાને આવો છો કોઈ ?

પાંખડી: ના, માણ ! ફૂલ આપી નથી રહી હજી.
 અડતાં તો આલલાં જેવાં છે,
 શીળાં કુમળાં ને જળભર્યાં;
 ને ચિતા શી આ કફની કચ્છાંથી ?

ભેગણુ: કફનીની યે કથા કહીશ.
 આટલું તો વહેંચજે ઘેરઘેર
 ત્હારાં ફૂલડાંની ફેરમ સંગાથે.

(પાંખડી ગાતી ગાતી જાય છે.)

હલકે હાથે તે નાથ ! મહિડાં જહોવાળે,
 મહિડાંની રીત નહોય આવી રે લોલ.

કાન્તિ: આલનો જે આધાર, માણ !
 એ દીકરીઓનો આધાર.
 પ્રારબ્ધને પૂછું છું પ્રશ્ન,

પ્રારબ્ધ ઉત્તર નથી આપતું.
 અલેલ દુર્ગ શી વજ્રહીવાલો
 ચોમેર ઉલેલી પેશું છું,
 ને દષ્ટિને રૂંધે છે દુનિયાના દુર્ગ.
 મહારા એકદંડિયા મહેલ કરતું
 પાથર્યું છે નયુ નીર નીર ને નીર.
 એ સાગરનો આશ કચ્છાં હશે ?

જોમણુ: વત્સે ! નીરમાં નારાયણ છે;
 નિરખ, તો અણઉકલતું યે ઉકલશે.
 તારા આયુષ્યોત્સવની વરધો હગી.
 હેયું તારું કૌમારની કળી હતું.
 પાંખડીઓ ઉઘડું ઉઘડું થાય છે,
 નવવસન્તના અનિલ અડકડે
 ‘ખીલું, હસું ને ફેરું’ કહે છે.
 સંસાર એટલે દંપતિના રસરાસ:
 કુમારિકા વસુન્ધરાના ધૂપલા વસુઓની
 પરિમલવાડી વિસ્તારી પાથરવી.
 શોધ તારા સંસારિયાનો સ્વામી,
 ને સમર્પ એહને સમસ્ત જીવન.
 જીવનચોકનો એક ચન્દ્ર ઉગ્યે
 સંસારની પૂણિમા પ્રગટશે તારી;
 બ્રહ્મમુર્તિમાં બ્રહ્મબોલ બોલ્યે
 દિનજર ત્હેના પડલા સંજળાશે.
 જગતશોભને ! તારાં લગ્ન થશે
 તે તિથિએ તોરણ બન્ધાશે ત્રિલોકને.

સુન્દરીસંઘનાં પ્રગટશે સૌન્દર્ય ને સહસ્રાબ્ધ.
 ને મંડાશે પરમ રસચક્ષુ.
 પશુ ધીરી, વત્સે ! ધીરી:
 ઉતાર ત્હારી પિનાક શી મ્હડી બુકુટિ.
 રૂપ દીધું તે રસ દેશે,
 ને રસ આપ્યો તે રસિયો આપશે.
 સૌભાગ્યને જ વરે છે સુન્દરતા.
 આશ્વિનકવેળા થઈ ગઈ; જાઉં છું.

કાન્તિ: પધારો, માણ ! આદેશ.

ભેગણુ: કલ્યાણ, હીકરી ! સદા સૌનું ચ તે.

(ભેગણુ સ્થગરસ્નાને જાય છે. જતાં જતાં જનાન્તિકે,

અહાહા ! રસિકતા ને સુન્દરતા !
 સંસારની સૂર્યકાન્તિ ને ચન્દ્રપ્રભા !
 આત્માને અજવાળતી જ્યોતિઓ !
 કચ્છારે થશે જગતને રણવગડે
 તમ પાવનકારી દેવદર્શન ?
 પુષ્પલોકનાં પુષ્પની એ પાંખડીએ
 માનવી કચ્છારે માંડશે મુગટમાં ?
 રસ ને સુન્દરતામાં પ્રભુતા પ્રગટાવવી
 એ જ ધર્મકર્મ કરે
 કે રસયોગીન્દ્ર તો ?

કાન્તિ: પ્રેમની લાગી છે મ્હને બૂખ.

રામરામનાં કરણે માં મ્હારાં
 લોકલોકની જ્યોત અળાહળે છે:

જાણે કે નવસૃષ્ટિઓ પ્રગટશે.
 પણ મુજ પ્રકૃતિનો પુરુષોત્તમ ક્યાં ?
 ગોપગોપિકાઓનાં બહોલ્યાં,
 ને હૈયાંહેયાંનાં રસજોરસ !
 દોરી ખેંચવા દેવ મળશે કે દાનવ ?
 એકલી પાંખે ન જ ઉડાય ?
 એક પગે ચાલા નહિ થાય.
 આંખદી સન્મુખ આવશે
 અલબેલી એ હૈયામાંની રસભૂતિ ?
 કાલે આપવાનો છે ઉત્તર મ્હારે.
 'સીતારામનાં સિંહાસન માંડો !'
 ઉતર, ઓ આત્મનૂ મ્હારા !
 હંડકારણ્યની દારણ્ય શુક્રાઓમાં.
 પણ ચેતજે ઓ ચતુરા !
 રખે કે નાવણું હરી ન જાય.

(વદનમંડળે હગતા સૂર્યનું તામ્રવર્ણું હથેલો પડે છે.)

આવ, ઓ વીરી નીન્દલડી !
 મ્હને ત્હારે ખોળે ઉંઘાડ.
 મ્હારે નથી જાગવું.

(અલાંડલીપણ અચંકરતા વદને પ્રગટી નીકળે છે.)

અપલાવ છવ ! જગતની ગાડીઓમાં.

[આત્મહત્યા કરનારીની પ્રચંડજ્વાળ મુખરેખાવન્તી કાન્તિકુમારી અરે ઉતરે છે.]

પ્રવેશ ૫ મો

સ્થલમલ: સુન્દર બાગનાં પુષ્પોમાં સન્ધિકાનાં તેજ ને અન્ધાર

(સુન્દર બાગમાં બેસતી વસન્તનાં પુષ્પો પ્રકુલ્યાં છે. હાડાં ઘેરાં હલેતાં પગલે ને આનન્દની આંખડીએ પાંખડી મહીં ગાતી રમતી નિરખતી આવે છે.)

પાંખડી: ફૂલ વીણી વીણી ચૂંચ્યો મહેં તો હાર રે,

હું તો વેચવાને નીજારી;

ફૂલડે વધાવે, આવો, ન્હાનકંડી નાર:

કેાઇ લેશો કે ?

મૂલવશો કે ?

ફૂલ વીણી વીણી વિ.

પુણ્યરંગી મોગરા ને પ્રાપરંગી ડમરા;

પ્રેમમાં પરોવી મહેં તો આંસૂડાંની ધાર:

કેઈ લેશો કે ?

મૂલવશો કે ?

ફૂલ વીણી વીણી વિ.

પારકું ગાયું : હું પ્રતભંગ થઈ આજ.

(ઝળકીને જાગ્યા જેવી)

કરડયો, કરડયો મહને ચે,

કરડયો એ કાળો ભમરો.

(હાથે કાંઈ કરડયું હોય એમ જાણ લેશેડી દે છે, ફૂલ વેરાય છે, ને ઉપર ભમરા ગુંજે છે.)

ખરે ! હું પ્રતભંગ થઈ.

આજ મહારાષ્ટ્રી વાડીનાં ફૂલડાં

ન વીણાય કે ન ંહેંચાય.

ને કાન્તિદેવીને શણગાર્યા પછી

હવે શણગારવાનાં ય તે કેને ?

—હું ત્હને અશ્રદ્ધાની આંખે ભેટી,

કાળી પાંખોના મધુકર !

મહારા કાનમાં તું ગુંજતો,

મહારી વેણી ઉપર ભમતો,

મહારી ફૂલછાજમાં કદી ત્હને

પાચ માંડવા દીધો નથી.

મનમાં મલકાતો મા,

ભેળે ત્હારી બહેલે ઠરે તે.
પાંખડીઓમાં પૂરીને શીવી જ લઇશ.

(ઢોળાયેલાં ફૂલ વીણી છાબમાં સાંભરવા મારે છે.)

મહેં ચે ઉછીતું લીધું આજ.
પરાયું લઈ ગાયું, ને ભૂલી.
પારકું ગીત જ્ઞાને ગાયું ?
એ તો અવનીનું અન્ધારું છે.
દુનિયામાંના દેવના દીવડિયા તો
મહારા નવરંગ પ્રકુલ્લેલાં પુષ્પો.

(બાણે અદ્ભુતનાં દર્શન કીધાં હોય ને આશમાં એ શોધતો
હોય એવો ગગનદ્વંદ્વતી દંષ્ટિએ ઇન્દુકુમાર આવે છે.)

ઇન્દુ: ઉદાર ને ચિરસ્મરણીય સન્ધ્યા !
ત્હારો ગુણુઓશિંગણુ કેટકેટલો થાઉં ?
પ્રભાવણું દિવસ નહિ,
દુનિયામાં રાત્રી જ અદ્ભુત છે ?
જગતને આચ્છાદે છે ત્હારો મણિપાલવ.
ત્હારા નિમૃદ બેઠ ખોલી રહે
અક્ષય ભૂમિની અટારીઓ ઉઘાડી:
ભાગ્યદેવીનાં દર્શન કરાવ્યાં.
યુગની બાણે યુગઅધિષ્ઠાત્રી !
સન્ધ્યાની સન્ધિકાની બાણે મહાદેવી !
મહેં નિરખી: એ નિરખતી હશે ?

શી એની લબ્ય સુન્દરતા !
 શીર્ષે સૂર્યરેખાઓ શાં
 લટલટમાં ચંપાનાં ફૂલ,
 ને ફૂલડે ફૂલડે ફૂમતું;
 ને હેયે હેયાવર્ણી
 જૂઠ્ઠાની ધવલવેલ ચોળી,
 ઉપર શુભાખના મલકટઃ
 નવપદ્મવની ફરતી ઝૂલઃ
 કરપદની કમલિની ઉપર
 જલશુદ્ધ કમલદલના કંકણોઃ
 ને સહુ ઉપર ફૂલમંડળી સમો
 દેવભાતીગર ફૂલચોરસોઃ
 દેહદેવને ઝીલી ઝૂલવતો
 પવિત્રા દ્વાદશીનો જાણે
 ડાલતો ફૂલહિન્ડાલો.
 પણ અજબ એ નયનોની નયનલીલા !
 આત્મનું ન્યોછાવર છે
 ત્હારી આંખડલીના મોર ઉપર.
 કિયો બાહુગર ઉતારશે એનાં બાહુ ?
 એ નયન ! જાણે તેજનાં કુંડઃ
 એ નયન ! જાણે ગહનતાનાં સરોવરઃ
 એ નયન ! જાણે અદ્ભુતવર્ણી
 ઇન્દ્રધનુષ્યનાં જળવમળો.
 કીકીઓ તો જાણે તરવરતાં માંછલાં !

ઓ રમતિયાળ મચ્છાવેધિની !
તહારો મચ્છ વીંધાયો,
તું સ્વયંવર જીતી ગઈ.

(અધકારગુફા સમા આકાશમાંથી એક તારો ખરે છે.)

પ્રારબ્ધ શી પ્રસન્નનેત્રી સન્ધિકા !
સદાસર્વદા પ્રસન્ન રહેજે,
તહારા આણ્ણગણ ઉડુગણ વરસી વરસી
અજવાળજે પ્રિયના પ્રેમધામ.

(કુંજમાં કાચલ ટહુકે છે, ટહુકામાં પાંખડી ગીતટહુકે
પૂરે છે.)

પાંખડી: વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.
મોંઘા આલાપ, લોલ ઉરના વિલાપ;
વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.
સરિતાની કુંજ મંજુ દૂહોડાની રેલમાં
ઝૂકી, ઝક્યાં કો ચતુરાનાં આપ:
વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.
ધીમી ધીમી મ્હારી કોકિલા રહે છે;
માનવી સુણે છે કેલિના કલાપ:
વેગળી વસન્તના મોંઘા આલાપ.

સંસારના આંખાવાડિયાની કાચલડી !
કાચલ ! તું રડ છ કે ગા છ ?

(ફરીથી ટહુકી કાચલ અગમ્ય હતર વાળે છે.)

ધન્દુ: અહો ટહુકાર ! માત્ર ટહુકાર !
 જીવન એટલે જ શું ટહુકાર ?
 દર્શન નહિ, માત્ર શ્રવણ ?
 દેવકોકિલાના સમો ટહુકાર !
 અદૃશ્ય આત્માનો બાણે ટહુકાર !
 વિશ્વકુંજ ભરી ગાજતો ટહુકાર.
 ને જગતકુંજે ગાય છે એ કેાણ ?
 વસન્તસખી પાંખડી ?
 કે કવિતા ? કે સુન્દરતા ?
 કે અન્ધારી રાત્રીને માંડવડે
 એકાકિની પ્રતિભા ગાય છે
 ને નિજને સાંભળે છે ?
 અથવા વિધાત્રી હતરે છે
 છાપ ભરી છઠ્ઠીના લેખ આલેખવા ?
 અન્ધારિયામાં, લવિષ્યરાણી !
 અન્ધારને અક્ષરે મા આલેખતી.

પાંખડી: (પાસે આવી) વેરાઈ ગયાં છે:
 ભાઈ ! ફૂલ વીણી આપશે ?

ધન્દુ: આ તો ફૂલડાંની ફૂલખાળા !
 શું કર છ—અંહી—અત્યારે ?

પાંખડી: સન્ધ્યાની સન્ધિકામાં
ફૂલડાંનાં રંગો નિરખું છું.

ઈન્દુ: દેવના આશ્રમની આં તો ખાલા.
તહારી પરખનાં પરિમંલ પા છ ?
સહજજીવવાએ જગત લાખે છે
દુનિયામાં દેવ નથી પધારતા.
દેવ ભલે દુર્લભ હોય,
દેવીઓ દુર્લભ નથી દુનિયામાં.

પાંખડી: ‘દુનિયામાં દેવ દુર્લભ!’—
તો દેવીઓને ઓળખશે કેણુ ?
ને પરણશે કેણુ ?
દેવીઓ અસુરને તો નહિ વરે ને ?

ઈન્દુ: તો બ્રહ્મચારિણીઓ રહેશે,
સરસ્વતી સરખડી:
—સંસાર અલડાવશે નહિ તો.
પણ આટલી મોડી કાં આજ ?
ને હાથે શું થયું આ ?

પાંખડી: કાન્તિ પહેનને આજ શણગાર્યા’તાં.—

ઈન્દુ: હા, જગતના શણગારને જગતે ‘શણગારી’તી !
કુદરતની કમીના માનવીએ પૂરી !

મનુજની ધૃષ્ટતા ચે કંઈક જઈ અટકશે ?

પાંખડી: ને હાથે તો છે ભમરાનાં ડંખ.

કાન્તિ જહેન કહેતાં'તાં કે

‘સારસ પાળિયે, પોપટ પાળિયે,

કામણુગારા કાળુડા ભમરાને

ફૂલછાળ બોટવા મ દઈએ.’

ફૂલ ફરતો હું ચંપો વેરતી.

ચંપાની કેર પૂરાતી નથી હમણાં,

વાડ ભાગી ને ભાગી રહે છે.

ત્હમરો ફૂલફૂમાલે ગૂંથાતો નથી પૂરો.

કુદરત કંજૂસ થઈ છે.

આછાં ઉતરે છે આજકાલ

કાન્તિ જહેનનાં ચંપાનાં વન;

એટલે ભમરો ડંખ્યો.

હેં ! કાળાં એટલાં ફૂડાં હશે ?

ધન્દુ: કોયલે કાળી છે, વનકોકિલે !

ને કૃષ્ણ ભગવાને કાળા હતા.

પાંખડી: ભગવાનની તો અકળ લીલા,

ન કળાય અમ બાળકડાંથી.

પણ પૂછું ? હેં ! પૂછું એક ?

કોયલ ગાય છે, કે રહે છે ?

ધન્દુ: (બાળકના સરંગ પ્રશ્નથી ચમકીને-બાળે નવાં આલે ઉચડવાં
હોય એમ ઉચે નિરખતો)

વસન્તની કોકિલાનાં રુદન !

(ક્ષણિક ચિન્તનશિલાએ થંભીને)

હા ! કેાણુ અર્થ કથશે
એ અમાતુષ મન્ત્રમધુરપના ?

પાંખડી: અમૃતપુરની કુંજકુંજમાં
હું એકલી લમતી,
ને આંખડી યે ન ફરકતી.
ધનમાં કંકનીથી કંપતી.
હમણાં અગ્રથી અમુંગાઉં છું.
કાન્તિ જહેને નીર સારતાં'તાં;
શણુગારથી સભાધને નીર સારતાં'તાં.
એમને રડતાં જોઈ હું યે રડી.
વસન્તમાં લોક રડતાં કેમ હશે ?
હમણાં જગત રડતું લાસે છે.
કાન્તિ જહેન કેમ રડતાં'તાં ?

(આલમાંથી અદૃશ્ય વજ્રપાત થાય ને આત્માને મૂર્છા
આવે, એવું ઈન્દુકુમારને થાય છે: પ્રકૃત્ત્વેલાં કમળ સમી
વિકાસેલી આંખે શિખર સમો સ્તબ્ધ અન્તરિક્ષ નિહાળતો
ઈન્દુકુમાર અનુત્તર ઉભે છે.)

તહમને ય લમરી ડંખી કે શું ?

(ઘડાઓના પડદા પાછળથી ધીરી વાયુલહરી સમી
ગીતધારા આવે છે.)

હું તો ગઈ'તી કહંબના ઝાડે કહંબનાં ફૂલ લેવા.

ઈન્દુ: એ કોનો વર્ણી ટહુકાર ?

પાંખડી: એ તો વિલાસ આવી.

નવા જમાનાના નવા રોગ.

ઈસ્પતાલો માંડો એમની.

વિલાસ: હું તો ગઈ'તી કહંબના ઝાડે કહંબનાં ફૂલ લેવા;

હું શું બાણું કેા આંવે પછવાડે કહંબનાં ફૂલ લેવા ?

(એક ધાવણા બાલકને સુખન કરતી અન્ધારાને આ-
છાયે આછાયે ચાલતી સુંદરી આવે છે. દૃષ્ટિમાં ચીર
પડી હોય ત્હેવા ત્હેની રૂપકલામાં ચીરા પડેલા છે.)

ઈન્દુ: શેની ટેલ નાંખ છ ? બાઈ !

વિલાસ: મ્હારા નશીબની:

પાંખડી: રાતના અન્ધારાં ઉતરે છે

ત્હારે રોજ ટેલ નાંખે છે.

ઈન્દુ: ત્હારું નામ ? જગતડહીતા ?

વિલાસ: લોક મ્હને કૌવચ કહે છે.

મ્હારા કાંટા ખીબને ન વાગે

ત્હેની ટેલ નાંખું છું જગતમાં.

પાંખડી: કુમારી છે બિચારી.

વિલાસ! કંઈક કહે ત્હારી કથા.

પુરમાં પરદેશી જેવા છે.

વિલાસ: વિલાસ નહિ, કૌવચ.

મ્હારી કથા એટલે ગીતનાં એ ચરણો.

હું તો વગડાની વાટે ચાલી કદંબનાં ફૂલ લેવા;

એહ આંખ્યા બાણે વને વનમાળી કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઈન્દુ: તેથી કુમારિકાને આ બાળક ?

વિલાસ: કુન્તાળને કર્ણ હતો ને ?

ઈન્દુ: નવયુગનાં કુન્તાળ પધાર્યા !

ને આ આપનો કર્ણ ?

વિલાસ: મ્હેં તો મુખડે એને આંખ્યું કદંબનાં ફૂલ લેવા;

એણે નેણલેથી નેણબાણ નાંખ્યું કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઈન્દુ: અમૃતપુરમાં તો આણ હતી ને કે

અઠાર પછી કુમારિકા ન હોય કોઈ ?

શિવાય કે આજીવન પ્રહાર્યારિણી ?

વિલાસ: ગયા જમાનાના મુચકુન્દ લાગો છો.

આ તો નવો યુગ બેઠો.

મ્હેં તો લીધો એ કુંજનો કેડો કદંબનાં ફૂલ લેવા;

એણે બાલ્યો મ્હારો પાલવછેડો કદંબનાં ફૂલ લેવા.

પહેલું તો ગર્ભપાતમાં ગયું.
આ તો મ્હારે બીજું બાલકડું.

(ફૂલગુલાબી બાળકને કાઢી કરે છે.)

ઈન્દુ: સંસારે આ ઉઝ્યાં મ્હવાર ?
અષ્ટવર્ષે મંવેદ ગૌરી ખોદું હતું.
એ બાલકની માતા કુમારિકા,
એ જગતબુઢાણું સાચું છે ?

પાંખડી: કળબુગ છે ને આજ.

ઈન્દુ: કલિયુગની કુન્તાજીઓ !
બાળલગ્નના બળબળતા ચૂલામાંથી સંસાર
પ્રાઢલગ્નના લડલડતા હોલામાં પડે છે.

પાંખડી: ત્હારે લગ્નની ઋતુ કય ?

ઈન્દુ: આયુષ્યની બેસતી વસન્ત.
દેયાકુંજે કાચલ બોલે તે લગ્નઋતુ.

વિલાસ: હું તો ગઈતી ધરાને ઢાળે. કદંબનાં ફૂલ લેવા;
એહ આંખ્યા મ્હારી દેહની ડાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા.

(દેવ નાંખતી અન્ધારે અન્ધારે કરે છે.)

ઈન્દુ: બુદ્ધે કીધું, પ્રીસ્તે કીધું;
એવું કરે રસવિશ્વે કે
સંસાર સૌભાગ્યવતીઓનો જ વસે.

પાંખડી: બુદ્ધે દુઃખ ધોયાં'તાં જગતનાં ?
 ને પ્રીત્તે પાપ ધોયાં'તાં ને ?
 દુઃખ ને પાપ ધોવાયાં દુનિયાનાં ?

ઈન્દુ: પાપ ન લાગેં તો પરાજયે જય છે.
 પાપ ને દુઃખના પાંડિત્ય
 આનન્દનન્દિનીઓ કાળે નથી.
 પાંખડી ! તું તો પરિમલ ઉડાવ.
 ફૂલની પરખે પાણી પા,
 વસન્ત વીણી વીણી ઓરડે આણુ.

(આવેથી ટેલનો ટહુકો ગાજતો આવે છે.)

હું તો ગઈ'તી કદંબની ડાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા.

ઈન્દુ: (દિશાઓના દુર્ગો ઉપર અગ્નિઅંગારા શાં નયનબાણ વર્ષાવતો
 વર્ષાવતો)

દિશાઓના ઉંકરડા સળગાવી દઉં ?
 સંસારની સુરંગોમાં પલીતા ચાંપુ ?—

(ખમચે છે, વન વચ્ચે વડલો પડે એમ એમો આત્મન જાણે પડે છે.)

સળગાવીશ તો છાંટીશ શાથી ?

ઈન્દુ ! જગતના કલ્યાણવાંછું ? ખેલેલાં તો
 નિજના આત્મામાં અમૃતના મેઘ ઉગાડ.

(વજ્રકાથી મહાશાખા સમો ખિન્નમુદ્રાળો ઉભે છે. આવેથી
 વિલાસનો ગીતટહુકાર ગાળે છે.)

વિલાસ: હું તો ગઈ'તી ધરાને ઢાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા;
એહ આંખ્યા મ્હારી દેહની ડાળે કદંબનાં ફૂલ લેવા.

(વીજળીનાં કિરણ વાળે સંજવન પામેલાં શો ઈન્દુકમાર
સચેત થાય છે. હૈયે ને લલ્લાટે તિલક કરે છે, દિશાઓને
વન્દે છે, અંજલિ કરી મુખડે માંઢી આજને પાએ છે.)

ઈન્દુ: સંસારને સુધારવો .
એટલે હિમાદ્રિને ઉથલાવવા.
ને આ તો સુધારાને સુધારવાનો !
પણ એ સાહસે આદરીશ.
આશ ! તું સાક્ષી છે આત્મમનો.

(મન્દિરશિખર શો કૃતનિશ્ચય ઉભે છે.)

પ્રવેશ ૬ કો

સ્થલકાલઃ પ્રમદાની અગાસીએ અન્ધારી ચૌદશનો ચન્દ્રમા

(અગાસીની પાળે ઉભી ઉભી દિશાઓના અન્ધકારને શોધે છે.)

કાન્તિઃ હું તો ઉભી'તી આલલાંને આરે
વસન્તની વાટ જોતી;
સજી આત્મા ને દેહ શબ્દગારે
વસન્તની વાટ જોતી.

હું તો તારલે તારલે જોતી'તી,
વસન્તની વાટ જોતી.
હું તો દક્ષિણપન્થ શોધતી'તી,
વસન્તની વાટ જોતી.

ત્યાં તો સૂરજ ચાલ્યા આવેરા,
વસન્તની વાટ જોતી;
મહે તો માન્યા દિનનાથને નમેરા,
વસન્તની વાટ જોતી.

ઢેયાસૂની ને એકલી અટલી,
 વસન્તની વાટ જોતી;
 હું તો વસન્ત માસને ય ભૂલી,
 વસન્તની વાટ જોતી.

(પ્રભાતનાં આછાં અભરણ સજેલી પ્રમદા સુંદરી આવે છે.)

મ્હને સખિઓ ભૂલકણી કહે છે,
 વસન્તની વાટ જોતી;
 તાળી લેઈ-દેઈને સૌ હસે છે,
 વસન્તની વાટ જોતી.

હું તો ઉભીંતી આલલાંને આરે
 વસન્તની વાટ જોતી.
 કંઈક ભૂલી સલૂણી સંસારે,
 વસન્તની વાટ જોતી.

પ્રમદા: (કને આવી, લતા જેમ મંજરીને કોટી કરે તેમ કોટી કરીને)

સંસાર એટલે જ મહાભૂલભૂલામણી.
 લોક ભૂલકણું જ છે, કાન્તિખંડેન !
 આલલાંને આરે ઉભાં
 પૃથ્વીને ભૂલ્યાં—
 આજ કાંઈ અત્યહારના ખેડોરમાં ?

કાન્તિ: ઓખાને સ્વપ્નાંમાંથી નથી જગાડયાંને ?
 ત્હારી અગાસી છે કુંજની પરવાડે
 ને તાડથી ઉંચેરડી.

અમારો છે આજનો સન્કેત
અન્ધારી ચૌદસનો ચન્દ્રમા બેવાનો.
જગતમાં થોડાંકે બેયો છે.
હમણાં આવશે પ્રભાતનાં બુલબુલો
ને બોલાવશે.

પ્રમદા: હા, આજે છે મહાશિવરાત્રી;
પધારો, આનન્દો ને આનન્દાવો.
બુલબુલબોલે જગવાનાં સૌભાગ્ય
સહુનાં નથી હોતાં.
પણ આનન્દબો, અમૂંઝાશો મા.
આ અગાસી છે જગત માણવાને.

કાન્તિ: ત્યારે જીંદગી એટલે માણવું ને મઝા.
કલ્યાણ નહિ, સુખ;
પુણ્ય નહિ, ધર્મ નહિ,
પણ વિલાસ ને વિહાર.

પ્રમદા: જીંદગી એટલે કાલ ખાધિ, આજ.
જીંદગી એટલે લહેર ને લીઝુંત.
‘સન્ધ્યાને નહિ, અમે સહવારને પૂજીયે.

કાન્તિ: હા, તહમારે ઉગતા સૂરજને પૂજવો,
તહમારે ત્રિકાલ ઓળખવા નથી.
નવા જમાનાના તહમે Epicureans
લાલી! લોકલોકે કહ્યો સંસાર,

યુગયુગના વિલાસપુલ્કરીઓ
 એ સંસારને કરે છે અસાર.
 તારાને વીણવા બાંધે છે
 ને અન્ધારામાં નહાવે છે.
 ભાભી ! કહું ? નહિ સાંભળે તું.
 વિલાસીઓ જગતને અંખવતા ન હોત
 તો જગત આજ સૂરજસોહામણું હોત.
 આજ તો અન્ધકારજલમાં
 તારાઓ તરે છે,
 ને અન્ધકારને ભાળે છે અજવાળાં.
 ભાભી ! ગાઉં મારી આતમગાથા ?
 બ્રહ્માંડ એટલે બ્રહ્મ ખૂડવાનો મહાધરો.

નમે આલમાં અન્ધાર, રમે વીજના ચમકાર;
 જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં, હો ખડેન !
 દમે હૈયાના ભાર, ઝમે નયણાંની ધાર,
 બહાલાની વાત જાગે ઉરમાં, હો ખડેન !
 ચૂડી અટારી આંખને જૂવે જીવ એ પન્થ;
 ઢળે તિમિરનાં આપટાં,
 મંહી ઘેરાણા કોડીલા કન્થ, હો ખડેન !
 જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં; હો ખડેન !
 કાળાં કાજળનાં વાદળાં, હો ખડેન !
 કાળો-કાળો વરસાદ,
 મહાજગત ભીંજે એ કાજળજળે, હો ખડેન !

યુગયુગ કેરી વાત, પ્રલય તણાં પાણી પડે;
મહીં રૂપ્યાં દિવસ ને રાત,
એક આંગણ ઉભો મેહુલો.

એવા વરસે અન્ધાર, ઝીણા વીજના ચમકાર,
જળની ઝડીઓ પડે પૂરમાં, હો ખહેન !
દમે હેયાના ભાર, ઝમે નયણાંની ધાર,
બહાણની વાત બગે ઉરમાં, હો ખહેન
અન્ધારી રજની ને આંસુનાં પૂર,
ઉંડું આકાશ અને આછેરાં ઉર;

કહે, સખિ ! કેમ કરી ઉતરે ?
બહાલાજી શઢ વીસરેલ;
સાંધ્યું સૂકાને ભાગી પડ્યું,
હોડી ઉભી જળરેલ;
મહારી હોડી ઉભી જળરેલ.

પ્રમદા: અમાવાસ્યાએ તારામંડળ ચોર તગતગે.
વ્યોમસાગરનો પડછાયો એ માનવસંસાર.
તારલા જેવા મંહી જીવો તરે.

કાન્તિ: તરે ય તે ને રૂબે ય તે.

પ્રમદા: ને સંસારનાં સમુદ્રકલ ?
બાલુડાં તો દેવ છે ને ત્હમારે ?
કૌમારને આંખે નથી ઉગતા એ, હો !

કાન્તિઃ વેલ પ્રકુલ્લે ને માતા મ્હોરે.
 દેવદડા જેવા બાળકડાં તે
 સંસારની શેરીએ રમતાં પુણ્યકૂલડાં.

પ્રમદાઃ ત્હારે ચત્રી પડવો કચ્છાં આથે છે ?
 મ્હોરાવો ત્હમારો ચે માંડવડો
 ને અવતારો અવનીમાં એ દેવકૂલડાં.

કાન્તિઃ તે પહેલાં નહિ પ્રગટે કાગણુની આળ ?
 ને જગત બળી ભસ્મ નહિ થાય ?
 અમસ્તી પજવ મા, ભાણી !
 વેચજે સંસારના બબ્બરમાં,
 ને પૂરજે કાચલને કનકપાંજરે.
 પણ લગ્નવિધિ તે લગ્ન નથી બધાં.
 ધનના ઢગ પૂજવાના, કે પતિને ?
 માથે મુગટ માંડવાના કે હેથે ?
 દીકરી એટલે અપરાધણુ બાણુ.
 અવની ભરતાં માનવમન્દિરોમાં
 મણુમણુનાં પરણુવાં
 ને મણુમણુના સંસાર સજવા.
 લક્ષ્મીલાઘ્યો પશુ કે પદ્મીલાઘ્યો પાપી
 એવા સંગે વિહારજેલ જેલવા
 ને ધન કે ધામને દેહ વેચવા
 એ તે લગ્ન કે વ્યભિચાર ?
 પૃથ્વીને ખડે ખડે, ભાણી !
 સ્વયંવર એટલે પૌરાણિક ગપ,

સ્નેહ તે કવિતાનું સ્વપ્નું,
ધર્મસહચાર તે મિથ્યાવાદ,
અને લગ્ન તે લૌકિક દન્તકથા.

(અંગઅંગમાંથી વીળળીઓ ઝબકતી ચશદેવી આવે છે.)

યશ: મહારા રાજ દીઠા કચ્છાંઈ ?

પ્રમદા: સેથેથી સરકયો કે શું હીરલો ?
કે કોઈ હરણ કરી ગયું ?
મોંઘા તે સહુને ચ મોંઘા.

કાન્તિ: યશ નિત્યે શોધે રાજને,
ને રાજ સદા શોધે યશને.
સંસારની કુંજગલીઓમાં
ભૂલાં પડે, ને જડે યે એટએટલાં.
યશ ! હમણું પધારશે પ્રીતમદેવ.

યશ: સંગાથે નીકળ્યાં'તાં રૂમઝૂમતાં.
એ સાગરે ગયા તપશ્ચર્યાનાં દર્શને;
મહેને કહે ફૂલડાંમાં ઉભજે.
કુંજને કાંઠડે વાટ ભેઘને થાકી,
ફૂલ ઉગ્યાં તહો ચ એ ન ઉગ્યા.
હમણું આવશે કિરણને પગલે.
આજ તો સન્કેત છે ને
અન્ધારી ચૌદશનો ચન્દ્રમા ભેવાનો.
કાન્તિ ખડેનની આંખડીઓમાં

આવી વસશે એ ચન્દ્રચાપ,
ને જીતશે પછી જગતને.

કાન્તિ: યશ જહેનને પાંખો પ્રગટી; લાલી !
બાણે પારિભાતની પાંખડીઓ !
મનમધુરી ને વાયુઝીણુરી.
દેહવલ્લરીએથી પ્રેમના પરિભલ ફેરે છે.
કઈ કુંજે ઉગી એ વેલ ?

પ્રમદા: પૃથ્વીની પુણ્યકુંજે સૌ એ સરખી.
પૂર્વનાં લગ્ન સૌ પાપ નથી,
પશ્ચિમનાં લગ્ન સૌ પુણ્ય નથી.
યશને લાધ્યું તે સૌને લાધજો.

કાન્તિ: સાગરની સેરે સેરે મોતી નથી, લાલી !
જે તે જળમાં ડૂબકી માર્યે
મોતીથી ખોળલો ન ભરાય.
ઉજ્જમાળાં યશદેવી શાં સ્નેહશમણાં
સુન્દરીવૃન્દ સઘળો એ વાંછે;
પણ સેથીમાં પૂરવાને ચન્દ્ર
કાંઈ માગ્યા નથી મળતા.
કહે તો ઉઘાડું, લાલી !
મહારા હૈયાનાં બારણાં.

પ્રમદા: દેવી સમક્ષે હોમ માંડજો:
તેજનાં પ્રારબ્ધ ઘડશે.

કાન્તિ: યશદેવી! પ્રમદા બાલી!

તો સાંભળો મ્હારી વસન્તવાર્તા.

અન્તરના ચે અન્તરમાં મ્હારા

વસન્ત બોલી ગઇ છે કાંઈક,

ઉંડામાં ઉંડું પોઢતા અલિલાષ

ઉરમાં તરવરે છે હવે.

પ્રદાના સહસ્રદલ કમલ સમી

આત્મવિભૂતિની પાંખડીઓને

આધેના અનિલ આવી ફરકાવે છે!

આશા વાંછા વાસના,

ભવિષ્યઅવલંબતી ભાવનાઓ

વિજયધ્વજ રોપે છે હૈયાની અગાસીઓ.

પરમ એકાન્તનાં ગીત

ઉભરાઈ-ઉભરાઈ જાય છે.

દિશાઓને બોલતી સાંભળું છું.

પ્રારબ્ધની પોથી ઉઘડે છે,

પણ અક્ષર નથી ઉઠતતા.

વીજળી શાં ગેબનાં અજવાળાં

ઝળકે છે, ઝલાતાં નથી.

• મેઘછાંયડીએ આનન્દસરોવર સમોવડું

હેયું થેરૂ થેરૂ ડાલે છે.

અવનવી સેરો ફૂટે છે,

ને આત્માનાં જલ છલકાય છે.

પ્રમદા: બહેન! એ પરદેશના પવન.

કૌમાર કોળી રહ્યું,

હવે યૌવનનાં પ્રભાત પડ્યાં.
 કુમારિકાની કિરણાવલિનું પ્રકુલ્લન
 મહિયરને માંડવડે હવે પૂરું થયું.
 વસન્ત વરસી, નવઅંકુર ઉઘડ્યાં.
 ચૈતરે ચપો મ્હોરશે,
 ને મ્હોરશે મ્હારી આ ચંપકવર્ણી.

કાન્તિ: વળી વળીને વળામણાં, લાલી !
 દાદાજીને દરબારે હવે
 દીકરી કાળે ઓરડા નથી, હે !
 પારકા મહેલની કબરો
 પૂરથું ત્હારે, પ્રમદા !
 અઢીણી સિરાઈએ સ્હોડ વાળીશું,
 ને અણુએળાખી ફૂટે
 ફૂંકાઈશું કે હિજરાઈશું, પહેનાં !
 કહો તો લેખ લઈ, ભેગણ ચાઉં,
 અહાલેક જગાવું અમૃતપુરમાં.
 શા દોષે દેશવટા ઘો છે
 દીકરીઓને મહિયરિયેથી ?

પ્રમદા: મહિયરથી સાસરિયે એ દેશવટા ?
 જગતના જનમથી એ તો વિધાતાએ
 કુંવરીઓને કરમે લખ્યા છે.

કાન્તિ: મ્હારી માતાની સુખકુંજ,
 મ્હારા બાળખેલનું લીલામન્દિર,

મ્હારો અલખેલો માંડવો મૂકાલી
કચ્છાં-કચ્છાં મોઢલશે મ્હને ?
થું પામવા પાઠવશે પરદેશ ?

પ્રમદા: મનના મ્હોતેલા મનોરથ.

કાન્તિ: કેની કેની ફળી, લાલી !
આત્માની અણુમલી ઝંખનાઓ ?
બધે અનર્થ થયા અર્થના
કે લગ્ન એટલે કામપૂજા.
ડુંગરે ડુંગરે દવ લાગ્યો,
ને પ્રભુતા મટી પશુતા પ્રગટી.
પુરપુરમાં પુરોહિતોએ લાખ્યું કે
પ્રેમ ને પ્રેમકથા એટલે
મુઘાઓને ફેસલાવવાનાં ધર્તીંગ;
ને લગ્ન એટલે સંસારી જુઠ્ઠાણું.

(હતાવળે પગલે લક્ષ્મણ આવે છે.)

રાજ: મ્હારાં દેવી-અહો ! એ વિરાળે.
ફૂલવાડીઓ સૂકાણી તમ વિના તો.
પ્રમદા સુન્દરી ! મદ ન પાતાં,
કાન્તિ કુમારી ! કૌમાર ન શીખવતાં;
નહિ તો ઢાળાઈ જશે
ભરી-ભરી અમારી અમૃતકંટારી.

પ્રમદા: પધારો, રાજ ! પધારો.
દેયાની હરિણીને શોધવાને

હરણ્યગલે પધાર્યા લાગે છે.
શીખવે અમને ત્હમારાં મત.
લગ્ન એટલે શું ?

યશઃ આટલું તો હું ચે શીખી અનુલવે
કે હસ્તમેલાપન નહિ,
પ્રાણમેલાપન એટલે લગ્નઃ
આત્મતારાનું અનુકમ્પી સંગીત,
જીવનજીવનનું perfect atuning.
જીંદગીનું એ અનવધિ સંગીત,
અન્તરના એ અનહદ નાદ
સ્નેહનાં સમાધિસિદ્ધો સાંભળે.

કાન્તિઃ ત્હારે સ્નેહ એટલે શું ?

યશઃ ત્હમે તો પૂછે છે કે
પરખ એટલે શું, ને પાણી એટલે શું ?
તરશ છીપાવે તે પાણી.
વધારે તો પૂછે ત્હમારા વીરને;
આ ઉભા માનવતાના મ્હોર.
કહો રાજ ! સ્નેહ એટલે શું ?

રાજઃ નિત્યનિત્ય શીખે તે ચે પૂછે
એવો વિશ્વલેહ એ સ્નેહ.
સ્નેહ એટલે, ઓ યશરાણી !
અણુહિત્યાર્યે ચે અનુભવિયે છીએ
માનવહરમાં દેવામૃતની એ ભસ્તી.

દેયામાં દેયાની ઉખા,
 જીવમાં જીવનું ચેતન્ય,
 સંસાર ભરી વહતો સૌભાગ્યભાવ;
 સૌન્દર્યસ્વરૂપના રસકલાપને
 નમન, સત્કાર, પૂજા:
 આત્મામાં આત્માનું પ્રતિસ્થાપન:
 માનવીમાં અવતરતી રસપ્રભુતા:
 દિવ્ય ચક્ષુનાં લોકોત્તર સંસારદર્શન:
 અન્તર્યામીની સૃજનભાવના:
 રસિકોના નિષ્કલંક રસઅભિષેક,
 પ્રિયતીર્થે પ્રાણજ્યોતની આર્તિ,
 જીવનયજ્ઞના આત્મબહૂનિના અગ્નિહોત્ર:
 પુણ્યાળુઓનો એ લગ્નસ્નેહ:
 ને લગ્નસ્નેહની મહાદીક્ષા તે સ્નેહલગ્ન.
 નથી એ પૂર્વનાં વજ્રબન્ધી કળ્પેડાં,
 વચનાં વિકચનાં રૂપનાં ગુણનાં;
 કે નથી એ પશ્ચિમનાં પલકદરિયાવ કરારનામાં,
 મોહનાં લોભનાં ઉન્માદનાં સગવડતાનાં.
 પશ્ચિમની પરસ્પરની પસંદગી,
 • પૂર્વની પરસ્પરની જીવનપરાયણતા:
 કરારે નહિ ને વિકચે નહિ,
 પુણ્યવચસ્વીઓનો જીવનયજ્ઞ:
 નરનારના રસયોગ તે સ્નેહલગ્ન.
 નૈનં છિન્દન્તિ શસ્ત્રાણિ,
 નૈનં દહતિ પાષકઃ.

યુગયુગના લોકલોકના ભવોભવના
એવા એ અમર માનવયોગ.

પ્રમદા: જળે જળે કમળ નથી,
વને વને અગર નથી,
કે લગ્ને લગ્ને અમૃત હોય.

(દિશાઓને શોધે છે.)

કાન્તિ: ભવિષ્યની શુદ્ધના ગર્ભમાંથી
રસના બુદ્ધદેવ કે પ્રગટશે,
ત્યહારે ઉગશે દીકરીઓનો દિનમાણ.
ત્યહાં સૂધી આશા સૌ નિરાશા છે,
ત્યાં સૂધી રસમેધ માંડજો
ને મંહી બાલબાલાનાં હવિ હોમજો.
માતાઓનાં હૈયાં કાપી કાપી
ઓ લોક ! સન્તાન કચ્છાં ધવરાવશે ?

યશ: પ્રેમ ને પ્રિયા ને પ્રીતમ—
ઓ સકલસંચારી રસદેવતાઓ !
જગતને ઘેલું કીધું ત્હમે.
દો, દર્શન દો, ને દાખવો દેવમાર્ગ.

પ્રમદા: (આલને જોતી તજની દાખવીને)
ઓ ઉચ્ચો; પે-એલો, પ્હલે;
ક્ષિતિજને આરે, આલની પાનીએ.

(સહુની દષ્ટિધારાઓ દાખવી દિશે દગે છે.)

પે-એલો; ઉઘડતાં પોપચાં શો,
રસદેવની પગલી સરિખડો,
વડલાને મુગટે.

કાન્તિ: વડલાને મુગટે ?
એ તો છે જગતની લલાટપાંદડી ?

યશ: વિધાતાએ માંડેલા વિશ્વત્રિપુંડની રેખા:
અન્દનની આછેરી બાણે આડ.

રાજ: બ્યોમવિહારીએ વેરેલી રસપાંખડી.

કાન્તિ: હેયાની કાતળી બાણે;
અન્ધારાની આંખ.
જગતસૌભાગ્યની રેખા બાણે પ્રગટી.

રાજ: કાન્તિ જહેન ! એ વડલે વસે છે,
ખરેખર ! સંસારનું સૌભાગ્ય.
આપણી દન્તકથા છે ને કે
એ વડલેથી ભેગી આવશે
તે મન્દિર માંડશે ઓંકારનાં;
એ ઉઘાડશે અણુદીઠાં અજવાળાં.

પ્રમદા: પણ આવ્યાં પાછળ અરુણનાં ત્રિશૂળ-
ઓ પરોવ્યો કિરણને લાલે.

રાજ: ઝડપાયો ગગનવિહારી પતંગ શો.

કાન્તિ: જગતની બાણે કીકી હોલવાણી.
દુનિયા શેનાથી દેખશે ?

પ્રમદા: દુનિયા સૂરજથી દેખે છે ?

કે ચન્દ્રથી ?

કાન્તિ: અજવાળે સૂર્યથી ને અન્ધારે ચન્દ્રથી.

અન્ધારઅજવાળતી હોલવાઈ

આ તો આભની પ્રારબ્ધરેખા.

(અગાસીમાં અજવાળાંનાં પાથરણાં પથરાય છે.)

રાજ: એ ગયો ને કહે છે ‘જાવ.’

ચાલો જઈશું ?

યશ: ચાલો ત્યારે.

પ્રમદા: પડતા બોલનો જાણે પડવો.

એક તાર બોલ્યો ‘હું,’

તો બીજો તાર બોલ્યો ‘હું.’

હજી ક્રિયા ગઢ જીતવાના છે ?

યશદેવી લાઘ્યાં એ ઓછું પડે છે ?

રાજ: યશ તો છે મ્હારી જીવનજ્યોત,

સંસારશુદ્ધાની અમૃતદીવડી.

પણ બાણી ! આત્માને ઉત્તર પૂછજો,

આટલે વર્ષે એ રસતૃષ્ણા છીપી ?

યશ તો મ્હારો રસચિન્તામણિ છે:

ચિન્તવું છું તે તે પામું છું.

યશદેવીની અવધો નથી મ્હારે.

‘રસતૃપ્તિ’ને ‘સ્નેહતૃપ્તિ’ શબ્દ ઘડનારા
ઘમંડી બ્યાકરણાચાર્યો જુઠ્ઠા છે.

યશઃ રાજ ! તહમારો તાગ ત્યહારે
તહેમાં નથી લાધતો કે મ્હને ?
તહમે ચે અગાધ જ છો.
ઘમું-ધૂમું છું હૈયાના જલમાં,
પણ આત્માના આરા નથી જડતા.

રાજઃ આલના આરા એ આત્માના આરા;
પ્રભુની પાળો એ પ્રેમની પાળો.

કાન્તિઃ ત્યહારે પરમે, રાસને રસચોકે.

રાજઃ ત્યહાં તો દેવ ઉતરશે રમવાને.

(સ્હવારનાં જેવાં હસતાં હસતાં યશદેવીને ભટ્ટરાજ જાય છે.)

પ્રમદાઃ ચૈત્રી પડવો, કાન્તિ જહેન !
પૂર્ણિમા જેવાં પ્રકાશજો હો !

કાન્તિઃ મોકલશે ત્યહાં જઈશ, ભાભી !
ને દેહને વેચીશ દુનિયાને દરબાર.
ખરતાં કૂલડાં કેણુ ઝીલશે ?
પાંખડીએ પાંખડીએ પુખ્તો,
ધૂળની અંજલિઓ ભરશે.

પ્રમદા: (કાન્તિ કુમારીને હેવામાં લઈ આંખોને) •
 જગતની સૌભાગ્યતારલી !
 સૌન્દર્યસિંહાસનની કિરીટજ્યોત !
 રસદેવની ઓ રસચન્દ્રિકા !
 ઉગવાં ને આથમવાં એ તો
 આંયુષ્યનાં સહવાર ને સહાંજ.
 વસન્તમાં કેસૂ વીણ્યાં ને વાળ્યાં,
 ફૂલની રમતો રમ્યાં ને રીઝ્યાં,
 જીવનના ગજરા ગૂંથ્યા,
 તે ચોકમાં વેચવાને કાજ ?
 હાંધ્યાં એ પરદેશ પાઠવવા ?
 વિયોગ એટલે વિશ્વની ગ્રીષ્મ;
 જંગલને સૂકવે, આંખોને પકવે.
 પરવાસે જાણે, સુખી થાણે,
 પણ વીસરશે મા હો !
 દૂરથી સુણીશું કોયલનો ટહુકાર,
 ને રીઝીશું એને રસપડવે.

કાન્તિ: તું તો જગતભાલી છો:
 ત્હને વિસારે તે પોતાને વિસારે.

(આંખોડાળે વેલ લટકે એમ ભાણીને સંભવે કર દાખી દેખે છે.)

પ્રમદા: અન્તરિક્ષના અદૃશ્ય દેવને વિનવી
 સારંગી શાં ગણુગણો છો, ખડેન !
 ગાઉં એ ત્હમારું એકાન્તનું ગીત ?
 રસતીર્થના રસિયાને આમન્ત્રણ ?

ક્રાન્તિઃ ગા એ આત્માનો પોકાર.

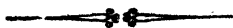
પ્રમદાઃ એ તો છે આત્મતીર્થનો ટહુકાર,
કુંજેકુંજે ને મંજરીમંજરીએ પડવો પાડતો.

પુરના પરદેશી ! અમારે તીથ ય આવળે;
ઓ આત્મદેશી ! આત્માને તીર્થે ય આવળે.

ગંગા નથી, રનેહગંગાનો ઘાટ આ
જ્ઞમારે પગલે સુહાવળેઃ
પુરના પરદેશી !

ભેગી-વૈરાગીની સાથે સન્દેશડો
પુણ્યાળુ ! પુણ્યનો કહાવળેઃ
ઓ તીરથવાસી ! આત્માને અર્થે ય આવળેઃ
ઉરના જગવાસી ! અમારે તીર્થે ય આવળે.

(જગતની બે રસજ્યોત સમી નણુંદોળઈ
અગાસીમાંથી ઉતરે છે.)

પ્રવેશ ૭ મો

સ્થલકાલ : અંભાસની મધ્યરાત્રીએ સાગરતીર્થનું સ્મશાન.

ઈન્દુ: ભલ્લેરા ભગવાન !

તું છે ભલો એક ભવવનમાં.

કેવું હતું એ કારમું સ્વપ્ન !

બ્રમણા ભૂલ અન્ધકારનાં ઇન્દ્રજાળ

દેહની પેઠે દેહીને ચે

પડયાં છે આવરી-આચ્છાદીને.

પુણ્યધંડાઓ ગાળે છે દેવમન્દિરોમાં,

પણ પાપનાં હુંદુલી ઘોર છે

નગરનગરને ચોકેચોક.

સંસાર છાંડ્યો, સાગરગુફા વાશી,

પુર તથા પ્રકૃતિને ઉધાને આવ્યો,

ચિત્તસાન્ત્વિની શાન્તિ તહો ચે દોહિલી.

હિરના ઓ અખંડ આરામ !
 દિલના ઓ અમૃતહિલ્લાસા !
 અવનીને કીયે આરે દૂંડું તહમને ?

(પાછળ ભડકા)

પ્રથમ તો, એ સ્નેહેશ્વરી !
 તહારી ઝંખનામાં નિદ્રા જ નાહી.
 શય્યામાંથી શુળો વાગી,
 ને આલ્થો શાન્તિની શોધમાં.
 નથી જનતામાં, નથી નિર્જનતામાં
 પ્રસન્ન આત્માની એ પ્રાણપ્રસન્નતા.
 કુલકુલનાં ખંડેર શોધ્યાં—ને વળ્યાં.
 નગરના મહેલોને ભોગળો લીડી'તી,
 હવેલીઓને ગોખ ભડકા ઉછળતા'તા.
 સંસારમાં સ્મશાન દીઠું,
 આત્માનાં નીર મેઘધારાએ નીતર્યાં.
 દષ્ટિદેશ ભરી ઉભાં
 દેશદેશના સંસારનાં સ્મશાન.
 પછી વિજનતાને આ એકાન્તઆરે આળ્યો.
 સાગરતીરે તો સૂનકારનું સાઆબ્ધ છે.
 મહારા ઝંઝાનિલને જંપ કચ્ઠાં વળશે ?
 પ્રાણમાં તોફાન ઘોરે છે,
 જગત્સંગ્રામના શંખનાદ સુણું છું,
 સૃજનનાં મહાજલ ચક્રે ચક્રે છે.
 સંસારિયાના સર્વલક્ષી વમળોમાં

આત્મનુ ડૂબશે, કે તરશે ?
પૂર છે પ્રલયનાં સમોવડાં.

(સ્મશાનમાં લડકા.)

તારકાવલિના ગહન તેજસન્દેશ ઉકેલતી
મહારી સંસારઆંજી આંખડલી
આકાશમાં અનિમિષ ઠરી રહીઃ
મહાશૂન્યમાં સૂની, ને આલમાં આલી.
ત્યાં સ્વર્ગગંગાએ જલપાલવ સંકેર્યો,
ને મહીથી પ્રિયતમ ! તું પ્રગટીઃ
બાણે સૃજનની સૌન્દર્યલક્ષ્મી.
અમૃતના સરોવર સમો મુખચન્દ્ર,
સુલગ ઇન્દ્રરંગ તરવરતા
સફલાવ પ્રકુલ્લ કપોલકૂલડાં,
પ્રેમની પીંછીથી કોરેલા
થનગનતા આંખલડીના મોર,
આનન્દની ઉષા સમી તહારી દેહકલાઃ
સ્વર્ગસોહામણી એ અદ્ભુત રસભત્તિ,
દેવોની દિવ્યતા સરિખડી,
મુજ આંખલડીને આરે ઝખૂકી રહી.
એક ગુલાબની અનેક પાંખડી ઉઘડે,
એક મણિમાંથી અનેક કિરણો તરવરે,
પ્રાણેશ્વરી ! તારાં ચે અમૃતઅજવાળાં,
દેવવીજળીઓના ઝખકારા જેવાં,
દિશાવનમાં એમ ઝળહળી રહ્યાં.

(ભડકાઓમાં નેપાળી જોગણુ.)

તારિકા સમી તેજસ્વોતસ્વિની આંખલડીનાં
 અનન્તરશ્મિ રસકૂવારામાં માણતો
 આત્મા મુજ અન્તરે ઢળ્યો,
 ને તન્દ્રાની સમાધિ લાધી.
 ફૂલછોડમાં વહેતો પવન વિશમે,
 ત્હારા ઉરભાવ ઉકેલતો આત્મન
 એમ વિશમી ગયો.
 પ્રિયતમે ! એ તો અવળું ઉતર્યું;
 આરામ તો ઉલટા નીવડ્યા,
 સ્નેહ આશ્રમી શયતાન જગ્યા.
 સખિ ! શું એ ભયંકર સ્વપ્નું ?
 કેવી પાપપુજની એ સૃષ્ટિઓ ?
 કેવા ભૂતાવળના એ રાસ ?
 જગત નહિ, જહન્નમ હતું તે.
 જગત તો છે આત્માનું કલ્યાણુતીર્થઃ
 આ તો હતાં વિનાશનાં વમળો.
 નથી નિરખ્યાં, ન નિરખશે
 કોઈ એવાં અમાનુષી સ્વપ્નાં.
 —પ્રિયે ! સ્વપ્નાં સાચાં હશે ?
 એ અસુરસમાજનાં ઇન્દ્રજાલો,
 એ શયતાનપરિવારનાં નાટકો,
 એ પિશાચલોકના પડછાયા,
 સાચ્યા હશે એ સ્વપ્નાંના સંસાર ?

અમાસની આ ઉભારાતી અન્ધારભરતીમાં
 ઘડ્યાંડના પ્રકાશ ખૂટેલા છે,
 સંસારની સોહામણી પ્રભુતા
 તેમ ડૂળી હતી તિમિરપૂરમાં.
 એકાકી તમોધન ઉભો હતો
 અન્તરિક્ષની ગુફાઓ ભરી ઉછળતો.
 શાં દિલદાહક એ દર્શન !
 સુખજીવનના તુજ આભાસમાં, ઓ દેવિ !
 એવી કાજળકાળાશ કચ્છાંથી ?
 આત્મા એ અગ્નિમાં પ્રજ્વળી ઉઠ્યો;
 ને ખાંખે ન રહી આખીને કાજ.

(વિશાળ ચિતા સમાન પાછળ લડકા; મહી ભેગણુ પટ ઉતારેછે.)

આત્મનૃસખિ ! એ સ્વપ્નું જ હજો !
 સાચને એના યોળા યે મા અડશે.
 શા એ દાનવોના મન્દિરમહોત્સવ !
 સ્વપ્નલોકની શી એ નિગૂઢ તમિસ્રા !
 બાણે દેવિ ! પ્રેરણાએ પાંખ દીધી,
 તેજલોકે આંખ આપી,
 ને ઘેઠો હું ઉડીને
 દેવનિવાસ હિમાદ્રિશૃંગને કિરીટે.
 આકાશની અઘોર આડીઓ
 આસપાસ વિશ્વ ભરી વિસ્તરતી,
 ને વચ્ચે ઉભો'તો સિખરનો હિમભિનાર
 ફરતો દુઃખનો મેઘાડમ્બર ડાલતો.

કેવું હૃદયવિહારણુ હો ! એ દર્શન ?
 ઉત્તરા ખંડની છમાસિક રજનીની રેલ
 સારા જગત ઉપર ત્યહારે રેલાતી દીડી.
 પૃથ્વીપડનાં માનવસર્જ્યા નરક
 મુખ વિકાસતાં નિહાળ્યાં.
 મધ્યાહ્નમાં જામતી મધ્યરાત્રી,
 ભર્ગવન્તા ભાસ્કરોનાં ખગ્રાસ ગ્રહણ,
 યુષ્ણિમાઓને આચ્છાદતી અમાવાસ્યા,
 પ્રહ્લાંડવાસી પ્રહ્લને એ નચાવી
 અન્ધારપછેડો ઓઢાડતી યોગમાયા:
 એવું એવું ભાળવાનું ભાગ્યમાં ઠર્યું.
 દિશદિશમાં દીઠાં ત્યહાં
 દુઃખ પાપ દુર્ભાગ્યનાં પ્રકુલ્લન,
 મનુષ્યની શયતાનિયતનાં મહાભારત.
 વિધિલખ્યાં સૌભાગ્ય માનવી ભૂંસે,
 પ્રભુદીધી પ્રભુતાને ભસ્મમાં ભારે,
 એવાં જોયાં સંસારનાં જાગાંઓ.
 રસસરવાણીઓ શોષાઈ જતાં,
 સૌન્દર્યફૂલડાં દહાઈ પડતાં,
 ચેતનને ચ્હડયાંતાં મૃત્યુનાં ઘેન.
 પાપની પદાવલિ ખાંધીપાંખે નિરખવી,
 હરપાસેના દુઃખવાયુની આરત
 ખાંધ્યે હાથે સાંભળવી,
 એવા હતા મારા પ્રહ્લલેખ.
 પિશાચલોકના પાપતાંડવ,
 ભૂતસંઘના વિશ્વભયંકર આનન્દરાસ,

તિમિરસુષ્ટિના વિલાસસાક્ષી થવું

એવો નિર્માયો'તો મહારો ભાગ્યમન્ત્ર.

કુમળાં કમળોને ભમરો દંશ દેતા,

મહાવિકાળ વિરૂપા કે હેડંબાઓ

કમલને-કેકિલને ચાવી ખાતી,

પ્રભુકલિકા શી કુમારિકાઓને

દૈત્યસમાજ નરભેદમાં હોમતા,

અજવાળિયાંની અમીજોત ચન્દ્રકલા શી

કલાખીલતી સુધાઓનાં સુધાસોતમાં

જેગણીઓ ચક્ષુણીઓ ડાકણોનાં જૂથ

સ્નાન કરતાં, મેલ ઉતારતાં,

નવવધૂનાં કાળજ કાપી કાપી

અઘોરીઓ એની રૂઢમાળ પહેરતા.

પ્રહ્લાંડતીર્થની પવિત્રતાના તપોવનમાં

વિહરતી અનિયન્ત્રિત અપવિત્રતા,

પુણ્યદેશમાં પાપનાં મન્દિર,

મનુષ્યની મંગલતાના ચન્દનચોકમાં

મંડાતા અમંગલતાના કાળજસાથિયા:

નયન માંડી મહે' નિહાળ્યાં.

નિરખ્યાં-નીતરતી આંખડીએ નિરખ્યાં.

દુનિયામાંનાં એ દોઝખ.

દેયાદેયામાં બળતી શગડીઓ,

કુલકુલમાંની ન્હાનીમહોટી હોળોઓ;

મહેલવાસી આત્માઓનાં શતખંડ ખડેર,

રસોદ્ધાનોમાંનાં પ્રેમનામી પાપ:

દેહના ચળકાટરહોતા ઉરના અન્ધારઃ
 સૌન્દર્યવણી વિલાસરંગીલી પાપિણીઓઃ
 બુદ્ધિબાહુલ્ય વાક્યચાતુર્ય સંસ્કારિતાના
 સ્વાંગધારી નરપિશાચ પાપિયાઃ

વિશ્વનો વડલો એમ
 દાવાનળમાં સળગતો હતો.

માનવીને દેહવૃક્ષે છિદ્રો છે,
 સંસારનાં અંગોઅંગ ઉપર
 એટલાં છે છુંદણના ડાઘ.
 જગતભરમાં ભભૂકતી હતી એવી
 જવાળામુખીની મહાજ્વાલાઓ,
 ઓમ ભરી વિષ ઉછાળતી વરાળો.

(ચિતાનો છેલ્લો વિશાળ ભડકોઃ જોગણ ચિતા ઉપરથી ઉતરે છે.)

જોગણુઃ મ્હારી અતીન્દ્રિયો ભસ્મ થઈ આજ.
 હાશ ! અગ્નિસ્નાને હું શુદ્ધ થઈ.
 પંચેન્દ્રિયોની પાંચે પાંખો
 પંચોગ્નિની જ્વાલાઓમાં પરિશુદ્ધી;
 અતિશયતાનાં ઓઢણાં ઉતાર્યા,
 વાસનાનાં વિષાંકુર પ્રભાજ્યાં.
 પ્રભુવેદી ઉપર લોકચક્ષુની હું આહુતિઃ
 લોકને ઠાજે બળી લોકને ઉદ્ધારીશ.
 પાપપાવની મ્હારી અમાવાસ્યા !
 તારાં અન્ધારવાદળ કેવાં ઝૂક્યાં છે !
 મ્હારા અન્ધકારે ઉતારીને ઠાલવ્યા
 અન્ધકારના તુજ મહાસાગરમાં.

એ કાજળદગ પણ ઘોવાશે,
 ને પ્રભાતે લાલમાં પીચળ પીળાશે.
 મ્હારી અમાસમાં સૂર્ય ઉગ્યો,
 વિશ્વવાંચતું દેવલોચન પ્રગટ્યું.
 યોગસિદ્ધિઓના મહાલયનાં મણિદ્વાર
 ઉઘડ્યાં મ્હારે કાજ.

જવાલામાં જલી ગઈ આજે
 દેહ ને દેહીની બન્ધનમન્થીઓ.
 શરીર ને આત્મા છટાં પડ્યાં;
 દેહની સીમાઓ દેહીને નથી હવે.
 સવિતાના સર્વત્રગામી કિરણ શો
 આત્મા આકાશોમાં ઉડશે.
 આત્મા-પરમાત્માને અન્તરિયાળ
 બન્ધાયો મ્હારે યોગસમાધિનો સેતુ.
 સ્થલ કાલ જડતાના
 અલેદ્ય ગહન ઇન્દ્રિયપર પટાન્તરો
 સન્કેલાયાં સિદ્ધિદંડના ઇલ્મથી.
 પણ આત્મનુ ! જાળવજે હો !
 સિદ્ધિવૈભવે વૈરાગ્યને અભડાવતો મા.

હો !-ઓ ! દુઃખનો દિલાસો એક યોગીનો અંચળો;
 હો !-ઓ ! પ્રારબ્ધનો પાસો એક યોગીનો અંચળો.

જે કાન્ત છે કેસરીનો સુવર્ણ,
 સંસારનો જેહ હિરણ્યવર્ણ;
 જે વિશ્વસોહવતું સુન્દર સૂર્યતેજઃ
 યોગી જનનો સહુસુભગ તે પ્રદ્યવર્ણો જ લેખ.

હો !—ઓ ! સંસારની શાન્તિ એક યોગીનો અંચળો;

હો !—ઓ ! આત્માની કાન્તિ એક યોગીનો અંચળો.

(કમંડળું લઈને ચિંતાને પ્રોક્ષણ કરે છે, સાગર ભણી વળે છે. આથેથી નિરખીને)

અહો !—અરે ! કેણુ ? યુવરાજ ! અત્પહારે ?

ઈન્દુઃ (ચોતાની જ ધૂનલીન)

એવે ચૂંથાતા પુષ્પના પરાગ શા,

ઢાળાતા રસની છાંટો શા,

દળાતા આત્માની વેરાતી રજ શા,

આથેના રુદનના તૂટેલા સ્વર,

રડતી કોયલના મન્દ્ર ફૂગન સરિખડા,

તિમિરવન ભેદતા તરતા આબ્યા.

વ્રતોપવાસિની કેા યોગબાલા

લિક્ષામન્ત્રે વિનવતી હોય;

પરલોકવાસી પ્રિયનું કેા સુન્દરી

સ્મરણશેષ સ્નેહગીત ગાતી હોય;

નિરાશાને પીંજરે પડેલી આશા

નિશ્વાસ ઢાળી ડસકાં ભરતી હોય:

અનિલે આવી એવું કહ્યું.

• ક્ષિતિજ પાછળથી સન્ધ્યાના લલુકા ઉઠે,

એવા હતા ધીરા ને ભીડા

રુદનના એ નિશ્વાસ.

પ્રહ્લાંડ બાણે 'હાય' ઉચ્ચરતું તું.

હાથ સાંકળેલા હતા,

પાંખ બાંધેલી હતી વિધાત્રીએ.

વિધિબન્ધો એ છોડવા મથ્યો,
 સંસારશુંખલાઓ તોડવા મથ્યો,
 વિધિયોગ સંજોગબલ ને આત્મબલનો
 સૃષ્ટિજૂનો સંગ્રામ જામ્યો.
 પ્રહ્લાંડતત્વોના દુર્ગ સ્થામે
 માનવજન્તુ કેટલુંક જૂઝશે ?
 ભવસાગર જીત્યો ને હું હાર્યો.
 ગગનની શુક્રામાં ઊડેં નિહાળ્યું,
 રુદ્રનની દિશામાં દિલને પ્રેર્યું,
 ને પાઠવ્યા અન્તરના આશીર્વાદ.
 નથી—નથી ઓળખતા સંસારીઓ
 દુનિયાવાસી દેવદેવીઓને.
 કાળી ઝાડીઓના ઝુંડમાં,
 કાળાં કુસુમોના વેલમંડપમાં,
 કાળા બ્રમરોના ઘટાઘેરમાં,
 કાળી તમિસાનાં અમ્બર ઓઢી—
 આનન્દમૂર્તિ ! પ્રકાશપ્રકાશિની !
 અમૃતપૂતળી ઓ કાન્તિકુમારી !
 એવા કરુણ રવે તું કાં રડતી'તી ?
 સુન્દરીનાં સીતાજી સરજ્યાં પ્રભુએ,
 રાક્ષસે પૂર્યા સતીને અશોક વનમાં.
 ત્હારી આંખડલીમાંથી આત્મા નીતરતો,
 કીકીકાજળમાંથી વરસી જગતને કાળું કરતો.

ભોગણુઃ શુક્લકૃષ્ણે ગતી દોતે

જગતઃ શાશ્વતે મતેઃ

સન્ત જન એક છે હરિનો યુવરાજ.
 યુવરાજ ! આ જગતના યુવરાજ !
 એક જ છે સૂત્રધાર
 કિરણો જેટલાં કેાઁઆવધિ પ્રહ્માંડસૂત્રોનો;
 ને એ જ પદમેવાદ્વિતીયમ છે
 શ્રદ્ધાળુઓનું પરમ શ્રદ્ધાનિધાન.
 નીતરતે નયણે ત્હમે નિરખ્યો
 એ તો છે વિરાટનો અધાર રાસ.
 ગાંડીવધન્વા ચે કંચોતો
 કાલોસ્મિનાં એ વિરાટદશને.
 અન્ધારિયાં ને અજવાળિયાં,
 પ્રકાશ ને પડછાયાની પરપરાથી
 ગૂંથાઈ છે આ સંસારની ભૂલભૂલામણી.
 તેજના મહાસાગર ભણી જૂવો !
 સાધુતાના સિન્ધુજલ નિહાળો !
 આકાશનો અન્ધારઆછો ચન્દરવો,
 ને એ ચન્દરવાની ચાંદણીઓમાંથી
 પ્રભુતાનાં પ્રગટતાં પરમ ભર્ગઃ
 નથી—આણુ માત્રે નથી
 પ્રહ્લવિહોણું પ્રહ્માંડ,
 કે તેજવિહોણો અન્ધકાર.
 વસન્તમાં ચે અમાસ તો ઉતરે છે;
 પણ અમાસઅમાસને ઓઢણે ચે
 નિરનિરાળી છે ચન્દેરીની ભાત,
 ને પ્રભુપ્રભાની ઝગમગતી તારાટપકી.

અનુભવને ન અનાદરો, યુવરાજ !
 અનુભવ છે ઉર્ધ્વગામીના આધાર.
 દિવસ ને રજનીનાં પ્રહશાસ્ત્ર—
 —પણ કેને ઉઘોધું છું હું આ ?
 શિલાને કે શિખરને ?
 નિર્વાક ! નિશ્ચેતન ! નિરાત્મન !
 કેને સંભળાવું છું આ શબ્દસન્દેશ ?
 અમાસની આ અન્ધારઅટવીમાં
 ભૂલો પડ્યો છે પ્રહનો પ્રહકુમાર.
 લોચનની કીકીકીકીમાંથી
 ડુંગરના દવ ભડભડે છે.
 મહારા સનાતન ગેરગોથી
 હોલવું એના એ આત્મનભડકાઓને.

(માથે કફની ઓઢાડી દોરી નય છે.)

જૂવો ને જાણો, ઓ જગતના લોક !
 સ્મશાનની સીમમાં યે શાન્તિ નથી
 સંસારના મહાજવાળામુખીઓની.

હો !—ઓ ! દુઃખનો દિલાસો એક યોગીનો અંચળો.

પ્રવેશ ૮ મો

સ્થલકાલ : આનન્દસરોવરની કુંજોમાં અજવાળી ખીજનો ચન્દ્રોદય.

રાસમંડલી: ભગવાન રાસેશ્વરનો જય !

(ઈન્દુકુમાર ને જોગણુ આવે છે.

જોગણુ: પુષ્પામિ ચોષધિ: સર્વા:
સોમો મૂત્વા રક્ષાત્મક:
દેહ ને દેહીની ઔષધિઓમાં
સંજીવન એ સોમાવતરણનાં સીચિલાં છે.
અમૃતપુરના અમૃતાધિકારીઓ !
એ રસ પીઓ ને પાવ;
ને માઝા વિસારતા મા.

દેવ: રસ-લીલા-રમણાથી સાધો, રસસન્તાન !
પ્રાણ ને પીડનાં આરોગ્ય:
પણ આત્માના ઉભસને
ઓછાએ એ અલકાવશે મા.

યશઃ આજ રાસ કોણ ઉપાડશે ?

કાંચનઃ વસન્ત ઉપાડશે, ઓ-હો,
ત્હમે લલ્લખાં લાજતાં હશે તો.
કોયલ હોય તો જ વન બોલતાં હશે ?

વસન્તઃ ત્હારે જ ગીત ગાઉં, યશ !
રોજ અગાશીએ ઉભા છ
અલબેલી આંખડીએ વસન્તી વાધામાં તે.

(રાસમંડળી રાસચક્રમાં ગોઠવાવા માંડે છે.)

રાજઃ માણ ! યોગીને પગલે પુણ્ય છે;
પધારી પાવન કીધાં અમને.
સંગાથે રનેહી સાધુને ય લાવ્યાં છા ને ?

ભોગણુઃ યુવરાજ તો યાત્રાળુ છે જગતના;
મુજ સરિખડા યોગપન્થ પ્રવાસી છે.
આ એમનું બ્રહ્મચર્યનું વર્ષ છે.
અમૃતપુરને આંગણે હમણાં
અતિથિ છે અમૃતજલના.
—આવો, બ્રહ્મકુમાર ! ને નિરખો
પ્રેમની પ્રેરણાઓ સમોવડાં
અમૃતપુરનાં સન્તાનોની રસરમણા.
રસબ્રહ્મચર્યને ધર્મમાર્ગે
સંસારનાં ઉદ્ધાર ને કલ્યાણ.

રાજઃ પધારો ને ખેલો, કુમાર !
ઉજળી બીજનાં મીઠાં મટકાંમાં.

(રાજ રાસમંડળમાં પરાવાય છે, જોગણ સુન્દરીસમાજમાં ભળે છે.
 કચ્છારેક ધૂધરિયાળા રાસદંડ, કચ્છારેક પૃથ્વીધૂમણ શી રસકૂદડી,
 કચ્છારેક કુંજબાજતી રંગતાળી, કચ્છારેક પ્રણયપ્રણામઃ એમ વિધવિધના
 અંગહિન્ડોળે ડોલતી રાસમંડળી વિધવિધના રાસહિન્ડોલ આદરે છે.

કદંબ નીચે ભરી ભરી કુંજમાં એકાકી ઉભેલો ઈન્દુકુમાર આઘેથી રાસ
 નિહાળે છે.

વેણુ માત્ર વાગે છે, રાસ જામે છે.)

વસન્તઃ સખિ ! આજે મૃદંગચંગ સાળે

કિરીટ શીર્ષ છાજે વિરાજે વસન્તના.

વેણુ વાજે, રનેહ પાજે;

ત્હારે કાજે કુંજ ગાજે;

સખિ આજે વિં

ધ્રુવ.

ઝેઠી બાલા વિશાલા ઉમંગમાં;

વાટ જોતી કપોતી શી અંગના;

પન્થ ભાળે-નિહાળે છે કન્થના

હસન્ત આ દિગન્તમાં:

વેણુ વાજે, રનેહ પાજે;

ત્હારે કાજે કુંજ ગાજે:

સખિ ! આજે વિં

ઇન્દુઃ (સ્વગત) આ તો જાણે પ્રજ ઉતાર્યું,

કે કૈલાસકુંજે આણી અમૃતપુરમાં ?

રાસરસિકોનું પ્રત્યેક રસયુગલ

તો જાણે અર્ધનારીશ્વરની રસમૂર્તિ.

કલ્યાણ કરજો નટવર ને નટશ

સર્વ મંગલ રસોપાસકોનું.

(ગાતી ને સહુને ફૂલડે વધાવતી પાંખડી આવે છે. સસમંડળી એનું ગીત શ્રીલે છે. વસન્ત માત્ર એક મેઘમન્દ્ર દોલક વચ્ચે છે.)

પાંખડી: જગમાં વાગી બહાલપની વાંસલડી જો !
 પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સખિ ! મ્હારે ઓરડે.
 સસરા મ્હારા દિનઉગમતા સૂર્ય જો !
 સાસૂલુ સ્વવારની કુંકુમવાદળી.
 જેઠ મ્હારા મહાગનના મહોડવિયા જો !
 જેઠાણી સંસારની રૂમઝૂમ બેઢલડી.
 દીયર મ્હારા સોળ કળાના ચન્દ્ર જો !
 ફેરેણી એ ચાંદલિયાની ચન્દની.
 નણદલ મ્હારાં ફૂલફૂલ્યાં ફૂલવાડી જો !
 નણદોષ એ વાડીના રસિયા રાજવી.
 વીર મ્હારા અર્જુનના અવતાર જો !
 વીરી મ્હારી સુખદુઃખશોભિત જાનકી.
 કુંવરી મ્હારી આંખાડાળની કોયલ જો !
 કુંવરે મુજ આંખલિયે રમતા મોરલા.
 પિયુલ મ્હારા લવસાગરનું નાવ જો !
 એ નાવે હું અજબ સુકાની અલબેલડી.
 ઘર મ્હારું પ્રભુભર્યું પરમ મન્દિરિયું જો !
 ભાંડુ મુજ પ્રભુજની પ્રગટ લીલાકલા.

(ધડિયેક સસમંડલી માત્ર હાંચનીજ હમચી ધૂમે છે.)

જગમાં વાગી બહાલપની વાંસલડી જો !
 પુણ્ય ફળ્યાં પૂર્વજનાં સખિ ! મ્હારે ઓરડે.

ઈન્દુ: (સ્વગત)

સ્વજનથી યે સન્તાવાનાં !
 રનેહઅરણ્યાનાં સંગમ આડી
 પોતે જ માંડવાની પર્વતપાળ.
 પાળીશ-પ્રાણ પડતાં યે પાળીશ
 ગુરુદેવ ! ત્હમારો વર્ષભરતો પ્રહાર્યાદેશ.
 સ્વજન સન્મુખ સન્તાવાનો માસ,
 કુંજના સાન્ધ્ય પડછાયા શો,
 વર્ષ થઈ હેયે વાગે છે;
 કુંજની દ્વાદશવર્ષી જેવડાં લાગે છે
 પ્રહાર્યાના આ બાર માસ.
 ઉગવાનો કે આથમવાનો આ અવસર ?

(ભટ્ટરાજ ઈન્દુકુમાર કને આવે છે.)

કૂલડાંકુમારી તો છે કૂલમ્હોર્યો કદમ્બ,
 ને ગીતટહુકો તો બાણે મંહીની
 કૃષ્ણચન્દ્રની જગન્મોહિની બંસરી.
 ઠીક વસાવ્યું છે ત્હમે યે આ વૃન્દાવન.

રાજ: . પણ અમૃતપુરની ગોપાંગનાઓ
 કુલગોપની છે સહધર્મચારિણી;
 દમ્પતીઓ બેલડીએ જ પધારે છે
 આ અમ્મ રસયુમનાને ઘાટ.
 પરણેલાંને એકલડાં સત્કારતો નથી
 અમારો આ રાસસંઘ.

કુમારાંને સાધુઓ પ્રવેશાવે રાસમન્દિરે
નેત્રને નિર્મળાં પારખી-પારખીને.

(રાસચોકના બીજા ભાગમાં)

ભોગણુ: રાસેશ્વરનાં રસસન્તાનો !
નૃત્યનું ગીત સુણ્યું છે ?

કાંચન: (પાંખડીને)
રાસમાં લેખ શો વળો આ ?

પાંખડી: ના, કાંચન જહેન ! છણુકા શા એ ?
દેવ કહેતા હતા કે
કંકની નીચે ચ માનવી છે:
ને યોગ તો સૌને સાધવો ઘટે,
સંન્યાસ તો સૌને ચ શોભે:
પંચ વર્તમાન પાળે-પળાવે એટલો.

યશ: ના માણ ! ગવરાવોને ત્હારે:
નથી સુણ્યું અમે એ ગીત.

ભોગણુ: ગાવ, પુત્રીઓ ! ગાવ,
નૃત્ય તો સજ્જનજનું છે.
સૃષ્ટિ અને સૃષ્ટાની વિશ્વનિયમાવલિના
તાલ અનુસાર જીવવું એ મહારાસ:
રસેશ્વરની રસોર્મિએ જીવન ઝીલવાં.
ગાવ એ સજ્જનપ્રલયનું ગીત.

નીર ડાલે, નીર ડાલે, સુજનનાં નીર ડાલે રે:
નીર ડાલે, નીર ડાલે, પ્રલયનાં નીર ડાલે રે. ધ્રુવ

નેહે જગમાત કેરી આંખડી રે ડાલે;

ડાલે હરિ લક્ષ્મીજીને જોળે:

સુજનનાં નીર ડાલે રે.

શેષ કેરાં મણિ ડાલે, સાગરતરંગ ડાલે;

ડાલે પ્રદ્યા પદ્મને હિન્ડાલે:

સુજનનાં નીર ડાલે રે.

નિરખી જગનાથ કેરાં હઠડાં હસી રહ્યાં;

મૂકચું નૃત્ય તે દિને ભૂગોલે;

સુજનનાં નીર ડાલે રે.

નીર ડાલે, નીર ડાલે, પ્રલયનાં નીર ડાલે રે.

કાન્તિ: માણ ! આ શાં ગાયાં— ગવરાવ્યાં ?

સુજનપ્રલયનાં નીર એક હશે ?

જોગણુ: એ જ પરમ સત્ય, વત્સે !

મૃત્યુ એટલે અમૃતનો ઘૂંટડો પીવો.

એટા ! હમણાં રાસ રમ,

જ્ઞાનગોઠડીમાં રસરમણા રહી જશે.

(જોગણુ ઈન્દુકમાર લાણી વળે છે.)

કાન્તિ: (સ્વગત)

મહારા નાથ ! મહારો કાન્ત !

બીજના આ ચન્દ્રધનુષ્ય સરિખડો

ઉચ્ચો ને આચચ્ચો લવનોકાશમાં.
સંજન ને પ્રલય મ્હારે એક થયાં.

(ભદ્રરાજ ને ઈન્દુમાર ભોગણ કને આવે છે.)

ભોગણ: વર્ણનાં વ્રાજ્ઞાણો ગુરુ;
એમ આશ્રમ માત્રનો પાયો ગૃહસ્થાશ્રમ.

રાજ: ને રસળ'સીને અનહદ નાદે
ગૃહસ્થાશ્રમની પદતાલી તે રાસ.

ભોગણ: કલ્યાણ થાવ પુત્ર ! તહમારે.
સંસારિયાંની સરલ
પુણ્યના પ્રકાશ ઉકેલે છે ગહન.
સંસારની રસળ'સરી પુણ્યગીત ગળવે
એટલું સંભાળવાનું છે સાધુઓને શિર.

રાજ: રસનો પરમ સાગર પાથર્યો છે,
પણ સદ્ગાની માઝવન્તો.
રસહિન્ડોલે યૌવન ડાલે છે અહીં,
પણ પ્રધાનત: પવિત્રતાની ઉમિચ્ચે.

ભોગણ: રસમાં છે રાસની પ્રેરણા,
ને પુણ્યમાં છે રાસની પાળ.

રાજ: સહુ પોતપોતાને જ સાચવે છે.
જતાં સંસારની સંયમપાળો સારી.
દર્શનમાં દેવ ને રસવાર્તામાં વસન્ત છે

સ્નેહશોધતાં કૌમરશ્રમીઓનાં:
 પણ અડવાનાં અસિ દબાડે,
 માટે સ્પર્શનિષેધ છે વિભ્રાતિઓને:
 એકાન્તની શયતાનભૂતાવળ લભાવે
 માટે દૃષ્ટિઅતિક્રમની છે બાધા.

ઈન્દુ: એકાન્તમાં તો ઈશ્વરના છે આવાસ ?

રાજ: સાધુતાનાં લોચન હોય તહેમને,
 સમરંગી સંસારને નહિ.
 દુનિયામાં દેવ છે ફહોયલા,
 ને શયતાન છે સહોયલો.

જોગણુ: સંવનનકાલે શુરૂજનનો દૃષ્ટિઅતિક્રમ
 સ્નેહનાં સાધુઓને છે નિરર્થક,
 કામનાં પૂભરીઓને છે પાપદિશા.
 ઉખ્ખા સેવી-સત્કારી હાઝવું નહિ
 અગ્નિહોત્રની એ પરમ અગ્નિચર્યા.
 સંસ્કારની પુણ્યભાવ સુધડતા
 ને સત્સંગની પાવનકારિણી સંવમધાળ
 એ જ છે ચૌવનની લગામો.
 બાકી તો આત્મૈવ દ્યાત્મની
 વન્ધુરાત્મૈવ રિપુરાત્મનં:

રાજ: પણ હાઝવાની બીકે
 અગ્નિ જ ન પ્રગટાવવા
 એમ તો નહિ ને ?

ભેગશુ: તો તો લૂંટાવાની ખીકે
યાત્રા જ ન આદરવાની.
એવી હોય કાંઈ અવળી આણ ?

ઈન્દુ: પણ રાજ ! કહેશો ?
ત્હમારી કુંજે લગ્ન એટલે શું ?

રાજ: (હસતાં)

લગ્નની જિજ્ઞાસા ભગી:
બ્રહ્મચર્યવ્રત ટકશે બ્રહ્મચારીનાં ?
માણ ! ભૂલ સુધારજો. સાંભળો.
સતિયાના સંવનનનો પરિપાક તે લગ્ન:
રસોપાસકોની સ્નેહદીક્ષા તે લગ્ન:
શુરુજન કે સખીજન સમક્ષ
બ્રહ્મચર્યસોહન્ટાં બ્રહ્મસન્તાન
પ્રેમપ્રતિજ્ઞા લઈ સંસારવ્રતને વરે
એ અમારી અમૃતકુંજે લગ્ન.
દેવવિધિ કે દેશવિધિ એ બાહ્યાચાર,
આત્મનૃવિધિ એ જ લગ્ન.
એ અવસરથી તેઓ અખંડ લગ્નપ્રતિયાં:
પછી તે કૌમારનિયમાવલિથી પર.

ભેગશુ: ને પે-એ-લાં કાન્તિદેવી:
કુમારિકા છે, કે સંસારિણી ?

રાજ: કપરો પૂછ્યો પ્રશ્ન,
જલના રંજ જેવો.

દેહદેશે કુમારિકા છે,
આત્મદેશે છે સંસારસોહાગણી.

જોગણુ: એમ જ, લટ્ટરાજ ! એમ જ.
પુણ્યનાં પુણ્યોનાં સ્નેહલગ્ન
નથી વિધિ કે નથી વિલાસ.
પ્રેમભાવનું રસગૂંથણ એ લગ્ન,
આત્મામાં આત્માની રસપ્રતિષ્ઠા એ લગ્ન.

રાજ: રસરાસમાં સદ્ધર્મસ્થાપના તે ગૃહસ્થાશ્રમ.
—ને માણ ! ધર્મ એટલે શું ?
સંપ્રદાયો ?

જોગણુ: આખાં—લાગ્યાં એ યે છે નાવખટો
આ મહામોજ સંસારસાગરતરણનાં.
મધ્યજલમાં એકલબાહુએ તરવા કરતાં
કાલજીર્ણ હલ્લેસાંનો આધારે શો ખોટો ?
ખાકી તો પુણ્ય ને પ્રભુ,
દેવ ને દેવજીવન તે ધર્મ.
પન્થ એટલે પાણિયારાંનાં પાણી,
ને સંપ્રદાય એટલે જોળલામાંનાં પાણી;
ઢાળાઈ ઢાળાઈ જતાં યે
પીધે કંઈક તૃષ્ણા ઠારે.
મહાસાગર મ્હારા ખારા,
ને મેહુલા આવે આઠે માસે !
—પણ સાંભળો—સાંભળો, સોહાગિયાં !

અન્તિકુમારીનો રસહીંચકો.
ગગનમાં ગાજવી કોયલ બોલે છે;
સુષો એ પ્રહાંડલેદી ટહુકાર.

વશન્તઃ ભવનમૂલે મૂલન્તાં પૂર્વે
દેવી શાલ બોલાડે છે યશરાણીને.

રાજઃ સહિયરમું સલ્લુ એ સખ્ય.

(રાસમંડલે અન્ય દિશામાં)

વશન્તઃ યશ જહેન ! ગાવ એ કાશ્મીરી શાલ.
નાથે શાલ ને ગીત બન્ને આખ્યાં;
બતાવો જગતને.

યશ એ માંથી શું હીકું નથી સંસારે
કે કેખાડતાં શરમાઈ ? નિહાળો.

હું તો. બોલું-બોલું ને સરી જાય રે
મહારી કાશ્મીરી શાલ.
મહારે હૃદય ઠાંકું એવી બતાવ, સખિ રે !
કોઈ લાજવણુ શાલ. પ્રવ

ધારી ઝોળી એક યોગીરાજ આવિયા રે લોલ;
મહેં તો છાતી પર છુન્દણું પડાવિયાં રે લોલ;
મોંઘા લિક્ષામન્ત્ર મનડે જઠાવિયા રે લોલ:
પછી બોલવા ખરીલી આ રસાલ
મહારી કાશ્મીરી શાલ.

મહારં હૃદય ભરાયું અને ભયરું રે લોલ;
 મહારી ચોળી કેરાં બન્ધનો હરાવવું રે લોલ;
 મહારા સાળુડાનું પોત તો આછું હતું રે લોલ:
 પછી ઓઢવા ખરીદી આ વિશાલ
 મહારી કાશ્મીરી શાલ.

મહારે હેયે ખડેન ! શાલ ન આવી રહે રે લોલ;
 મહારી લાજ કેરાં ચીર તે લેતી વહે રે લોલ;
 રખે ઉરલેખ લોક કેા વાંચી લહે રે લોલ:
 મહને ગૂંથી આપ, રાજવણુ ખાલ !
 એક અફલુત શાલ.

મહારં હૃદય ઢાંકું એવી ખાખત, સખિ રે !
 કેાઈ લાજવણુ શાલ.

કાન્તિ: યશ ! મેઘ ગર્જશે ને વર્ષશે,
 વીજની વેલડી નર્તશે,
 ઉરઆકાશે રસઘટા ભ્રમશે:
 વર્ષા વાળી પાછી નહીં વળે.
 ઉભરાતાં અન્તર સાગર શાં ઉછળશે,
 ઢાંકયાં નહિ ઢંકાય.

યશ: ગાવ લહમારો હીંચકેા, કાન્તિ ખડેન !

કાન્તિ: ના, ના, નહિ-લે.

(યશનાં બુજપારામાંથી છટકવા ડાલે છે.)

ચશઃ ગાવ, નહિ-મસ-ગાવ.

કાન્તિઃ લે ત્હારે હીંચકે હીંચકે.

ત્હારે કચ્હાં કશું ચ છે અધૂરું તે ?

(કાન્તિકુમારીનાં ચરણોમાં પગના પાટલીપલ્લવમાં સન્તાતો એક પડછાયો પડે છે. કાન્તિકુમારી રાસમાં ધૂમે છે તેમ તેમ એ પડછાયો પણ ધૂમતો લાસે છે,)

હિંચકે કોણુ દેશે ? રાજ !

મહને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

લળી લળી આંખલિયાની ડાળ,

કે ત્હાં મુજ જૂલો જૂલો, સિરતાજ !

હિંચકે કોણુ દેશે ? રાજ !

મહને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

રડે-રડે કોકિલ ઉપર રુદન,

નીચે મંજરી ઢળો, સિરતાજ !

હિંચકે કોણુ દેશે ? રાજ !

મહને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

(પડછાયાને પ્રાણવન્તો માની લેવાને કાન્તિ કુમારી વાંકી વળે છે. પડછાયો નળી ચટ્ટા ચોલાલી પડે છે.)

જૂલો-જૂલો અલબેલી આ વસન્ત,

હું ચ અલબેલી, સિરતાજ !

હિંચકે કોણુ દેશે ? રાજ !

મહને કેા જૂલાવશે ? મહારાજ !

(રાસ પૂરે થયે સ્વગત)

એ પડછાયો હતો કે પુરુષ ?

—એ શેનો પડછાયો ?

મહારા પ્રાણનો પડછાયો ?

કે મનના મનોરથનો પડછાયો ?

રાજ: અમીકંઠી દેવકુમારિકાનો એ ટહુકો !

(કાન્તિ કુમારી ભટ્ટરાજની સ્થામું બૂલે છે, એટલે)

પધારો, અતિથિદેવને સત્કારો.

અમૃતપુરે આવ્યા છે જગતના અતિથિ.

(જગત્જેતા જયધ્વજ સરિખડી કાન્તિ કુમારી
આવે છે. ઇન્દુકુમારને)

એમની ફૂલપરબનાં પાણી—

કાન્તિ: મહારી પરબ શાની એમાં ?

વાડીમાં ઉગી વાડીમાં કરમાય,

સજ્જનને સોંખ્યે તે પ્રેરણા પાંચ.

જગત્ વાડીનાં ફૂલડાંની એ પરબ.

રાજ: ત્હમારી આત્મનૂવાડીનાં

ફૂલપરિમલની એ પરબ.

ત્હમારી પવિત્રતાના, પુણ્યભાવના,

ત્હમારાં રસપ્રકાશ ને પ્રભુતાના,

સંજનસોહવતા ત્હમારા સૌન્દર્યના

પરિભલની એ તો પરભ.
ઓ કૌમારકિરીટિની દેવિ !
દેવભૂમિ શા તહમારા હૃદયમમાંના
અદ્વૈતસૂની એ પરભ.
અદ્વાંડ શાં ભાગ્ય હશે
એ અતિથિ પીશે એ પરભનાં પાણી.

વસન્તઃ પધારો, ઘડીપળ રહી છે,
મહિલાનાં ઊર ભરી લઇએ.

કાન્તિઃ તહમે તો એવા જ છે.
કવિતા આમ ઢાળી નાંખશે તો
યશદેવીને શાથી વધાવશે જ ?

(દેહધનુષ્યને તાળી તીરછાં દષ્ટિભાણુ ફેંકતી કાન્તિ કુમારી સસમંડળ ભણી વળે છે. સસ સ્વાથો છે, વાર્તાવાદમાં રહેવાથી પોતે સંગાથીવિદોષી એકલી-અદ્વૈતો પડે છે, સસને આરે ઉભી પળેક મૂંઝાય છે.)

રાજઃ પધારશે ? અતિથિ દેવ !
અમૃતપુરનાં સૌન્દર્યદેવી
વાટ જોતાં ઉભાં છે
સસના રસઘાટે એકલવાયાં.

(અદૃશ્યનાં આકર્ષણે ડગલું ઉપડે છે, પણ પૃથ્વી જાણે પાવને પ-કડી રાખે છે.)

કેન્દુઃ (સ્વગત) મત ? નહીં જ નહીં.

(સ્થાને બેઠેલે હોડીને દોરથી કા દોરે એમ કા અતીન્દ્રિય દોરદોરથી ઈન્દુકુમાર સસમંડળમાં ભળે છે, કાન્તિકુમારીને કૃષ્ણઅન્નસિંધી વધાવે છે.)

ફૂલપત્રો' કાન્તિકુમારી વિચારમૂર્છામાંથી નવે છે, રાસ નવે છે. રાસદંડની
રૂપાધૂપરીમિત્રી સ્મરત રજકે છે.)

વસન્તઃ ચન્દ્ર ! જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ.

વીર ! ફૂલડે વધાવું,

મ્હારે હંધડે હુલાવું,

જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ. ધ્રુવ.

આવ, આંખડીમાં ચન્દ્ર ! મૂકી રાખું;

મ્હારા માથાનો મુગટ કરી ઝાંખું;

મ્હારા મન્દિરના દેવ સ્થાપી પૂજું-પૂજવું, હો ચન્દ્રજી !

વીર ! ફૂલડે વધાવું,

મ્હારે હંધડે હુલાવું,

જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ.

(એકે એકે રસયુગલો રાસ પૂરો કરી વિરમતાં નવે છે.)

રસરાસ અમૂર કો રહી જશે;

કંઈકંઈની બેલડીઓ ચે તૂટશે;

પ્રાણ વાડું, પાલવડો પ્રસાડું, ઉભા રહો, હો ચન્દ્રજી !

વીર ! ફૂલડે વધાવું,

મ્હારે હંધડે હુલાવું,

જરા જાતાં-જાતાં તો બાપુ ! થોભ:

ચન્દ્ર ! જરા સાચું-જોડું તો બાપુ ! થોભ:

ચન્દ્ર ! જરા—

સખીઓ: ચન્દ્ર આથમ્યો, અજવાળાં સમેટાયાં.

કાન્તિ: ચન્દ્ર ઉગ્યો કે આથમ્યો ?

આ રહ્યો,—આ—આ મ્હારો ચન્દ્ર.

(રસ વિરમે છે, કાન્તિઈન્દુનો રસ અધૂરો રહે છે. રસતન્દ્રાવન્તી એ બેલડી પરસ્પરનાં લોચનમાં લોચન ઢાળી-સ્વપ્નવશ સમી ક્ષણેક ક્ષણે છે. પ્રમદા હેમને વિખૂટાં પાડે છે. વનધયાઓની કુંજશુક્રાઓમાં લમતા ભૂત જેવા ઈન્દુકુમાર અદસ્ય થાય છે.)

પાંખડી: એ જ એ અતિથિદેવ:

કાન્તિ પહેન વાટ જોતાં હતાં તે.

પ્રમદા: બેશ-બેશ, ચળાવલી !

નહાતું મોઢું ને મહોટા બોલ.

કાંચન: કાન્તિ પહેન ! બગો, બગો.

વસન્ત: રસસમાધિ છે રનેહયોગિનીની.

પ્રમદા: આજકાલ સમાધિઓ બહુ લાધે છે

રનેહનાં સાધુ અને સાધુડીઓને.

અમે તો અથડાતાં ને અથડાઈએ,

જગતને માર્ગે અનુભવ વીણતાં.

પાણી લાવો, પાણી કેાઈ.

(ધવાએલી રસવીરાંગના સમી કાન્તિકુમારીને વસન્ત હેયાડાળે વિ-સામે દે છે, પ્રમદા સુન્દરી પાદવપંખે વાયુ ઢોળે છે, જલ આવે જોગણુ ઝારી લઈ જલકણુ છાંટે છે, પાંખડી ફૂલપ્રોક્ષણ કરે છે, સખીઓ આશ્વા-સનગીત ગાય છે.)

સખીઓ: ખમ્મા મહારી નન્દિની ! રે નન્દિની

કુંળું ત્હારું હેયું સંભાળ એક, નન્દિની !

ખમ્મા મહારી નન્દિની ! રે નન્દિની !

બેલતાં શું કાંટા વાગ્યા ? બાપુ નન્દિની !

કેવડાને ક્યારે જતી ન, પહેન નન્દિની !

મોગરાના મૂકજે કિરીટ શિરે, નન્દિની !

અમ્મા મહારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

ઉડતાં કેા તેજ શું વાગ્યાં ? બાપુ નન્દિની !

વીજળીને ઝાલવા જતી ન, ખડેન નન્દિની !

ચન્દ્રિકામાં ઝીલજે ઝીલાય તેમ, નન્દિની !

અમ્મા મહારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

કેાકિલાની કેલિ વાગી શું ? બાપુ નન્દિની !

પુષ્પના શું વાગ્યા પરાગ ? ખડેન નન્દિની !

બહાલધેલી વાટમાં વસન્ત વાગી ? નન્દિની !

વેણુ ? કે કેા વાગી સુહાગી રાજઆંખડી ?

અમ્મા મહારી નન્દિની ! રે હો નન્દિની !

હેવઃ શિક્ષાવચનો વૃથા છે અંહી,

ને ઉપાલંભે છે અમસ્તા.

પૃથક્કરણથી પર છે એ,

પ્રેમસોહાગિયાંઓની પરમ પ્રેમવાર્તા.

ભોગણુઃ કોદાત ? કસ્માદાત !

સ્નેહોદાત, સ્નેહાયાદાત :

સ્નેહોદાતા, સ્નેહપ્રતિગ્રહિતા;

સ્નેહૈતત્તે.

રાસમંડળીઃ રસેશ્વર ભગવાનનો જય !

(પાંચણાંની પાંખડીઓ શી કાન્તિકુમારી લગરીક આંખ ઉપાડે છે.)

ભોગણુઃ રસો વૈ સઃ-

એક ફેફડો મુદ્રણાલયના મુદ્રણાધિપતિ મહારે ત્યાં
આવ્યા હતા. વાતચીત થતાં તહેમણે કહ્યું: કવિ સાહેબ !
આ અંક છપાતાં ત્રણ વર્ષ વીતવા આવ્યાં. ફરમાના કા-
ગળો એ આંખા પડ્યા.

હસતાં હસતાં મહે કહ્યું: ઇન્દુ કુમાર લખાતાં આજ
ત્રીસમું વર્ષ પૂરું થવા આવ્યું; તો છપાતાં ત્રીજું વર્ષ
ન થાય ?

આ અન્યના કાગળ શાહી છાપ ફરમામાં વિવિધતા
જણાય તો પાઠક ! તહેનો ખુલાસો ઉપરના વાર્તાલાપમાં
જડશે. વસન્ત આવે ને બાય, ફૂલડાં વીણાય ને ગૂંથાય,
એમ ગૂંથતાં ગૂંથતાં આ અન્યનું ગૂંથણ ને મુદ્રણ પૂરું
થાય છે. એટલે કાગળ વિ.ની રંગછાયાઓમાં લેદ જણાશે.
મંદીના કવિતાના પરિમલ ઉરબહલાવતા લાગે તો પાનાં-
ઓની આ ઉપલક્ષિયા કરમાશને પાઠક ! શ્વેતિક કાળછાયા
ગણજે. પાનાં નથી, અક્ષર અમૃતઢેયાળા હોય.

નવેમ્બર, ૧૯૨૭

ના. દ. કે.

